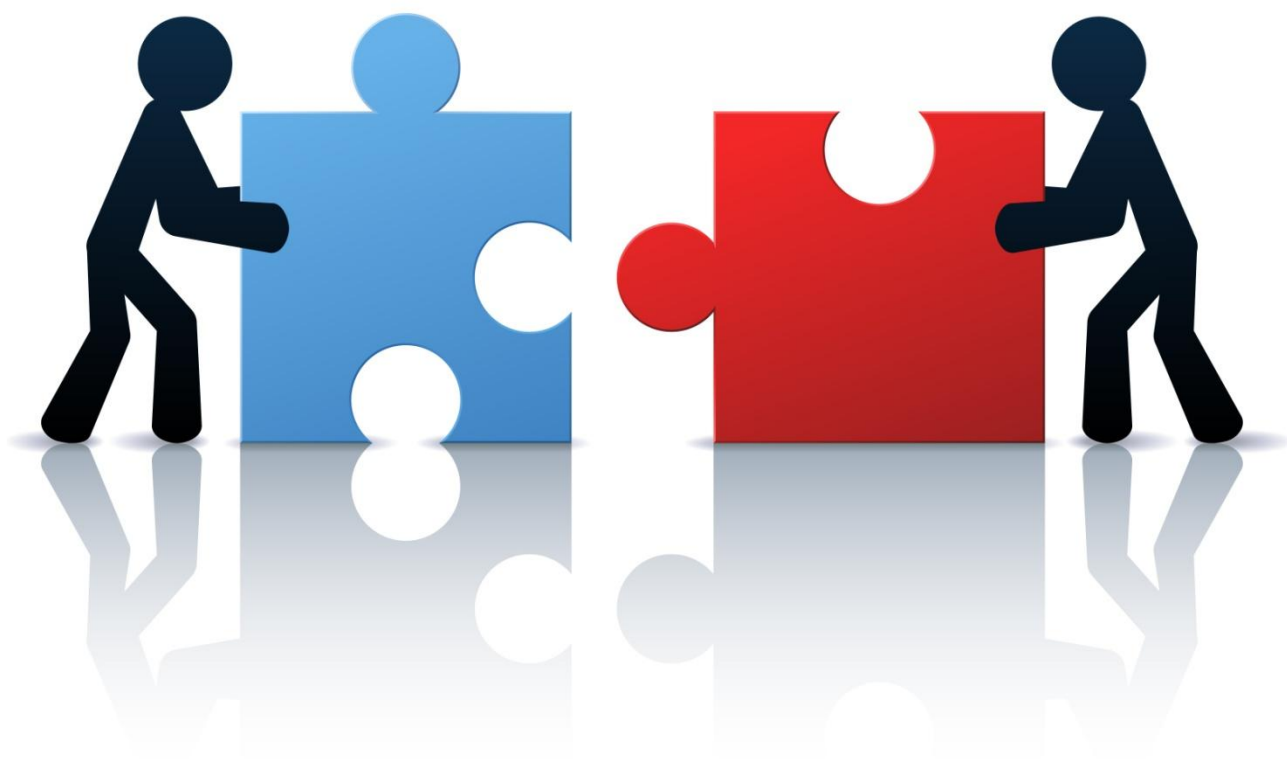

Szymon Kulmaczewski

PROCES PRZEKSZTAŁCANIA SPÓŁDZIELNI W SPÓŁKĘ PRAWA HANDLOWEGO

Kraków 2016

Szymon Kulmaczewski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**PROCES PRZEKSZTAŁCANIA SPÓŁDZIELNI
W SPÓŁKĘ PRAWA HANDLOWEGO**

Wstęp	s. 1
Rozdział I. Geneza i rozwój ruchu spółdzielczego	s. 3
1. Kształtowanie się idei spółdzielczości jako koncepcji gospodarowania	s. 3
2. Spółdzielczość w okresie międzywojennym	s. 9
3. Analiza rozwoju spółdzielczości w dobie PRL-u	s. 17
4. Przemiany w spółdzielczości po 1990 roku	s. 27
Rozdział II. Spółdzielnia jako przedsiębiorstwo	s. 32
1. Systematyka organizacji spółdzielni	s. 32
2. Typy i rodzaje spółdzielni	s. 38
3. Wykorzystanie formy spółdzielczej w działalności MiSP	s. 42
Rozdział III. Uwarunkowania prawno-ekonomiczne procesu przekształcania spółdzielni	s. 47
1. Podstawy prawne funkcjonowania spółdzielni w Polsce	s. 47
2. Praktykowane formy przekształceń spółdzielni	s. 51
3. Proces przekształcania spółdzielni na tle ustawy z dnia 25 lutego 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców	s. 55
Rozdział IV. Analiza procesu przekształcania spółdzielni na przykładzie spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA"	s. 58
1. Ocena przeprowadzonych działań w zakresie uwarunkowań formalnych ...	s. 58
2. Charakterystyka badanych podmiotów ex post	s. 63
3. Wnioski i rekomendacje w zakresie problematyki ex ante	s. 67
Rozdział V. Zakończenie	s. 70
Bibliografia	s. 72

Wykaz Skrótów

1. Akty normatywne

Prawo spółdzielcze z 1920 r.	Ustawa o spółdzielniach z 29 października 1920 r. Dz. U. 1920 nr 111 poz. 733 nieobowiązująca
Prawo spółdzielcze z 1961 r.	Ustawa o spółdzielniach i ich związkach z 17 lutego 1961 r. Dz. U. 1961 nr 12 poz. 61 nieobowiązująca
Prawo spółdzielcze	Ustawa z dnia 16 września 1982 r. t.j. Dz.U. 2003r. nr 188 poz. 1848 z późn. zm
Kodeks cywilny	Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.
Kodeks spółek handlowych	Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku Dz. U z 1997 r. Nr. 78 poz. 483

2. Piśmiennictwo

CRS	Centralna Rada Spółdzielcza
KRS	Krajowa Rada Spółdzielcza
PWE	Państwowe Wydawnictwa Ekonomiczne
PARP	Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
IBNGR	Instytut Badań Nad Gospodarką Rynkową
PiW	Pieniądze i Więż

3. Inne skróty

art.	Artykuł
Dz. U.	Dziennik Ustaw
ust.	Ustęp
pkt.	Punkt
Poz.	Pozycja
rys.	Rysunek
SN	Sąd Najwyższy
np.	Na przykład
m. in.	między innymi
w/w	wyżej wymienione

Wstęp.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej¹ w treści art. 20 *expressis verbis* deklaruje: „*Spoleczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.*” W sensie przedmiotowym ta „systemowa struktura” to trzy podstawowe działy gospodarki narodowej (publiczny, prywatny, społeczny) ulegające stałym przeobrażeniom i modyfikacjom.

Problematyka przekształceń organizacyjnych spółdzielni w spółki prawa handlowego budziła do niedawna kontrowersje i spory. Argumentacje uczestników debaty publicznej oscyływały w tym względzie między dwoma, z gruntu przeciwstawnymi poglądami. Pierwszy, sprzeciwiał się wprowadzaniu na grunt prawa spółdzielczego sformalizowanych (ustawowych) metod przekształceń postulując tym samym zachowanie wewnętrznej autonomii sektora spółdzielczego z uwagi na jego społeczny cel i charakter (przewaga człowieka nad kapitałem). Drugi natomiast, liberalny, kojarzył koncepcję przekształceń z deklarowaną ustawowo swobodą działalności gospodarczej² której ograniczenie w sensie konstytucyjnym jest możliwe „(...) *tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny.*”³

Niniejsza praca niepośrednio wpisuje się w zakres przedstawionej problematyki gdyż jej przedmiot skupił się na procesach przekształceń badanych w zakresie *case study* podmiotów spółdzielczych ("ROL-MIX" i "UNIA") w spółki kapitałowe prawa handlowego. Pod względem chronologicznym pracę zdeterminowała struktura pięciu rozdziałów która w formie dwutorowej (przyjęta metodyka) naświetliła główne tj. procesowe aspekty związane z przekształceniem spółdzielni w spółkę prawa handlowego. W pierwszym (abstrakcyjnym) obszarze tło rozważań uwydatniła analiza krytyczna literatury (czołowych przedstawicieli nauk ekonomicznych) jak i koincydencyjne w stosunku do ww. materii orzecznictwo (Sądu Najwyższego oraz Trybunału Konstytucyjnego). Z kolei natura drugiego układu, będącego, używając kolokwialnego określenia, formalizacją procesu przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego w oparciu o *case study*, skupiła się na badaniu ewaluacyjnym

¹ Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).

² Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (t.j. Dz. U. 2010 nr 220 poz. 1447).

³ Art. 22 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).

przekształcenia spółdzielni "ROL–MIX" oraz spółdzielni "UNIA" w spółki kapitałowe (spółki z ograniczoną odpowiedzialnością) prawa handlowego. W sensie przedmiotowym ta dwuzakresowa analiza (*ex post* i *ex ante*) zobrazowała czynności uprzednie tj. przed procesem zmian organizacyjnych, jak i następcze tj. po efektywnym ich wdrożeniu, dostarczając nadto licznych wniosków i rekomendacji.

Jako że proces przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego to działanie złożone, scharakteryzowanie spółdzielczej formy gospodarowania działającej w oparciu o określone relacje i układy zależności, tak jak i tła historycznego związanego z ruchem spółdzielczym stawało się w stosunku do treści powyższych analiz działaniem koniecznym i uzasadnionym. W końcu to przecież „spółdzielnie budują lepszy świat.”⁴

Płaszczyznę tez i argumentacji nad konglomeratem potencjalnych, w wymiarze abstraktu, przeobrażeń organizacyjnych dotyczących spółdzielczej formy gospodarowania (przekształcenia spółdzielni w spółki osobowe bądź kapitałowe prawa handlowego) zawiera rozdział trzeci tej pracy. Analizę procesów przekształcenia spółdzielni "ROL–MIX" oraz spółdzielni "UNIA" jako wspomnianego już *case study* dokumentuje z kolei rozdział czwarty, grupę zagadnień związanych z kontekstem historycznym oraz działalnością spółdzielni jako przedsiębiorstwa ujęto odpowiednio w pierwszym oraz drugim rozdziale tej pracy. Rozdział piąty w wymiarze formalnym to zakończenie które jako klamra wieńcząca podjęte rozważania zawiera gwoździ podsumowań pewną nutę refleksji nad względami czysto utylitarnymi przedsiębiorstwa spółdzielczego.

Dla rzetelności przekazu w treści niniejszej pracy zamieszczono dość obszerną w ogólnym zestawieniu liczbę przypisów oraz tabel i rysunków mających za zadanie przybliżyć potencjalnemu czytelnikowi kluczowe aspekty podjętej problematyki.

Panu Prof. zw. dr hab. Bogdanowi Nogalskiemu oraz Panu mgr Tomaszowi Franasowi jako osobom które wydatnie wspierały mnie przy sporządzaniu niniejszego opracowania swoim zaangażowaniem i zwykłą życzliwością składam osobisty wyraz wdzięczności.

Autor.

⁴ 18 grudnia 2009 roku Zgromadzenie Ogólne NZ na mocy rezolucji A/RES/64/136 ogłosiło rok 2012 Międzynarodowym Rokiem Spółdzielczości.

Rozdział I. Geneza i rozwój ruchu spółdzielczego.

1. Kształtowanie się idei spółdzielczości jako koncepcji gospodarowania.

Spółdzielnie jako korporacje, organizowane na zasadzie grupowej koncentracji kapitału kontrolowanego przez swych założycieli, stworzyły licznym warstwom społecznym, możliwość poprawy warunków ekonomicznych i aspiracji społecznych. Prezentowana problematyka, jedna z wiodących wśród współczesnych form gospodarowania skłania w kontekście historycznym do podjęcia rozważań.

Wskazując na kupieckie korporacje świata antycznego (Fenicjanie) wypada zauważyć, że już w obrębie tych wspólnot funkcjonowała archaiczna forma spółdzielczości w oparciu o tezę „ludzie działający razem mogą osiągnąć więcej”. Badaczom historii ten wykreowany system, bliżej znany jest z wypraw bursztynowego czy jedwabnego szlaku. Nie bez znaczenia oryginalną w prezentowanym kontekście pozostaje organizacja rzymskich legionów oraz faktorii gdzie pojęcie wspólnoty wiodło prym.

Ludzkość epoki średniowiecza mając m.in. na celu ograniczenie feudalnego wyzysku oraz licznych nieszczęść tworzyła różnego rodzaju organizacje samopomocy. Celem tychże organizacji była obrona przed lichwą ale też przed klęskami żywiołowymi, wojnami, plagami licznych chorób czy epidemii. Za jedną z pierwszych form spółdzielczości nowożytnej europy uznaje się funkcjonującą po dziś dzień w obrocie gospodarczym – kupiecką gildie. Typowa gildia posiadała wspólny majątek podobnie jak współczesna nam spółdzielnia. Mogła udzielać pożyczek swoim członkom, gdzie jak podkreśla Stefan Inglota forma takiego wsparcia miała „niewątpliwie charakter raczej filantropijny niż społeczno-gospodarczy, ale można się w nich dopatrzyć pewnych form prostej kooperacji w zakresie kredytu czy działania w formach funduszy ubezpieczeniowych.”⁵Gildia jako korporacja średniowieczna łączyła wiele obszarów codziennego życia swoich członków, takich jak : religijna, kulturalna czy samopomocowa - organizacja wspólnych wypraw kupieckich. W tym miejscu warte jest podkreślenia że kupcy, którzy tworzyli i prowadzili „gildie kupieckie”, byli względem statutowym równi wobec swej władzy.

Równość statutową oraz przymus członkostwa legitymizujący wolność gospodarczą w zakresie wykonywania wyuczonego zawodu sankcjonowały różnego

⁵ S. Inglota, *Przedspółdzielcze formy współdziałania w dawnej Polsce*, [w:] S. Inglota (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r., s. 19.

rodzaju cechy rzemiosł. Tradycje tych średniowiecznych organizacji przejęły obecnie funkcjonujące izby rzemieślnicze zamiennie nazywane izbami rzemieślników i przedsiębiorców co w mojej ocenie jest pomieszaniem pojęć wypaczającym charakter tych korporacji tak w sensie formalnym jak i materialnym.

Przykładem wczesnych form ruchu spółdzielczego są wspólnoty wiejskie które uznać należy za protoplastę współcześnie działających spółdzielni rolniczych. Cechy charakterystyczne wspólnot wiejskich były analogiczne do sposobu organizacji gildi kupieckich, a mianowicie: posiadanie wspólnego majątku oraz świadczenie wzajemnej pomocy. W zakresie pierwszej z przytoczonych kwestii wspólne posiadanie dotyczyło lasów, łąk lub wspólnych ziem. Koncentracja własności w ramach wspólnoty wiejskiej odbywała się w ten sposób, że „prawa każdego uczestnika w przedsięwzięciu mierzono wysokością włożonej przez niego sumy pieniężnej; ziemię taką dzielono »według pieniędzy«, absolutnie nie licząc się z kwalifikacjami gospodarczymi i potrzebami »udziałowców«.”⁶ Świadczenie wzajemnej pomocy miało charakter zwrotny realizowany w oparciu o założenie którego „celem była wymiana pomocy, bez której poszczególne gospodarstwa chłopskie w warunkach gospodarki naturalnej nie potrafiłyby normalnie funkcjonować. Odtworzenie wymiany pomocy przy istnieniu pewnej ilości wolnych ziem i użytków odtwarzało gromadę wiejską.”⁷

W oparciu o wzór jakim dla drobnych społeczności wytwórczych epoki średniowiecza była wiejska wspólnota analogiczne w swej prostocie funkcjonowały gwarectwa oraz maszoperie. Te pierwsze czerpały zyski ze wspólnej ziemi poprzez wydobywanie z niej surowców – zwłaszcza żelaza (rejon gór świętokrzyskich) złota i srebra (okolice Złotorii czy Olkusza) oraz soli (żupy solne okolic Bochni i Wieliczki). Gwarantowały należącym do wspólnoty wzajemną pomoc i wsparcie. W 1671 roku wspólnota gwarków rejonu Olkusza zorganizowała Kasę Wspólnej Pomocy Między Górnikami, która miała „m.in. pokrywać koszty związane z obroną dawnych praw i wolności górników, wypłacać renty i zapomogi dla pracujących, chorych, niedołączonych, wdów i sierot po zmarłych górnikach, oraz płacić za pogrzeby.”⁸

Działające współcześnie spółdzielnie rybackie rybactwa śródlądowego czy morskiego kontynuują tradycje średniowiecznych maszoperii które analogicznie do

⁶ G. Plechanow, *Wspólnota rolna i jej przypuszczalna przyszłość*, [w:] A. Walicki, *Filozofia społeczna naródnictwa rosyjskiego*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971 r., s. 367.

⁷ A. Hurbyk, *Wspólnota wiejska na Ukrainie w XIV-XVIII w. Ewolucja podstawowych form społeczno-terytorialnych*, Przegląd Historyczny 1999 r. Zeszyt 1, s. 12.

⁸ S. Inglota, *Przedspółdzielcze formy współdziałania w dawnej Polsce*, [w:] S. Inglota (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r., s. 13.

wspólnot wiejskich czy gwarków posiadały wspólny majątek. „W nagłej potrzebie niosła maszoperia pomoc materialną rybakowi lub jego rodzinie, kontynuując ją często przez długie lata. Przekonanie, że w razie nieszczęścia rodzina rybaka nie zginie z głodu, dzięki opiece maszoperii, wzmacniało spoistość i trwałość tej organizacji, a zarazem świadczyło, że jej znaczenie znacznie wybiegało poza zwykłą spółkę gospodarczą.”⁹

W literaturze przedmiotu zauważa się że „do drugiej połowy XVIII w. w Rzeczypospolitej nie istniał zorganizowany system publicznej opieki społecznej. Odróżniało to Polskę od krajów zachodnioeuropejskich, gdzie od czasów reformacji państwo miało swój udział w pomocy”. Lud organizując się, sam sobie gwarantował byt. Bilansując na tym etapie podjęte rozważania wydaje się zasadnym zaakcentować, że polskie społeczeństwo w czasach przedrozbiorowych w odróżnieniu od rządzących nią elit, charakteryzowała dojrzałość zarówno ekonomiczna jak i organizacyjna. Wspomniana złożoność uwarunkowała przypadający na okres zaborów proces formułowania się idei polskiego ruchu spółdzielczego.

Za propagatora spółdzielczości na terenach Polski porobiorowej powszechnie uważa się osobę ks. Stanisława Staszica. Tytułem dygresji osobiście uważam że potencjał polskiego społeczeństwa pierwszy przed nim dostrzegł i publicznie zaakcentował „polski Napoleon” – gen. Tadeusz Kościuszko. Obaj, a w ślad za nimi i inni¹⁰ propagowali postępowe idee wśród społeczeństwa. Presja ta w pewnej mierze wywarła wpływ na rozwój polskiej spółdzielczości gdzie starano się naśladować sprawdzone wzorce zachodniej europy przy zasadniczo dość skromnych polskich rozwiązaniach. Dla przykładu podać należy że jedynie drobna spółdzielczość rolnicza stale bazowała na rodzimym modelu wiejskiej wspólnoty. W oparciu o ową wiejską wspólnotę w 1816 roku Staszic utworzył Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Wspólnego Ratowania się w Nieszczęściu oraz działający przy nim Bank Pożyczkowy. W 1821 r. po tym jak „w ostatecznej wersji ustawy uwypuklone zostały elementy filantropijne, w cień zeszyły natomiast motywy społeczne i ekonomiczne,”¹¹ działalność Hrubieszowskiego Towarzystwa Rolniczego zatwierdził car Aleksander I.

Rozwój polskiego ruchu spółdzielczego w oparciu o wzorce zachodnie a w istocie inkorporacja tych wzorców na terenach trzech zaborów przypada na II połowę XIX w.,

⁹ S. Inglota, *Przedspółdzielcze formy...*, op. cit. , s. 13.

¹⁰ Mieczysław Łyskowski, ks. Augustyn Szamarzewski, ks. Piotr Wawrzyniak, Hipolit Cegielski, hr. August Cieszkowski, dr Karol Marcinkowski, Maksymilian Jackowski, hr. Edward Raczyński, dr Franciszek Stefczyk.

¹¹ B. Szacka, *Stanisław Staszic*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1966 r., s. 20.

„gdy ziemie te przeżywały przyspieszone, aczkolwiek cząstkowe, właściwe krajowi zacofanemu gospodarczo procesy modernizacyjne.”¹² Na tym tle dość interesująco prezentuje się ekspansja spółdzielni kredytowych wzorca niemieckiego gdzie obok siebie funkcjonowały - „model Raiffeisena i Schulze – Delitscha, różniące się m.in. zasadami działania i organizacją. Kasa zorganizowana wg modelu Raiffeisena była nastawiona głównie na wspieranie rolników, jej głównym założeniem było jednoczenie sił i zasobów ludności wiejskiej dla wspierania jej interesów, zasada miłości bliźniego i poprawa moralna, teren jej działania był z reguły ograniczony do jednej parafii, zarząd był nieopłacany, odpowiedzialność członków nieograniczona, a cały zysk przeznaczony na fundusz rezerwowy. W kasie zorganizowanej wg. modelu Schulze – Delitscha istniały nieco inne założenia. Była ona instytucją udzielającą kredytów i przyjmującą depozyty oraz tworzącą własny kapitał. Była kierowana głównie do rzemieślników i mieszczan, a teren jej działania nieograniczony. Odpowiedzialność członków była ograniczona, a zarząd był wynagradzany za pracę.”¹³ Polskie banki ludowe wzoru Schulze – Delitscha i Raiffeisena swoją działalnością skupioną na koncentracji kapitałów, doprowadziły do ożywienia gospodarczego terenów zaborów. Elementem, zwiększającym motywację do działań w tym zakresie, była planowa germanizacja i rusyfikacja a także wrogo prowadzona polityka gospodarcza (konfiskaty majątków, rugi pruskie, działalność komisji kolonizacyjnych). Sprzyjające stawały się czynniki zewnętrzne związane z postępem cywilizacyjnym i wynalazkiem maszyny parowej. W ogólnym bilansie „wśród ludności polskiej wywarło to duży wpływ na tworzenie własnych organizacji różnego rodzaju, zwłaszcza kółek włościańskich wśród chłopów i towarzystw przemysłowych w miastach.”¹⁴ Wymuszone działania stały się skuteczną metodą walki „wraz z którą pojawiły się organizacje robotnicze, o charakterze samopomocowym. (...) agitatorzy socjalistyczni, jak np. Stanisław Mendelson, zachęcali do tworzenia spółek o różnym charakterze; miały one doraźnie polepszyć trudne warunki życiowe, a na przyszłość stać się podstawą ustroju społecznego.”¹⁵ Na ziemiach polskich pierwsze spółdzielnie pracy, tworzone na wzorcach francuskich, powstały z inicjatywy krakowskich i lwowskich drukarzy w latach 1873 i 1876. Ich kooperację ocenia się jako „światły, zorganizowany w

¹² J. Kochanowicz, *Ekonomia socjalna w Polsce*, tłum. tekstu z: *Revue des Etudes Cooperatives, Mutualistes et Associatives* nr 41, Warszawa 1992 r., s. 2.

¹³ D. Żółtowski, *Polskie banki spółdzielcze w stabilnym i niestabilnym otoczeniu*, Pieniądze i Więzy 2011 r. Nr. 3, s. 101.

¹⁴ A. Galos, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego w zaborze pruskim*, [w:] S. Ingłota (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r., s. 88.

¹⁵ A. Galos, *Zarys historii...*, op. cit., s. 97.

stowarzyszenia pomocy wzajemnej, stosunkowo najlepiej wynagradzany odłami galicyjskiego proletariatu, a zarazem w większym stopniu przepojony tradycjami cechowymi. Drukarze lwowscy pierwsi przystąpili do organizacji drukarni spółdzielczej w oparciu o specjalnie założone Stowarzyszenie Oszczędności.”¹⁶ Analizując rozwój ruchu spółdzielczego warto zwrócić uwagę, że ten nie wszędzie był akceptowany i chętnie wdrażany. A jeżeli już miało to miejsce to z uwagi na panującą mentalność pewnych kręgów społeczeństwa jego wdrażanie kończyło się na bankierskiej konsolidacji kapitałów do którego dostęp miały wąskie kręgi polskich elit XIX w.. Można stwierdzić że na terenach zaborów w oparciu o polski kapitał kas spółdzielczych wzoru Schulze – Delitscha i Raiffeisena następowało uprzemysłowienie. Zakładano fabryki wzorem sfilmowanej przez Andrzeja Wajdę powieści „Ziemia Obiecana” czy serialowego etosu „Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy.” Rzeczywista działalność tych „firm” miała czysto kapitalistyczną formę gdzie „większość członków nieraz stanowili społeczni popieracze krajowego przemysłu i dla zapewnienia sobie większego wpływu na prowadzenie przedsiębiorstwa, wprowadzali do statutów odstępstwa od zasad spółdzielczych. Z liczby 31 stowarzyszeń dla 10 właściwsza byłaby forma spółki (...).”¹⁷ Niekiedy odstępstwa od zasad spółdzielczych wprowadzali sami spółdzielcy. Przykład w tym względzie stanowią spółdzielnie spóżywców rejonu wielkopolski które „najsłabiej rozwijały się (...) w zaborze pruskim, ponieważ działacze spółdzielczy nie chcieli osłabiać tam pozycji polskich kupców.”¹⁸ Na Pomorzu i na Śląsku gdzie panowały inne warunki a polskie kupiectwo było nieporównanie słabsze podejmowano próby tworzenia tego typu spółdzielni bez reglamentacji i wewnętrznego ograniczania. Wielkopolskie „elity” polskiej spółdzielczości akceptowały tworzenie spółdzielni rolniczych, tzw. „Rolniki”, których zadaniem głównym było sprowadzanie nawozów i ziarna do zasiewów. Ruch ten zaczynał od 2 spółek z 224 członkami w roku 1903/1904 i doszedł do 60 – grupujących 9681 członków w 1913/1914 roku.

Piotr Wawrzyniak – wielkopolski ksiądz, oraz jemu podobni Wielkopolanie widzieli rozwój spółdzielczości jako koncepcji gospodarowania w tym, że „banki ludowe mają usunąć lichwę pieniężną, podobnie jak banki ziemskie, lichwę w obrocie ziemią, a

¹⁶ W. Najdus, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego w zaborze austriackim*, [w:] S. Inglota (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r., s. 165-166.

¹⁷ S. Wojciechowski, *Historia spółdzielczości polskiej do 1914 r.*, Spółdzielczy Instytut Naukowy, Warszawa 1939 r., s. 127.

¹⁸ J. Kochanowicz, *Ekonomia socjalna w Polsce*, tłumaczenie tekstu z: *Revue des Etudes Cooperatives, Mutualistes et Associatives nr 41*, Warszawa 1992 r., s. 4.

»Rolniki« lichwę w obrocie produktami rolnymi i artykułami zaopatrzenia rolnictwa.”¹⁹ Jako kreujące się „elity” zapominali, że powołaniem spółdzielczości była samopomoc, polepszanie trudnych warunków życiowych, często świadczenia wzajemne o charakterze bezpłatnym, że w końcu spółdzielnie to „córki nędzy” gdzie samo skupianie się na prowadzeniu dobrze prosperującego interesu stanowi wypaczenie. Dlatego też wydaje się zasadnym stwierdzić że rozwój ruchu spółdzielczego w Wielkopolsce to oszczędne gospodarowanie prywatnym groszem przy skąpym gronie pozostałych dziedzin życia w duchu konserwatywnych wartości katolickich. Potwierdzeniem tej konkluzji jest nieobecność spółdzielczości mieszkaniowej na tym terenie która na innych rozwijała się w przełomie końca XIX i początku XX w. Jedną z najstarszych dla przykładu jest do dziś istniejąca Chorzowska Spółdzielnia Mieszkaniowa w Chorzowie. W dniu „21 marca 1908 roku (...) spotkało się 168 osób zainteresowanych założeniem Wohnungsbau – Verein w Königshütte. Zapal był tak wielki, że równo w miesiąc od powstania Towarzystwo Mieszkaniowe w Królewskiej Hucie i okolicach zaczęło stawiać swój pierwszy budynek, przy obecnej ulicy ks. Augustyna Kordeckiego.”²⁰

Podsumowując podjęte rozważania nad kształtowaniem się idei spółdzielczości jako koncepcji gospodarowania należy stwierdzić że w czasach zaborów istniały różnice w jej rozwoju. Po pierwsze wynikały one z regulacji prawnych państw zaborczych które swoją polityką starały się reglamentować tą formę działalności. Drugim czynnikiem były warunki społeczne, i wynikający z nich fakt że nie każdy angażował się w taką formę działalności. Jeżeli zaś ktoś chciał uczestniczyć w ruchu spółdzielczym to upraszczając można powiedzieć że ówczesnie mieliśmy do czynienia z dwoma nurtami. Jeden nurt z inspiracjami Kościoła katolickiego (ks. Wawrzyniak, ks. Szamarzewski) oraz drugi oparty na wartościach socjalistycznych (inteligencja, robotnicy, chłopstwo). Oba pomimo różnic, ale z bogatym dorobkiem odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu się ruchu spółdzielczego II Rzeczypospolitej.

¹⁹ A. Galos, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego w zaborze pruskim*, [w:] S. Inglota (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r., s. 119.

²⁰ G. Gowarzewski, *Z mocą przez stulecie*, Śląski Przegląd Spółdzielczy 2008 r. Nr. 1, s. 10.

2. Spółdzielczość w okresie międzywojennym.

Poddając ocenie polską spółdzielczość czasów XX-lecia międzywojennego, tytułem wprowadzenia wypada zaakcentować jej proporcje na chwile przed wybuchem I wojny światowej. Jak się przyjmuje na ziemiach polskich we wszystkich trzech zaborach działało szacunkowo ok. 3400 spółdzielni różnych typów liczących ponad 1,2 mln członków. W Galicji istniało 1670 spółdzielni z niemal 700 tys. członków (jednak aż 1400 z nich były to drobne Kasy Stefczyka z 320 tys. członków), w Królestwie Polskim ponad 1400 spółdzielni z niespełna 400 tys. członków, zaś w zaborze pruskim ponad 300 spółdzielni z prawie 200 tys. członków.²¹ W odniesieniu do tych ostatnich, należy zauważyć, że mimo małej ilości w sensie podmiotowym, reprezentowały one znaczną wartość w sensie ekonomicznym. Odbudowa polskiej państwowości stanowiła złożony i długotrwały proces sięgający niemal każdej dziedziny życia, tak publicznego jak i państwowego. Nie wdając się w zagadnienia wojskowości sensu stricto, tak by nie zostać posądzonym o odejście od tematu, na tle działań wojennych związanych z odzyskaniem niepodległości i walką o granice „interesującym zjawiskiem było powstawanie spółdzielni spóżywców przy niemal wszystkich tworzonych w latach I wojny światowej polskich formacjach zbrojnych, które stały się zalążkiem popularnych po odzyskaniu niepodległości spółdzielni wojskowych. Działały one przy Legionach, Korpusach Wschodnich, (...) Armii Hallera we Francji.”²² Powszechnie przyjmuje się że u progu II Rzeczypospolitej, Wojsko Polskie przy właściwym sobie potencjale i w miarę jednolitej strukturze wiodło prym. Jako struktura państwowa pierwsza stworzyła warunki do rozwoju spółdzielczości jako formy gospodarowania. Co prawda celem tego działania było zabezpieczenie własnych potrzeb ale kooperantem tego przedsięwzięcia zostało polskie społeczeństwo. „Pod względem organizacyjnym rozwój ruchu spółdzielczego w wojsku możnaby podzielić na 4 zasadnicze fazy.

Pierwsza faza, to zatwierdzenie (Dz. R. W. № 1/19) statutu Warszawskiego Stowarzyszenia Wojskowo-Ekonomicznego i wydania rozkazu (Dz. R. W. № 43/19) zakładania przy oddziałach sklepów żołnierskich.

Druga faza, to wydanie rozkazu (L. 457 Dz. R. W. № 17/20) o zakładaniu w każdym okręgu generalnym oficerskich stowarzyszeń spółdzielczych opartych na statucie, zatwierdzonym tymże rozkazem.

²¹ Por. B. Brzozowski, *Spółdzielczość wiejska*, Wyd. AR w Krakowie, Warszawa 1998 r., s. 24; K. Boczar, *Spółdzielczość*, PWE, Warszawa 1969 r., s. 93-103.

²² A. Piechowski, *Historyczny kontekst uchwalenia ustawy z 29 października 1920*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5, s. 18.

Trzecia faza, to polecenie dowódcom (Dz. R. W. № 25/21) - przekształcenia istniejących kantyn dzierżawionych na spółdzielnie żołnierskie.

I wreszcie czwarta faza - najważniejsza, to powołanie (Dz. R. W. № 33/21) Wojskowej Komisji Spółdzielczej dla wypracowania jednolitych form organizacyjno-prawnych dla spółdzielczości w wojsku oraz ogłoszenie opracowania przez Wojskową Komisję Spółdzielczą (Dz. R. W. № 14/22) ogólnych zasad organizacyjnych, regulujących wewnętrzne życie spółdzielni, jak i normujących stosunek służbowy dowódcy do spółdzielni jego oddziału.”²³ Formalnie rzecz biorąc najistotniejszą jest ostatnia z przywołanych regulacji tj. Rozkaz nr 14 Ministerstwa Spraw Wojskowych z 4 kwietnia 1922 roku. Wyznaczono w nim dwa główne cele, które miały spełnić spółdzielnie wojskowe:

- „zaopatrzenie stanu osobowego jednostek wojskowych w artykuły spożywcze i inne towary pierwszej potrzeby”
- „wychowanie obywatelskie żołnierzy, przygotowanie do przyszłego życia cywilnego i przeniesienie tam zasad spółdzielczości”.

Ww. rozkaz usankcjonował w sposób szczegółowy zasady tworzenia i funkcjonowania spółdzielni wojskowych w Polsce wyróżniając w tym zakresie trzy poziomy struktury:

- a.) spółdzielnie pułku i równorzędnego oddziału, do której należeć mogli wszyscy przydzieleni do pułku, tak oficerowie, jak i szeregowi;
- b.) hurtownie okręgu korpusu, jako związek spółdzielni pułkowych danego okręgu korpusu (w okresie międzywojennym na terytorium Polski funkcjonowało dziesięć okręgów korpusu)
- c.) centralna spółdzielnia wojskowa, jako centrum handlowe i instrukcyjno-rewizyjne całego ruchu spółdzielczego w wojsku.

Instytucją nadrzędną wobec spółdzielni wojskowych został: Związek Rewizyjny Spółdzielni Wojskowych z siedzibą w Warszawie. Związek Rewizyjny upoważniono do rewizji spółdzielni oraz reprezentacji ich interesów przed władzami państwowymi, tak w kraju i zagranicą. W ramach działalności statutowej związek publikował biuletyn pod nazwą: „Wojskowy Przegląd Spółdzielczy.” Działalność statutowa spółdzielni wojskowych w praktyce prezentowała się jednolicie w skali kraju. „Członkiem spółdzielni wojskowej mógł zostać żołnierz pułku, batalionu, który wniósł swój kapitał. Po zakończeniu bilansu rocznego miał prawo uczestniczyć w podziale zysku. Władze

²³ K. Firich, J. Wiatr, S. Mueller, T. Kutrzeba, S. Krzysik, *Almanach oficerski na rok 1923/24*, Wojskowy Instytut Naukowo - Wydawniczy, Warszawa 1923 r. Dział IV Zeszyt 3, s. 144 i nast.

wojskowe pomagały powstającym spółdzielniom przez obniżanie kosztów stałych tj. zapewnienie bezpłatnego lokalu, przydział opału, bezpłatne oświetlenie czy darmowy transport. W sklepach spółdzielni towary były nie co tańsze, gdyż sprowadzano je bezpośrednio z hurtowni, często z rabatem. To zachęcało żołnierzy do korzystania z tych placówek. Rozwój tej formy handlu szeroko wystąpił w latach 1925-1939. Dzisiejsze badania wskazują, że w roku 1929 było najwięcej zorganizowanych spółdzielni, ponad 300 a 264 z nich emitowało w swoim wewnętrznym obiegu monety o nominałach od 5 groszy do 5 złotych.²⁴

Rys. 1. Przykładowe monety spółdzielni wojskowych Okręgu Korpusu Nr III.

Rys. 1 a.) 10 groszy
Rwers: napis w otoku
 MARKA KREDYTOWA
 po środku wartość, liczba 10
 nałożona na biegnący poziomo
 napis GROSZY
Awers: Napisy, górą łukiem SPÓLDZIELNIA,
 po środku, 76 p. p./ GRODNO
Cynk, okrągła, średnica 21,1 mm

Rys. 1 b.) 1 złoty
Rwers: w otoku
 WIENIEC
 po środku wartość, 1
 nałożona na fantazyjną literę Z
Awers: Napisy, górą łukiem SPÓLDZIELNIA
 /3 p./ SZWOLEŻERÓW, po środku,
 MAZOW./IM./PUŁK./ KOZIETULSKIEGO
 dołem łukiem, SUWAŁKI
Cynk, okrągła, średnica 22,1 mm

Rys. 1 c.) 50 groszy
Rwers: w otoku
 WIENIEC
 po środku wartość, liczba 50
 i wyraz GROSZY
Awers: Napisy, górą łukiem SPÓLDZIELNIA
 /3 p./ SZWOLEŻERÓW, po środku,
 MAZOW./IM./PUŁK./ KOZIETULSKIEGO
 dołem łukiem, SUWAŁKI
Cynk, okrągła, średnica 22,1 mm

Rys. 1 d.) 1 złoty
Rwers: napis w otoku
 MARKA KREDYTOWA
 po środku wartość, 1 i wyraz ZŁOTY między dwiema
 poziomymi liniami
Awers: Napisy, górą łukiem ŻOŁN./41 p.p./
 SUWAŁKI, po środku obraz prezentujący alegorię
 spółdzielczości
 dołem łukiem, SPÓLDZIELNIA
Aluminium, okrągła, 23,5 mm

Źródło: Zasoby własne autora.

²⁴ J. Waluś, K. Waluś, *Pieniądz wojskowy w Płocku*, Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku 2011 r. Nr. 19, s. 27.

Podstawę prawną emisji monet stwarzał spółdzielniom wojskowym wspomniany wcześniej Rozkaz nr 14 Ministerstwa Spraw Wojskowych z 4 kwietnia 1922 roku (Dz. R. W. № 14/22) który przewidywał, że każda spółdzielnia wojskowa zachowuje w tej materii wolność statutową i może tą kwestię regulować indywidualnie w drodze stosownych uchwał i postanowień. Sama emisja monet wiązała się z dodatkową działalnością spółdzielni wojskowych – udzielaniem kredytów członkom spółdzielni (często na preferencyjnych warunkach). Żołnierzowi wypłacano stosowną co do wartości udzielonego kredytu sumę w postaci monet pochodzących ze wspomnianych emisji. W praktyce monetami tymi można było płacić za towary nabywane w sklepach spółdzielni. Przedstawione rozwiązanie gwarantowało przy okazji uproszczone procedury rozliczeniowe pomiędzy żołnierzem – kredytobiorcą a spółdzielnią.

Abstrahując od wzoru organizacyjnego za jaki należy uważać spółdzielczość wojskową w pozostałej reszcie sytuacja ruchu spółdzielczego prezentowała się typowo. Warunki działania zdeterminowane były dziedzictwem zaborów oraz sytuacją makro i mikro ekonomiczną kraju. Nowa rzeczywistość nie nastrajała optymizmem, dawała co najwyżej nadzieje na przyszłość. Sytuację w kraju w tamtym okresie dość realistycznie zobrazował jeden z grona propagatorów²⁵ idei spółdzielczych i ruchu spółdzielczego – Stefan Żeromski w swojej powieści „Przedwiośnie.” Wątek „szklanych domów” zawarty w jej treści można jak myślę odnieść w pewnym kontekście do tematyki spółdzielczej i wspomnianych nadziei jakie z nią wówczas wiązano. Dziedzictwo doby zaborów unaocznilo podział i zróżnicowanie polskiej spółdzielczości pod wieloma względami. Różne były jej formy, struktury organizacyjne, potencjał oraz podstawy prawne. Mówiąc o tych ostatnich należy podkreślić, że spółdzielczość tak jak znacząca większość innych dziedzin życia w pierwszych latach niepodległości funkcjonowała w oparciu o system prawodawczy państw zaborczych (pruska ustawa o spółdzielniach *Genossenschaftsgesetz* z 1898 r.; austro-węgierska ustawa spółdzielcza *Gesetz über Erwerbs und Wirtschaftsgenossenschaften* z 1873 r. znowelizowana w 1903 r.; rosyjska ustawa o towarzystwach i syndykatach rolniczych z 1898 r.) Funkcjonował on na zasadzie przepisów przejściowych do czasu uchwalenia stosownych regulacji prawa polskiego. Nadzór nad tym procesem od strony praktycznej prowadziło Ministerstwo Kooperatywy które w początkowym okresie było również odpowiedzialne za ruch spółdzielczy. Pierwszą koncepcją regulacji działalności gospodarczej w formie spółdzielni

²⁵ Z ruchem spółdzielczym związani byli czołowi intelektualiści tamtych czasów: Aleksander Świętochowski, Bolesław Prus, Maria Dąbrowska, Władysław Orkan, Stanisław Berent, Marian Nowicki.

stanowił „projekt ustawy przygotowany w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej już na początku 1919 roku. Szybko odrzucono go jednak jako zbyt radykalny. Wkrótce Ministerstwo Skarbu, któremu podlegały sprawy spółdzielczości i posiadało nawet specjalny Wydział Spółdzielczy, opracowało następny projekt. W czerwcu 1919 roku dyskutowany był on m.in. podczas wspólnej konferencji przedstawicieli władz państwowych i spółdzielczości. Ostateczna wersja zaopiniowana, zgodnie z ówczesnymi wymogami, przez międzydzielnicową komisję prawników przedłożona została Sejmowi w listopadzie 1919 roku. Jej referentem w Sejmie był (...) poseł dr Ernest Adam, były prezes Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie, później prezes Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Poddana pod głosowanie ustawa o spółdzielniach przyjęta została ostatecznie 29 października 1920 roku.”²⁶ W ocenie praktyków uważa się że ww. akt prawny (Dz. U. 1920 nr 111 poz. 733) był jak na swoje czasy „swoistą konstytucją spółdzielczości, opartą na bogatych doświadczeniach historycznych z różnych zaborów.”²⁷ Tezę tę potwierdza treść zawartych w jej materii regulacji. W myśl przepisu art. 1 spółdzielnię definiowano jako „*zrzeszenie nieograniczonej liczby osób o zmiennym kapitale i składzie osobowym, mające na celu podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa.*” Spółdzielnia w myśl art. 2 działała „*na podstawie ustawy (...) oraz statutu zarejestrowanego*” która zgodnie z art. 3 „*z chwilą wciągnięcia do rejestru (...) staje się osobą prawną.*” Szczegółowy sposób przeprowadzenia procedury rejestracji został ujęty w art. 5. Wszelkie zmiany organizacyjne w myśl art. 9 podlegały kontroli sądowej. Członkom spółdzielni przysługiwała ochrona sądowa (art. 20-32, art. 110-116) oraz prawo zaskarżania uchwał spółdzielni (art. 50). Spółdzielnia w świetle ustawy była kupcem rejestrowym, ale nie była spółką prawa handlowego. Nie wolno jej było działać tylko w celu powiększania zysków. Zgodnie z założeniem ustawodawcy musiała pełnić funkcję pomocniczą względem swoich członków, wspierać ich w działalności gospodarczej. W tym ujęciu rola spółdzielni bliska była stowarzyszeniu jednak typowym stowarzyszeniem nie była z uwagi na charakter zarobkowy. Prawo handlowe stosowało się do spółdzielni tylko w określonych warunkach i w zakresie nieuregulowanym przez ustawę (art. 4). Zobowiązano spółdzielnie do prowadzenia ksiąg rachunkowych (art. 52 - 59). Przepisy ustawy uniemożliwiały osiągnięcie zysków oraz ich podział odpowiednio

²⁶ A. Piechowski, *Historyczny kontekst uchwalenia ustawy z 29 października 1920*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5, s. 20.

²⁷ A. Jedliński, *Ustawa z 1920 roku na tle ówczesnych regulacji europejskich*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5, s. 22.

do posiadanych przez członków spółdzielni udziałów (art. 42). Wyjątek od ustanowionej w tym względzie zasady stanowiła dywidenda. Nie można było sprzedawać lub zastawiać swoich udziałów, dzielić majątku spółdzielni pomiędzy jej członków, np. w przypadku likwidacji (art. 29, art. 80). Zbywalne i dziedziczne mogły być jedynie roszczenia o zwrot udziałów w spółdzielni (art. 27, art. 31, art. 77). Zgodnie z art. 13 ustawy członkiem spółdzielni mogła zostać każda osoba fizyczna lub prawna o ile statut spółdzielni nie stanowił inaczej. Odstępstwem od ww. zasady był art. 19 który przystąpienie do spółdzielni z odpowiedzialnością ograniczoną uzależniał od ukończenia 18 roku życia. W przypadku przystępowania do spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną w świetle powyższej regulacji wymagano ukończenia 21 roku życia. Dla założenia spółdzielni ustawodawca wymagał minimum 10 osób fizycznych lub 3 prawne w zależności od charakteru powoływanej spółdzielni. Skład oraz posiadany kapitał były w tym względzie również wielkościami zmiennymi. W kwestii decydowania o losach spółdzielni każdy z członków posiadał równy głos (art. 45). Specyficznie były uregulowane organy. Zarząd mógł być jednoosobowy w postaci dyrekcji (art. 33). Jeżeli zarząd był wieloosobowy, istniała instytucja zastępcy członka zarządu (art. 38). Rada nadzorcza musiała składać się co najmniej z trzech osób które były wynagradzane (art. 40, art. 42). Walne zgromadzenie mogło być zastępowane przez zebranie przedstawicieli, które mogło powstać w spółdzielniach liczących co najmniej 500 osób (art. 51). Podsumowując wypada zauważyć, że przekroczenie przytoczonych po krótko zasad określonych ustawą mogło stanowić podstawę rozwiązania spółdzielni. Decyzję w tym zakresie wydawał sąd rejestrowy (art. 2, art. 5) który pełnił przez to nieformalną funkcję nadzorczą. Oficjalnie ustawa dla tej materii przewidywała powołanie dwóch struktur, samorządowej w postaci związków rewizyjnych (art. 66-70) oraz państwowej jaką była Rada Spółdzielcza (art. 107-109). W skład tej drugiej wchodziła przedstawiciele wszystkich działów spółdzielni, wskazywani przez związki rewizyjne, a powoływani przez Ministra Skarbu. Nadzór miał formę doradczą wobec spółdzielni. Rada opiniowała akty normatywne oraz decydowała o kierunkach rozwoju spółdzielczości. Dwie międzywojenne nowelizacje ustawy spółdzielczej z 1923 roku (Dz. U. 1923 nr 135 poz. 1119) oraz z 1934 roku (Dz. U. 1934 nr 38 poz. 342) pozwoliły władzom państwowym na szerszą ingerencję w sprawy spółdzielni. Zasadnicza kwestia dotyczyła włączenia spółdzielni w plany gospodarcze. Wzmocniono również rolę związków rewizyjnych. Nowo powoływane spółdzielnie musiały uzyskać od Ministra Skarbu poświadczenie o celowości istnienia wydawane w formie decyzji administracyjnej. W tym miejscu wypada stwierdzić że rządy

reżimu sanacyjnego podejmując się tego typu działań sięgały po metody zarządcze systemu spółdzielczości wojskowej.

W okresie międzywojennym ruch spółdzielczy „prowadził intensywną działalność oświatową (kursy, szkoły spółdzielcze, wykłady ze spółdzielczości na uczelniach) oraz posiadał własne zaplecze intelektualne w postaci działającego Towarzystwa Kooperatystów i Spółdzielczego Instytutu Naukowego, który wydawał ceniony *Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy*.²⁸ Konstytucyjny zapis art. 1 ustawy o spółdzielniach stworzył prawne podstawy rozwijania takiej działalności. Inspirowano tworzenie „specjalistycznego szkolnictwa spółdzielczego (Państwowa Szkoła Spółdzielczości Rolniczej w Nałęczowie, Średnia Szkoła Spółdzielcza „Społem” w Warszawie – łącznie 12 takich szkół w całym kraju) kształcącego przyszłych pracowników i działaczy spółdzielczości. Spółdzielczy Instytut Naukowy od 1931 r. posiadał Komisję Kształcenia i Wychowania Spółdzielczego, która organizowała kursy, również na szczeblu akademickim, oraz współpracowała we włączaniu wiedzy o spółdzielczości do programów studiów uczelni wyższych (m. in. na Uniwersytecie Jagiellońskim – gdzie prowadzono Wyższe Naukowe Kursy Spółdzielcze, w Szkole Głównej Handlowej – gdzie istniał odrębny kierunek spółdzielczy, Uniwersytecie Poznańskim, SGGW, Politechnice Lwowskiej, Szkole Nauk Politycznych w Warszawie).²⁹

Poddając ocenie polską spółdzielczość czasów XX–lecia międzywojennego przyjąć należy konkluzję dla której punkt odniesienia stanowi ustawa spółdzielcza z 1920 roku (Dz. U. 1920 nr 111 poz. 733) uważana w kręgach wielu środowisk za nowatorski pomnik myśli prawniczej. „Ustawę zbudowano w oparciu o fundamentalne zasady spółdzielczości:

- a) dobrowolność,
- b) swoboda dostępu do spółdzielni,
- c) równość głosów wszystkich członków,
- d) zmienność funduszy spółdzielni,
- e) osobiste wykonywanie uprawnień wszystkich członków,
- f) niepodzielność funduszu zasobowego,
- g) ograniczone oprocentowanie udziałów i proporcjonalny podział zysków (w stosunku do transakcji członków ze spółdzielnią).³⁰

²⁸ W. Boguta (red.), *Spółdzielczość wiejska, jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa 2011 r., s. 40.

²⁹ A. Piechowski, *Spółdzielczość w programach szkół wyższych i szkoleń*, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa 2005 r., s. 1.

³⁰ M. Kwiecień, *Rozwój spółdzielczości w II Rzeczypospolitej*, Biuletyn Instytutu Stelczyka 2010 r. Nr. 5, s. 31.

W opracowaniach pomija się natomiast strukturę spółdzielczości wojskowej mimo pierwotnej roli i funkcji jaką ta pełniła w XX-leciu międzywojennym. Nie nastraja to do pozytywnych ocen zważywszy że do wspomnianej ustawy spółdzielczej odnieść można krytyczne uwagi jakie ujawnił kryzys gospodarczy lat trzydziestych.

3. Analiza rozwoju spółdzielczości w dobie PRL-u.

Rzeczywistość geopolityczna Europy 1945 roku będąca następstwem wspólnych decyzji – USA, W. Brytanii i ZSRR zdeterminowała kształt nowej struktury państwa Polskiego funkcjonującego do 29 grudnia 1989 roku³¹ jako Polska Rzeczypospolita Ludowa.

Lata 1944-1952 stanowią okres tworzenia nowej władzy w kraju. Główne siły polityczne – Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna oraz Polskie Stronnictwo Ludowe – mimo różnic, będących wypadkową wielu postaw i oczekiwań społecznych, wniosły w tym procesie swój największy wkład. Ogłoszony w dniu 22 lipca 1944 r. Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego³² zapowiadał zmianę polityki społecznej i gospodarczej w postaci reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu. W deklaracji uznano że „państwo popierać będzie szeroki rozwój spółdzielczości.” Pośrednio był to wynik poglądów ww. partii ukształtowany w latach międzywojennych (opozycyjne do sanacji partii Centrolewu). Znamionym w tym względzie jest „program gospodarczy uchwalony na XXIV Kongresie PPS w 1937 r., który uważał spółdzielczość za podstawowy czynnik przebudowy ustroju gospodarczego.”³³ W podobnym tonie swoje stanowisko akcentował PSL.³⁴ Umożliwia to zaprezentowanie „wspólnych elementów w koncepcjach spółdzielczych PSL i PPS (...). Należały do nich: ograniczony zakres upaństwowienia, uspołdzielczenie przemysłu rolno-spożywczego, przeważająca rola spółdzielczości w obrocie towarowym przy jednoczesnym wystąpieniu przeciw jego upaństwowieniu, podkreślenie wyższości uspołdzielczenia nad upaństwowieniem, autonomia oraz samodzielność organizacyjna i gospodarcza spółdzielczości, a także decentralizacja ośrodków dyspozycji gospodarczej.”³⁵ Polska Partia Robotnicza pozostawała w opozycji do zgłaszanych postulatów uznając za „błędną socjaldemokratyczną tezę o trzech rzekomo samodzielnych sektorach gospodarczych, tj. państwowym, spółdzielczym i prywatnym.”³⁶ Akcentowała w zarządzaniu gospodarką uprzywilejowaną rolę sektora gospodarki państwowej względem pozostałej reszty. „Na

³¹ Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1989 nr 75 poz. 444).

³² Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 22 lipca 1944 r. (Załącznik do Dz. U. 1944 nr 1 poz. 1).

³³ W. Kowalski, *Wkład PPR i PPS w rozwój spółdzielczości w Polsce w latach 1944-1948*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986 r., s 117.

³⁴ Więcej na ten temat: Program PSL. Po 50 latach, Warszawa, 19-21 I 1946 r. [w:] S. Lato, W. Stankiewicz (oprac.), *Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1969 r.

³⁵ W. Kowalski, *Wkład PPR i PPS...*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986 r., s 137.

³⁶ K. Boczar, *Spółdzielczość*, PWE, Warszawa 1979 r., s. 186.

plenium KC PPR w lutym 1945 r. H. Minc (...) zaproponował model gospodarki mieszanej, który miał podlegać ewolucji w kierunku gospodarki socjalistycznej poprzez ograniczanie i wypieranie sektora prywatno - kapitalistycznego przez sektory gospodarki uspołecznionej, tj. państwowy i spółdzielczy.”³⁷ Utworzony w czerwcu 1945 r. przez czołowych przedstawicieli PPR, PPS i PSL – Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej – który uzyskał uznanie międzynarodowe w dniu 28 czerwca 1945 r. Szwecji i Francji a 5 lipca 1945 r. USA oraz W. Brytanii przyjął w kwestiach gospodarczych założenia pośrednie bazujące na tezach H. Minca (ministra przemysłu i handlu TRJN). Wypracowane ówczesnie założenie uznano za oficjalną doktrynę gospodarczą Polski Ludowej w całym okresie jej istnienia. Sporne kwestie dotyczące systemu prawodawczego okresu II Rzeczypospolitej przewyciężono kierując się pragmatyzmem. Zakwestionowano tylko wybrane jego elementy, zwłaszcza te które legitymizowały reżim sanacji. W pozostałym zakresie władza ludowa dokonywała zmian legislacyjnych odpowiadających przyjętym założeniom społeczno - gospodarczym. W zakresie spółdzielczości uznano za obowiązującą przedwojenną ustawę o spółdzielniach z 29 października 1920 (Dz. U. 1920 nr 111 poz. 733). W 1948 r. uchwalono do niej trzy ustawy dodatkowe które uzupełniły jej zakres: ustawa o Centralnym Związku Spółdzielczym i centralach spółdzielni (Dz. U. 1948 nr 30 poz. 199), ustawa o centralach spółdzielczo-państwowych (Dz. U. 1948 nr 30 poz. 200) oraz ustawa o przedsiębiorstwach państwowo-spółdzielczych (Dz. U. 1948 nr 30 poz. 201). Zmiany kończyło obwieszczenie z dnia 20 maja 1950 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach (Dz. U. 1950 nr 25 poz. 232). Nowelizacja przystosowała spółdzielczość do potrzeb nowej rzeczywistości politycznej. Powyższą konkluzję poświadczają zmieniona co do pierwotnej formy³⁸ treść art. 1 stanowiąca o tym że „za spółdzielnie uważa się zrzeszenie o nieograniczonej liczbie członków i zmiennym składzie osobowym prowadzące wspólnie działalność gospodarczą w ramach narodowego planu gospodarczego dla podniesienia poziomu gospodarczego i kulturalnego życia członków oraz dla dobra Państwa Ludowego.” Ustawodawca ze swego punktu widzenia uznał że własność, bez względu na formę prawną, w działalności spółdzielni służyć miała realizacji narodowych planów gospodarczych zarówno dla podniesienia poziomu gospodarczego jej członków, jak i dobra kraju. Przyjęte założenia potwierdza art. 32 ustawy o Centralnym Związku Spółdzielczym i centralach spółdzielni

³⁷ H. Minc, *Zagadnienia polityki gospodarczej (referat na plenum KC PPR, luty 1945 r.)* [w:] W. Gomułka, H. Minc, R. Zambrowski, *Przemówienia na rozszerzonym plenum KC PPR w lutym 1945 r.*, Katowice 1945 r. s. 21, cyt. za: W. Kowalski, *op. cit.*, s. 127.

³⁸ Porównaj: Rozdz. I pkt. 2, s. 12 tej pracy.

(Dz. U. 1948 nr 30 poz. 199) który upoważnił zarząd centrali spółdzielni do zawieszenia członka lub członków zarządu zrzeszonej w nim spółdzielni „w razie nieprzestrzegania przepisów ustawy, statutu, uchwał Centrali lub Związku, bądź obowiązujących planów gospodarczych.” Zasadność decyzji podlegała kontroli (jedynie) zarządu Centralnego Związku Spółdzielczego. Powyższy artykuł przewidywał również, że „w miejsce zawieszono w czynnościach członka zarządu spółdzielni właściwa centrala spółdzielni wyznaczy nowego członka zarządu, względnie zarządzi wybranie go przez radę nadzorczą spółdzielni.” W całości przywołanej regulacji usankcjonowano prawo central spółdzielni do zawieszania w czynnościach zarządów spółdzielni oraz decydowania o ich składzie osobowym. Walne zgromadzenie czyli mówiąc kolokwialnie zwykli członkowie spółdzielni nie mieli w tych sprawach nic do powiedzenia. Zdaniem Oskara Langego w wyniku przeprowadzonych działań ustawodawczych „pozostawiono spółdzielczość tylko formalnie, a faktycznie upodobniono ją do gospodarki państwowej ze szkodą dla spółdzielczości i dla całego procesu budowy socjalizmu,”³⁹ który to Sejm Ustawodawczy zakończył w dniu 22 lipca 1952 r. uchwalając Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1952 nr 33 poz. 232). Konstytucja wraz ze zmianami wprowadzonymi w późniejszym okresie (Dz. U. 1976 nr 7 poz. 36) usankcjonowała podstawy władzy ludowej w kraju, formę ustroju oraz m.in. historyczną już nazwę tj.: Polska Rzeczypospolita Ludowa. W świetle przyjętych założeń (art. 5 pkt. 2) „PRL zapewniała obywatelom uczestnictwo w rządzeniu i popierała rozwój różnych form samorządności ludzi pracy,” oraz (art. 7) „ureczywistniała oraz rozwijała demokrację socjalistyczną.” Sprawę ruchu spółdzielczego akcentował art. 15 pkt. 3 i 4 oraz art. 16 który deklarował że „PRL popiera rozwój różnych form ruchu spółdzielczego w mieście i na wsi oraz udziela mu wszechstronnej pomocy w wypełnianiu jego zadań, a własności spółdzielczej, jako własności społecznej, zapewnia szczególną opiekę i ochronę.” Licząc się z poglądem środowiska nauki na ówczesne rozwiązania systemowe w obrębie spółdzielczości, Rada Ministrów dnia 26 października 1954 r. wydała uchwałę (M.P. 1954 r. nr 107 poz. 1421) w treści której § 10 stanowił, że „zarząd Centralnego Związku Spółdzielczego opracuje w terminie do dnia 31 marca 1955 r. projekt aktu ustawodawczego regulującego całokształt zagadnień spółdzielczości.” W praktyce przyjęcie ww. uchwały oznaczało początek prac nad przygotowaniem nowej ustawy o spółdzielniach. Opracowanie wytycznych jak też koordynację procesu legislacyjnego powierzono Radzie Ekonomicznej działającej przy

³⁹ O. Lange, *O socjalizmie i gospodarce socjalistycznej*, Warszawa 1966 r., s. 323.

Radzie Ministrów. Funkcję przewodniczącego Rady od 1957 pełnił Oskar Lange który „odegrał ważną rolę w okresie realizowania w Polsce zapoczątkowanej na przełomie lat 1956 i 1957 – reformy gospodarczej (...). W zakres jego zainteresowań weszły różne problemy z dziedziny ustrojowej, modelowej i efektywnościowej (...). Jeśli chodzi o problematykę własności, (...) zwracał uwagę, że w zależności od konkretnych warunków historycznych, mogą się ukształtować różne jej formy, tj. nie tylko ogólnonarodowa i spółdzielcza, (...). W kwestii przedsiębiorstw zakładał, że te muszą spełniać dwa warunki tj.: działać jako powiernik interesu ogólnospołecznego oraz posiadać samorząd. Przy tym za możliwe uważał dwa zagrożenia. Jedno – to brak powiernictwa wspomnianego interesu ogólnospołecznego; w tym przypadku własność środków produkcji przestałaby być własnością ogólnonarodową i stałaby się własnością grupową pozbawioną wszelkiej odpowiedzialności wobec społeczeństwa (...). Druga (...), polegałaby na braku efektywnie działającego samorządu pracowników przedsiębiorstwa. W tym przypadku socjalistyczny charakter własności środków produkcji zostałby wypaczony, ponieważ pracownicy mieliby tylko bardzo niewielki bezpośredni wpływ na praktyczne użytkowanie owych środków, a co więcej wpływ ten przechodziłby przez kanały centralistycznej maszyny biurokratycznej.”⁴⁰ Dnia 17 lutego 1961 r. uchwalono ustawę o spółdzielniach i ich związkach (Dz. U. 1961 nr 12 poz. 61). Zarzucając dotychczasową praktykę legislacyjną, cały zakres spraw dotyczących spółdzielczości postanowiono ująć w jednym akcie prawnym. Zmiana nastąpiła w obrębie definicji spółdzielni gdzie charakter art. 1 zyskał odmienną do poprzednich regulacji treść.⁴¹ Przyjęto, że „*spółdzielnia jest dobrowolnym i samorządnym zrzeszeniem o nieograniczonej liczbie członków i zmiennym funduszu udziałowym; ma ona na celu prowadzenie działalności gospodarczej w ramach narodowego planu gospodarczego, jak również działalności społeczno-wychowawczej dla stałego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu życia i świadomości społecznej swych członków oraz dla dobra Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.*” Tym samym koncepcję spółdzielni wzbogacono o zasadniczy element za jaki uznano samorządność czyli samodzielność decydowania o swoich sprawach w granicach określonych ustawą. Rozwinięcie tej konstrukcji ujęto m.in. w art. 39 który odnosił się do problemowej kwestii nadzoru ze strony central związków spółdzielczych do których mocą art. 158 § 1 musiała należeć każda spółdzielnia „*w celu zapewnienia sobie wszechstronnej pomocy w*

⁴⁰ Por. E. Łukawer, *100. rocznica urodzin Oskara Langego*, [w:] M. G. Woźniak (red.), *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005 r. Zeszyt 6, s. 11 i nast.

⁴¹ Porównaj: Rozdz. I pkt. 2, s. 12 tej pracy.

wykonywaniu zadań statutowych oraz koordynowania swojej działalności (...).” Tak jak w uprzednich rozwiązaniach spółdzielniom nakazano w prowadzonej przez siebie działalności kierować się interesem własnym jak i ogólnopolskim. Zobowiązano je do realizacji funkcji społeczno-wychowawczych które uznano za szansę stwarzającą możliwość „stałego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu życia i świadomości społecznej swych członków (...).” Rozwinięciem i konkretyzacją celów spółdzielni jak też i metod ich realizacji w rozumieniu art. 3 § 1 pkt. 3 ustawy był statut danego typu spółdzielni. W zakresie typologii ustawa wyróżniała spośród ogółu spółdzielni (przepisy części I tytułu I ustawy) trzy formy spółdzielcze których zakres ujęto szczegółowiej (przepisy części I tytułu II ustawy). Spółdzielniami którym poświęcono osobne działy były: rolnicze spółdzielnie produkcyjne (art. 95 – art. 121; gdzie uściślono takie sprawy jak zagadnienie członkostwa, wkład gruntowy i inwentarzowy, gospodarstwo przyzagrodowe, forma stosunku pracy, gospodarka finansowa, podział dochodów i dochodzenie roszczeń), spółdzielnie pracy (art. 122 – art. 133; tu na potrzeby funkcjonowania tego typu spółdzielni scharakteryzowano spółdzielczy stosunek pracy) oraz spółdzielnie budownictwa mieszkaniowego (art. 134 – art. 157; ustawodawca wyróżnił trzy podtypy spółdzielni tj.: mieszkaniowe, budowlano-mieszkaniowe oraz spółdzielcze zrzeczenia budowy domów jednorodzinnych, określił zagadnienie praw do mieszkania. W odniesieniu do kwestii związanych z prawem do mieszkania rewolucyjnym okazał się art. 190 ustawy mocą którego przestały obowiązywać wszystkie uprzednio funkcjonujące przepisy normujące sprawy spółdzielni w tym m.in. ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach (Dz. U. 1950 nr 25 poz. 232). Skutkiem powyższego „członkowie spółdzielni mający od okresu międzywojennego lub po wojnie ustanowione prawo własności mieszkania w budynku spółdzielczym, z mocy prawa utracili to prawo, (...) zaś na to miejsce uzyskiwali ograniczone prawo do tego mieszkania”⁴² na podstawie nowych regulacji tj. m.in.: art. 138, art. 144 czy art. 147). Założenie spółdzielni (art. 4 § 4), zmiana statutu funkcjonującej już spółdzielni (art. 53 § 2) na tle ustawy o spółdzielniach i ich związkach z 17 lutego 1961 r. wymagała oświadczenia o jej celowości, wydanego przez właściwy centralny związek. Brak oświadczenia mimo spełnienia pozostałych warunków powodował bezprzedmiotowość procedury założycielskiej. Nie istniała możliwość kwestionowania odmowy na drodze sądowej, jedyną możliwością wzruszenia decyzji stanowiło odwołanie do rady centrali związku spółdzielczego. Wprowadzony

⁴² A. Biela, *Powszechne uwłaszczenie w spółdzielniach mieszkaniowych*, *Niedziela Ogólnopolska* 39/2007, s. 48.

ustawą model reglamentacyjny w kwestii przyjętych uwarunkowań nawiązywał do ustawodawstwa reżimu sanacji.⁴³ W grudniu 1974 dokonano zmiany ustawy o spółdzielniach i ich związkach (Dz. U. 1974 nr 47 poz. 281) która w rzeczywistości okazała się jedyną nowelizacją ustawy w przestrzeni niemal dwudziestu lat jej obowiązywania. Zmianie uległy zapisy dotyczące spółdzielczości pracy (cały dział II tytułu II części I ustawy). Ustawa kompleksowa jak bywa nazywana ustawa o spółdzielniach i ich związkach (Dz. U. 1961 nr 12 poz. 61) w rzeczywistości ustawą kompleksową nie była. Spod jej zapisów wyłączono m.in. sektor bankowości spółdzielczej a dokładnie spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe których zakres uregulowała ustawa z 12 czerwca 1975 r. prawo bankowe (Dz. U. 1975 nr 20 poz.108). W następstwie uchwalenia ww. ustawy „rozpoczął działalność Bank Gospodarki Żywnościowej. Powstał on z połączenia Banku Rolnego i Centralnego Związku Spółdzielni Oszczędnościowo – Pożyczkowych, przejmując wobec banków spółdzielczych funkcję centrali organizacyjnej, finansowej i rewizyjnej.”⁴⁴ Same banki spółdzielcze w świetle przyjętych założeń pozostawały formalnie spółdzielniami, podlegały wpisowi do rejestru spółdzielni (art. 48) oraz posiadały swój samorząd (art. 43). Wraz z nasileniem problemów gospodarczych w kraju postanowiono podnieść efektywność działalności spółdzielni. „Ogólnie można powiedzieć, że w zakresie organizacyjnym i personalnym ustawa zapewniała spółdzielniom szeroką samodzielność (...). Natomiast inaczej przedstawiało się zagadnienie, jeżeli chodzi o sprawy gospodarcze. Ustawa nie podjęła próby uregulowania stosunków pomiędzy państwem i spółdzielczością w dziedzinie gospodarczej, ograniczając się do kilku bardzo ogólnych postanowień i odsyłając do ustaw szczególnych.”⁴⁵ Efektem powyższego tj. art. 1 oraz art. 162 pkt. 8 ustawy o spółdzielniach i ich związkach „wytyczono obszerne i ważne pola działań ruchu spółdzielczego. Znamienne zmiany nastąpiły:

- w zakresie systemu ekonomiczno – finansowego
- w zakresie dostosowania struktury spółdzielczości do nowego podziału administracyjnego
- w wyniku reformy handlu
- w zakresie pogłębiania demokracji socjalistycznej.”⁴⁶

⁴³ Porównaj: Rozdz. I pkt. 2, s. 13 in fine.

⁴⁴ A. Jazdon, *Rozwój działalności banków spółdzielczych w latach 1975-1980*, [w:] S. Ochociński (red.), *Wielkopolski system spółdzielczości kredytowej*, PWN, Warszawa-Poznań 1985 r., s. 295.

⁴⁵ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze w zarysie*, PWN, Warszawa 1976 r., s. 291 i nast.

⁴⁶ K. Boczar, *Spółdzielczość*, PWE, Warszawa 1979 r., s. 231.

W rzeczywistości przyjęte wytyczne stanowiły element szerszej koncepcji tj. narodowego planu społeczno-gospodarczego (tzw. manewru gospodarczego). Reforma administracyjna kraju wprowadzona w czerwcu 1975 r. (Dz. U. 1975 nr 16 poz. 91) wymusiła przekształcenia organizacyjne m.in. w obrębie spółdzielczości. W następstwie zmian rozbudowaniu uległa struktura związków i central spółdzielni (z 17 do 49), dodatkowo efekt skali spotęgowała odrębność organizacyjna branż w ramach których działały spółdzielnie (pracy, budownictwa mieszkaniowego czy banków). W następstwie uchwały nr 102/76 Rady Ministrów z dnia 21 maja 1976 r. (nie publikowana)⁴⁷ przeprowadzono reformę handlu. Reforma a w istocie reorganizacja handlu również wymusiła przekształcenia. Jej efektem stało się faktyczne upaństwowienie spółdzielczości spożywców. „Kierując się koncepcją koncentracji. Była to koncentracja tzw. pozioma, w wyniku której grupowano zakłady podobnych branż w większe jednostki na dużym stosunkowo terytorium (...). W latach 1976-1980 (...) włączono do przemysłu kluczowego spółdzielnie z tym przemysłem współpracujące, a z państwowego przemysłu drobnego przekazano małe, zaniedbane zakłady.”⁴⁸ Konsekwencja zastosowanych praktyk była podobna jak w przypadku reformy handlu. Oznaczało to formalne upaństwowienie, ograniczenie ustawowo zagwarantowanej samorządności (art. 1), wymuszenia przekształceń i podporządkowanie strukturze państwowej. Zdaniem M. Stańko „spółdzielnie, w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku niszczone były nie tyle przez regulacje prawne, ile autokratyczny system zarządzania całą gospodarką narodową, w którą próbowano te spółdzielnie wmontować.”⁴⁹ W odpowiedzi na formułowany w kontekście wydarzeń politycznych postulat „trzy „S””: samodzielność, samorządność, samofinansowanie”⁵⁰ na początku lat 80 podjęto decyzję wprowadzenia zmian w systemie funkcjonowania spółdzielni. Efekt to obowiązująca po dziś dzień ustawa z dnia 16 września 1982 r. prawo spółdzielcze (Dz. U. 1982 nr 30 poz. 210). „Uchwalona przez Sejm PRL ustawa prawo spółdzielcze weszła w życie 1 stycznia 1983 roku, zastępując ustawę z 17 lutego 1961 roku o spółdzielniach i ich związkach. Przedmiot regulacji ustawowej był pierwotnie zbieżny z poprzednią regulacją. Ustawa ta została zbudowana na metodzie cywilistycznej w zakresie stosunków *spółdzielnia – członek* oraz na metodzie administracyjnej w zakresie stosunków *państwo – spółdzielczość* oraz *spółdzielnie –*

⁴⁷ Por. Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 4 czerwca 1980 r. (Sygn. akt. V UZP 3/79).

⁴⁸ T. Janczyk, *Liście ze spółdzielczego drzewa*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983 r. s. 99.

⁴⁹ M. Stańko, *Regulacje prawne i rozwój spółdzielczości w PRL*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5, s. 39.

⁵⁰ T. Janczyk, *Liście... op. cit.*, s. 103.

organizacje spółdzielcze.”⁵¹ Jako akt prawny regulujący organizację ruchu spółdzielczego, jego cele i formy działalności, ustawa dała jednoczesną gwarancję nienaruszalności jego fundamentalnych zasad (samodzielność samorządność, samofinansowanie). Ustawodawca reżimu stanu wojennego, szczególnie wyakcentował problematykę samodzielności spółdzielni przez wprowadzenie do prawa spółdzielczego regulacji, które zabezpieczyły spółdzielnie przed nadmierną, nie wynikającą z przepisów ustawowych, ingerencją centralnych związków spółdzielczych (art. 2 – art. 4, art. 60 – art. 65 pierwotnego tekstu ustawy). Nie zdecydowano się na zmianę założeń dotyczących ogólnej koncepcji spółdzielni. Nieznacznie zmodyfikowana definicja spółdzielni w art. 1 stanowiła: „*Spółdzielnia jest dobrowolnym i samorządnym zrzeszeniem o nieograniczonej liczbie członków i zmiennym funduszu udziałowym; prowadzi działalność gospodarczą; kierując się potrzebami zrzeszonych członków oraz założeniami określonymi w centralnych i terytorialnych planach społeczno-gospodarczych, jak również działalność społeczno-wychowawczą dla stałego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu życia i świadomości społecznej swych członków oraz dla dobra Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.*” Wzorem poprzednich rozwiązań przyjęto, że spółdzielnia to zrzeszenie dobrowolne, o nieograniczonej liczbie członków i zmiennym funduszu udziałowym powołane do prowadzenia m.in. działalności gospodarczej. W obrębie tej dziedziny działalności spółdzielni zdecydowano wprowadzić zmiany. Odmienne do uprzedniej regulacji (art. 54 ustawy o spółdzielniach i ich związkach Dz. U. 1961 nr 12 poz. 61) odstąpiono od wymogu realizowania przez spółdzielnie planów gospodarczo-finansowych, co za pewne było wyrazem akcentowanej samodzielności. W świetle przyjętej wersji art. 67 „*Spółdzielnia prowadzi działalność gospodarczą na zasadach rachunku ekonomicznego przy zapewnieniu korzyści członkom spółdzielni. Działalność spółdzielni jest finansowana ze środków własnych, które mogą być uzupełniane kredytami bankowymi i innymi środkami finansowymi.*” W opozycji względem uprzedniej ustawy wprowadzono sądową kontrolę oświadczenia o celowości założenia spółdzielni wydawanego przez centralny związek (art. 9 § 1 i 2). Ostateczną decyzję w procesie reglamentacji działalności spółdzielni podejmował sąd który stosownym postanowieniem mógł wpisać spółdzielnię do rejestru. Nowa ustawa w zakresie typologii, podobnie jak ustawa z 1961 wyróżniała spośród ogółu spółdzielni, formy spółdzielcze których zakres ujęto szczegółowiej (przepisy części I tytułu II ustawy). Katalog spółdzielni którym poświęcono osobne działy

⁵¹ H. Cioch, *Wpływ prawa spółdzielczego na rozwój spółdzielczości po 1989 r.*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5, s. 43.

względem poprzedniej ustawy zachowano, nieznacznie go tylko modyfikując (spółdzielczość rolnicza). W problematyce spółdzielni mieszkaniowych wprowadzono obszerną ilość regulacji (art. 204 - art. 239), w tym dwie definicje tj. w art. 218 § 1 „lokatorskiego prawa do lokalu” oraz w art. 223 § 1 „własnościowego prawa do lokalu”. Mocą art. 204 § 1 przewidziano: „*Dla zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych spółdzielnia może:*

1.) przydzielać członkom lokale mieszkalne w budynkach stanowiących własność spółdzielni

2.) budować domy jednorodzinne w celu przeniesienia na rzecz członków własności tych domów lub inne domy w celu przeniesienia na rzecz członków znajdujących się w nich lokali mieszkalnych(...).” W efekcie ww. oraz nawiązująca w treści regulacja art. 237 dały spółdzielniom mieszkaniowym możliwość budowy mieszkań z prywatnych wkładów członków spółdzielni oraz ich przydziału. Ustawa w odniesieniu do wszystkich typów i kategorii spółdzielni do ówczesnie obowiązującego katalogu organów spółdzielni jakimi było: walne zgromadzenie, rada nadzorcza i zarząd dodała „*zebrania grup członkowskich*” w spółdzielniach, w których walne zgromadzenie zastępowało zebranie przedstawicieli (art. 35 § 1 pkt. 4, art.59). Prawo spółdzielcze nowelizowano sześciokrotnie (Dz. U. 1983 nr 39 poz. 176, Dz. U. 1986 nr 39 poz. 192, Dz. U. 1987 nr 33 poz. 181, Dz. U. 1988 nr 41 poz. 324, Dz. U. 1989 nr 3 poz. 12, Dz. U. 1989 nr 6 poz. 33). Wprowadzone zmiany, za wyjątkiem działań legislacyjnych podjętych w schyłkowym okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej tj. do grudnia 1989 (o czym w dalszej części pracy) miały charakter edytorski i nie sięgały głęboko treści obowiązującego prawa. „W ostatnim okresie podejmowano wiele prób oceny spółdzielczości ukształtowanej w PRL. Zawierały one dużo uwag krytycznych, które wskazywały na następujące główne niedomagania i słabości spółdzielczości:

- W płaszczyźnie działalności gospodarczej – pełne włączenie spółdzielczości w system gospodarki nakazowo – rozdzielczej, w którym (...) ekonomiczna samodzielność przedsiębiorstw spółdzielczych była dalece ograniczona, a uprawnienia wynikające z członkostwa traktowane jako drugorzędne.

- W płaszczyźnie społeczno – członkowskiej doprowadziło to do licznych przypadków formalnego jedynie traktowania instytucji członkostwa, znacznego osłabienia więzi członków ze spółdzielniami i ograniczenie zakresu samodzielności samorządu spółdzielczego.

- W płaszczyźnie organizacyjnej nastąpił przerost funkcji władczych związków w wyniku instrumentalnego traktowania ich przez władze (w podobny sposób związki traktowały spółdzielnie).⁵² Niemniej spółdzielczość tamtego okresu charakteryzowały pozytywne aspekty będące zapewne w jakimś stopniu wypadkową negatywów. Spółdzielcza forma gospodarowania umożliwiła wypracowanie znacznego majątku narodowego, dała liczne miejsca pracy. Realizując główny cel tj. „dawać korzyści materialne, poprawiać warunki społeczne i domowe swoich członków”⁵³ była w gruncie rzeczy bardziej efektywna niż własność państwowa. Stanowi to zapewne wytłumaczenie powodów dla których to władza ingerowała w jej działalność. Efekt skali w postaci nowo wybudowanych mieszkań, działalność społeczno - wychowawcza jak też funkcjonująca z założenia powszechna dostępność i otwartość unaoczniają skutki tej ingerencji. Dla funkcjonujących poza nawiasem ówczesnej rzeczywistości, jak w przykładzie historycznej już z nazwy: „Spółdzielni Pracy Usług Wysokościowych Świetlik w Gdańsku” spółdzielczość dała gwarancję wolności, również ekonomicznej.

⁵² P. Tomczak, *Rolnicza spółdzielczość produkcyjna na Dolnym Śląsku po 1989 roku*, Wrocław 2010 r., s. 18.

⁵³ S. Wojciechowski, *Korporacja w rozwoju historycznym*, Warszawa 1921 r., s. 124.

4. Przemiany w spółdzielczości po 1990 roku.

Dekada lat dziewięćdziesiątych była dla sektora spółdzielczego dekadą którą zdominowały zmiany systemowe stanowiące determinantę jej pozycji w strukturze gospodarczej kraju (zarówno w sensie przedmiotowym jak i podmiotowym). Powszechnie przyjmowany za moment początkowy okresu transformacji gospodarczej – rok 1989, w mojej ocenie ma charakter umowny. Dla naświetlenia problematyki upraszcza to co prawda analizę tematu, z drugiej zaś dezintegruje rzeczowość. Idąc za poglądem znawców przedmiotu⁵⁴ (przedstawicieli nauk ekonomicznych) zasadnym zdaje mi się przychylić do stanowiska akcentującego, że proces transformacji gospodarczej został zainicjowany nieco wcześniej bo w schyłkowym okresie rozchwianej gospodarki planowej. Cel przyjętych działań w zamyśle władzy (rząd Messnera, Rakowskiego) służyć miał obronie ówczesnego systemu gospodarczego przed prognozowanym załamaniem i niewypłacalnością. Teza na temat wdrażania mniej lub bardziej udolnych rozwiązań w odniesieniu do sektora spółdzielczego zdaje się zatem być spójna i logiczna. Wydatnym jej poświadczeniem są prace legislacyjne prawodawcy PRL. Spółdzielnie do czasu przyjęcia ustawy z dnia 23 października 1987 roku (Dz. U. 1987 nr 33 poz. 181) funkcjonowały w oparciu o 17 centralnych związków spółdzielczych, mających wobec nich funkcje lustracyjno - organizacyjne i gospodarcze. Wraz z wejściem w życie ww. ustawy uprawnienia związków znacząco ograniczono. Zniesiono obowiązek zrzeszania się spółdzielni w centralnych związkach (art. 11 pkt. 1). Odstąpiono od obowiązku otrzymania od władz związku oświadczenia o celowości założenia spółdzielni (art. 11 pkt. 4). Dotychczas obligatoryjne tworzenie funduszu rozwoju w centralnych związkach zastąpiono fakultatywnością (art. 11 pkt. 7 i 13). W gestii walnego zgromadzenia spółdzielni znalazło się umocowanie do podejmowania w formie uchwały decyzji o podziale nadwyżki bilansowej (art. 11 pkt. 8). Zmiany uwarunkowań w obrębie sektora spółdzielczego wprowadziły również ustawy z zakresu ogólnie pojętego prawa gospodarczego tamtego okresu. Były to m.in.:

Ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej z udziałem podmiotów zagranicznych (Dz. U. 1988 nr 41 poz. 325)

⁵⁴ M. Bąk, *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006 r.; P. Bożyk, *Droga do nikąd? Polska i jej sąsiedzi na rozdrożu*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1991 r.; K. Z. Poznański, *Wielki przekręt. Klęska polskich reform*, Towarzystwo Wydawnicze i Literackie, Warszawa 2000 r.; Z. Sadowski, *Transformacja i rozwój. Wybór prac*, Wyd. PTE, Warszawa 2005 r.; G. W. Kołodko, *Transformacja Polskiej Gospodarki. Sukces czy Porażka*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1992 r.

Ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej (Dz. U. 1988 nr 41 poz. 324)

Ustawa z dnia 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych (Dz. U. 1989 nr 35 poz. 195)

Ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych
(Dz. U. 1989 nr 33 poz. 175)

Ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (Dz. U. 1989 nr 17 poz. 92)

Dla oceny prowadzonych w tamtym czasie działań zgodny jestem stwierdzenia, że te wpisane w pewną z góry przyjętą strategię (strategię państwa) charakteryzował w miarę zorganizowany i uporządkowany proces ewaluacji. Dane wejściowe unaoczniały stan *ex ante*, z kolei na wyjściu można było domniemywać że osiągnięty zostanie oczekiwany i pozytywny dla sektora spółdzielczego efekt *ex post*. Rewindykacja i jakościowy zwrot „ze wskazaniem dwóch głównych przyczyn znaczącego ograniczenia spółdzielczej formy gospodarowania nastąpił z początkiem lat dziewięćdziesiątych XX w. Pierwsza z nich polegała na przekonaniu niektórych ówczesnych elit politycznych o tzw. komunistycznym rodowodzie ruchu spółdzielczego, z powoływaniem się na lansowane w okresie „realnego socjalizmu” dążenie do wykorzystania idei wspólnego, spółdzielczego przedsiębiorstwa jako instrumentu likwidacji prywatnej przedsiębiorczości z perspektywą jej upaństwowienia. W zupełności ignorowano 150-letni dorobek europejskiego ruchu spółdzielczego, jego znaczące dokonania na ziemiach polskich (...), a nadto wydatny rozwój spółdzielni w okresie II Rzeczypospolitej pod rządem ustawy z 29 października 1920 r. o spółdzielniach. Druga grupa przyczyn dotyczyła niestety dość licznych spółdzielni, a ściślej ich nieumiejętności czy wręcz niechęci dostosowania się do zasadniczych zmian otoczenia gospodarczego i społecznego. Odnosiło się to do spółdzielni różnych typów prowadzących różnego rodzaju działalność gospodarczą.”⁵⁵ Konfrontując ww. ustalenia należy uznać, że charakter tych czynników miał dla spółdzielczości dekady lat dziewięćdziesiątych wymiar planowo realizowanej strategii. Aspekty prawne i ekonomiczne dotyczące tego sektora zdają się potwierdzać rzeczowość przyjętego w tym względzie wniosku. Pierwszym ustawodawstwem procesu rewindykacyjnego była ustawa z dnia 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości (Dz. U. 1990 nr 6 poz. 36). Regulacja ta w art. 1 ust. 1 sankcjonowała „z dniem wejścia w życie ustawy związki spółdzielcze przechodzą w stan likwidacji.” Z kolei w ust. 2 przyjęto, że przedmiot działań likwidacyjnych obejmie też „spółdzielnie osób prawnych oraz spółdzielnie osób prawnych i fizycznych, jeżeli spółdzielnie te, powstając w wyniku

⁵⁵ Z. Niedbała, *Motywy i kierunki nieodzownych zmian ustawodawstwa spółdzielczego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Poznań 2011 r. Zeszyt 1, s. 81.

przekształcenia związku spółdzielczego, przejęły w części lub w całości majątek tego związku.” Mocą art. 8 (ust. 1 – 7) w okresie od wejścia w życie ustawy do 30 czerwca 1990 r., przyznano spółdzielniom prawo żądania uznania czynności prawnych związków spółdzielczych (prowadzonych na tle ustawy z 23 października 1987 roku Dz. U. 1987 nr 33 poz. 181) a dokonanych z pokrzywdzeniem spółdzielni za bezskuteczne w stosunku do nich. Z kolei art. 9 (ust. 1 – 6) dopuścił możliwość przeprowadzenia podziału spółdzielni na żądanie mniejszości, gdzie uchwałę walnego zgromadzenia odmawiającą takiego podziału wolno było zaskarżyć sądowo domagając się przy tym orzeczenia zastępującego uchwałę. Jednak najbardziej kontrowersyjnym względem sektora spółdzielczego okazał się art. 19 (ust. 1 – 4) ustawy. Wprowadzał bezprawny⁵⁶ zakaz dobrowolnego zrzeszania się spółdzielni w związkach (ust. 1), zakazywał organizacjom społeczno – zawodowym i gospodarczym wykonywania funkcji centralnych i innych związków spółdzielczych (ust. 3), w okresie od wejścia w życie ustawy do 31 marca 1990 roku nakładał na spółdzielnie obowiązek przeprowadzenia wyborów do wszystkich organów spółdzielni bez względu na termin upływu kadencji tych organów. W przypadku nieprzeprowadzenia wyborów spółdzielnie przechodziły z ww. dniem w stan likwidacji. Reżim prawny w postaci zakazu zrzeszania się w organizacje spółdzielcze obowiązywał dość krótko bo do 30 sierpnia 1991 r., kiedy to weszła w życie ustawa o waloryzacji udziałów członkowskich w spółdzielniach i zmianie niektórych ustaw (Dz. U 1991 nr 83, poz. 373). Odtworzone prawo zrzeszania się spółdzielni w związki usankcjonował art. 9 pkt. 4 ustawy w ten sposób że: *„po dniu 31 lipca 1991 r. spółdzielnie mają prawo zrzeszania się w związkach rewizyjnych nie prowadzących działalności gospodarczej, z wyjątkiem działalności o charakterze instruktazowym i doradczym.”* Natomiast art. 11 odnosząc się w sposób pozytywny do całego spółdzielczego sektora zapowiadał : *„Do czasu wejścia w życie ustawy nowelizującej Prawo spółdzielcze uprawnienia przewidziane dla centralnych związków spółdzielczych z art.114 § 1 ustawy z dnia 16 września 1982 r. - Prawo spółdzielcze przysługują związkom rewizyjnym lub Naczelnej Radzie Spółdzielczej.”* Zmiany do ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz. U. 1982 nr 30 poz. 210) zostały wprowadzone ustawą z dnia 7 lipca 1994 r. o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 1994 nr 90 poz. 419). „Ponieważ nowelizacja ustawy – Prawo spółdzielcze dokonana w 1994 r. ma nadal kluczowe znaczenie dla polskiej spółdzielczości, należałoby zastanowić się, jakie zmiany

⁵⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 lutego 1991 r. (Sygn. akt. K.6/90).

przyniosła. Jest to tym bardziej istotne, że kolejne próby uchwalenia nowej ustawy spółdzielczej (z 2001, 2005 oraz 2008 r.) skończyły się niepowodzeniem (...).

- 1) art. 1 zyskał nową treść wzorowaną na treści art. 1 ustawy z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach (...).
- 2) ustawa ta w sposób istotny zmodyfikowała postępowanie wewnątrzspółdzielcze oraz ograniczyła jego zakres (...);
- 3) własność spółdzielcza, która wcześniej miała charakter niepodzielny i była własnością grupową, stała się własnością prywatną;
- 4) statuty spółdzielni uzyskały charakter umów o charakterze cywilnoprawnym. Podobnie jak w ustawie z 1920 r. ich treść podzielono na obligatoryjną i fakultatywną (...);
- 5) nowelizacją dokonano licznych zmian w zakresie organów i organizacji spółdzielni, dając możliwość kontroli sądowej podejmowanych uchwał. W zakresie składu zarządu wprowadzono pełną swobodę statutową (zarząd wieloosobowy bądź jednoosobowy);
- 6) istotne zmiany dotyczyły również lustracji oraz reorganizacji spółdzielni – nawiązano tutaj do rozwiązań obowiązujących na gruncie ustawy z 1920 r.;
- 7) ustawa wprowadziła szereg zmian w zakresie postępowania likwidacyjnego oraz organizacji spółdzielczych; (...).

Mając na uwadze zarówno doświadczenia z początku lat 90, jak również doświadczenia z ostatniej dekady XXI w.; (...) nowelizacja ustawy – Prawo spółdzielcze z dnia 7 lipca 1994 r. była najbardziej logicznym aktem normatywnym z zakresu części ogólnej prawa spółdzielczego.⁵⁷ Wpłynęła na względną stabilizację sektora spółdzielczego, dostosowała go do warunków gospodarki rynkowej co dokumentuje poniższa skala przeobrażeń.

Tabela 1. Zmiany liczebności spółdzielni w Polsce w latach 1988-2000.

Wyszczególnienie	Lata	
	1988	2000
Spółdzielnie spóżywców „Społem”	397	388
Spółdzielnie mieszkaniowe	3 128	3 425
Spółdzielnie pracy	2 104	1 235
Spółdzielnie inwalidów	454	356
Spółdzielnie rękodziela Cepelia	121	33
Spółdzielnie rzemieślnicze	562	283
Spółdzielnie mleczarskie	323	238
Spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie	140	128
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne	2 089	1 024
Spółdzielnie kółek rolniczych	2 006	1 063
Banki i kasy spółdzielcze	1 663	640

Źródło: I. Drozd - Jaśniewicz, A. Wiatrak, *Spółdzielczość wiejska w gospodarce rynkowej*, KRS, Warszawa 2003 r., s. 82.

⁵⁷ H. Cioch, *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 2011 r., s. 23 i nast.

Odnosząc się do oceny tła przeobrażeń, należy zaprzeczyć tezie o wyłącznie politycznych następstwach tego zjawiska. Na skalę ogółu znaczny wpływ miały również decyzje podejmowane na poziomach konkretnych spółdzielni. Za racjonalnością takiego wniosku przemawia argumentacja w świetle której „spółdzielnie w warunkach gospodarki rynkowej przestają być tylko dobrowolnym zrzeszeniem osób na zasadach demokratycznych, muszą być także, zrzeszeniem działającym na zasadach współczesnego menedżeryzmu oraz metod marketingu (broniącego jednak interesów warstw słabszych ekonomicznie). Przy tym wspomniany menedżeryzm winien chronić przed „polaryzacją społeczeństwa”, nie zapominając jednocześnie o warunkach skutecznej konkurencji.”⁵⁸ Logikę tej konkluzji unaocznia analiza SWOT właściwa dla inicjacji procesu budowy racjonalnej strategii. Strategii której względem sektora spółdzielczego brak.

Tabela 2. Analiza SWOT sektora spółdzielczego.

Mocne strony	Słabe strony
1) posiadana baza magazynowo-przetwórcza oraz istniejąca sieć zakładów i punktów usługowych 2) bliskie usytuowanie w stosunku do konsumentów wyrobów, towarów i usług 3) możliwość integrowania drobnego kapitału dla rozwijania wspólnej działalności gospodarczej 4) oddziaływanie na wzrost produkcji rolniczej oraz wykorzystywanie mechanizmów integracji pionowej, specjalizacji oraz ekonomiki skali produkcji 5) łagodzenie bezrobocia na wsi przez tworzenie miejsc pracy oraz wielofunkcyjny rozwój wsi	1) mała aktywność i nielojalność członków oraz niski poziom zawodowy kadry pracowników 2) ograniczona skłonność do ryzyka, brak płynności finansowej 3) niedostosowanie do warunków rynkowych i mało elastyczne formuły zarządzania oraz brak kontroli wewnętrznej 4) mała elastyczność kształtowania cen na wyroby i usługi oraz mała adaptacja do zmieniających się warunków otoczenia 5) wysoki stopień dekapitalizacji majątku oraz wysokie obciążenia z tytułu posiadanego majątku 6) brak działań marketingowych 7) brak ekonomicznych więzi między spółdzielniami a członkami, sztywne formuły organizacyjne
Zagrożenia	Szanse
1) silna konkurencja licznych krajowych i zagranicznych podmiotów 2) niskie dochody realne ludności 3) brak systemu informacji rynkowej 4) brak systemu dystrybucji	1) możliwość realizacji zadań i skorzystania ze środków finansowych związanych z rozwojem obszarów wiejskich 2) możliwość nawiązywania bezpośrednich kontaktów z zagranicą 3) wprowadzenie systemu umów dwustronnych z dostawcami 4) udział w tworzeniu się rynków sformalizowanych

Źródło: A. Kozuch, *Rola sektora spółdzielczego w agrobiznesie*, [w:] *Agrobiznes a rozwój wsi i rolnictwa w warunkach przygotowań do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej*, Prace naukowe AE we Wrocławiu nr 865, Wrocław 2000 r., cyt. za: P. Tomczak, *Rolnicza spółdzielczość produkcyjna na Dolnym Śląsku po 1989 roku*, Wrocław 2010 r., s. 27.

⁵⁸ M. G. Brodziński, *Dylematy rozwoju spółdzielczości w Polsce*, Fundacja Rozwoju SGGW, Warszawa 1999 r., s. 228.

Rozdział II. Spółdzielnia jako przedsiębiorstwo.

1. Systematyka organizacji spółdzielni.

W szerszym a za razem abstrakcyjnym kontekście, własność⁵⁹ (publiczna, prywatna, społeczna, etc.), oraz jej atrybuty (posiadanie, korzystanie, rozporządzanie, itp.) to swoisty „modus operandi” determinujący kształt form prawno – organizacyjnych podmiotów gospodarczych. Co prawda prawidłowość ta nie ma wymiaru uniwersalnego, jednak sensownym jest stwierdzić, że próba wyeksponowania tego zjawiska w przestrzeni organizacji porządkuje tło rozważań względem jej „roli, spełnianej w zaspokajaniu potrzeb społecznych (tzw. funkcji genotypowej albo celu zewnętrznego). Według tego kryterium można wyróżnić:

- organizacje gospodarcze (nastawione na zysk – ang. profit organizations);
- organizacje użyteczności publicznej: szkoły publiczne, instytucje kulturalne, naukowe (z reguły niedochodowe – non-profit organizations);
- organizacje administracyjne: państwowe i samorządowe;
- organizacje militarne i policyjne – tzw. „służby mundurowe” służące zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego oraz zewnętrznego;
- organizacje społeczne: partie polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia;
- organizacje religijne: kościoły, klasztory, związki wyznaniowe.”⁶⁰

Jak zdążyłem już wspomnieć⁶¹ spółdzielcza forma gospodarowania wydatnie realizowała się w kilku obszarach ww. typologii.

Rozważając w zgodzie z teorią organizacji i zarządzania – „nauką dążącą do objaśnienia świata organizacji,”⁶² termin organizacja⁶³ podobnie jak wspomniany wcześniej własność jest pojęciem wieloznacznym i nie jednolitym. Powyższa prawidłowość wyróżnia trzy aspekty organizacji tj.: rzeczowy (instytucja), czynnościowy (proces), atrybutowy (właściwość). Stosowną konkluzje w zakresie ww. uwarunkowań stanowi pogląd w świetle którego: „Organizacja w sensie rzeczowo-atrybutowym to system, w którym występuje kategoria celu, odznaczająca się przyczynianiem się części do

⁵⁹ Por. W. Michna, *Organizacje wiejskie i rolnicze oraz ich rola w rozwoju obywatelskiej demokracji i krajowej gospodarki*, Warszawa 2010 r., s. 72; B. Nogalski [w:] B. Nogalski, T. Białas, M. Czapiewski, *Zarządzanie w różnych formach własności*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994 r., s. 9 i nast.; J. Puchalski, *Podstawy nauki o organizacji*, Wyd. WSOWL, Wrocław 2008 r., s. 49.

⁶⁰ J. Puchalski, *Podstawy nauki ... op. cit.*, s. 36.

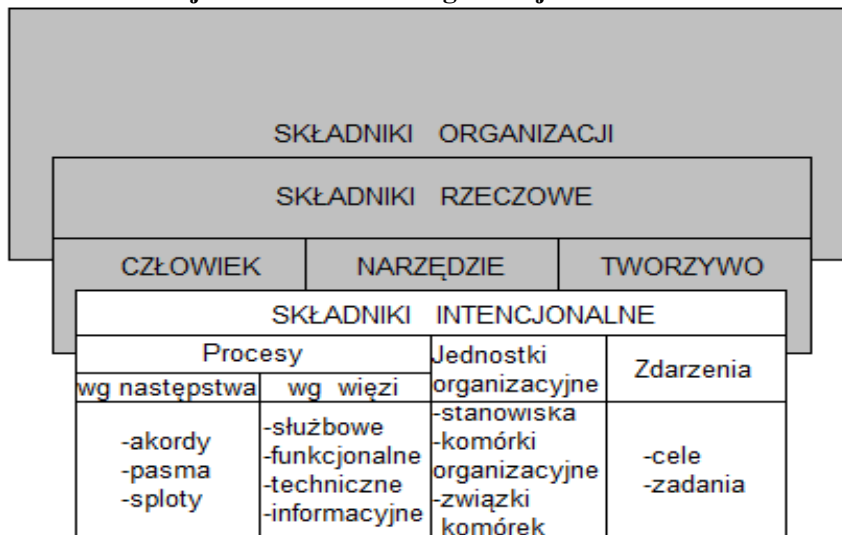
⁶¹ Porównaj: Rozdz. I pkt. 2 - 4 tej pracy.

⁶² A. Czermiński, M. Grzybowski, *Wybrane zagadnienia z organizacji i zarządzania*, Gdynia 1996 r., s. 49.

⁶³ W. Kieżun, *Sprawne zarządzanie organizacją. Zarys teorii i praktyki*, Wyd. SGH, Warszawa 1997 r., s. 12.

powodzenia całości, a więc współdziałaniem dla osiągnięcia globalnego celu”⁶⁴ w formach procesów, zadań, czynności, etc.. Racjonalność zaprezentowanego poglądu w szerszym, bo przedmiotowym kontekście legitymizuje schemat który dla potrzeb nauki w oparciu o badania empiryczne zaproponował R. Rutka.

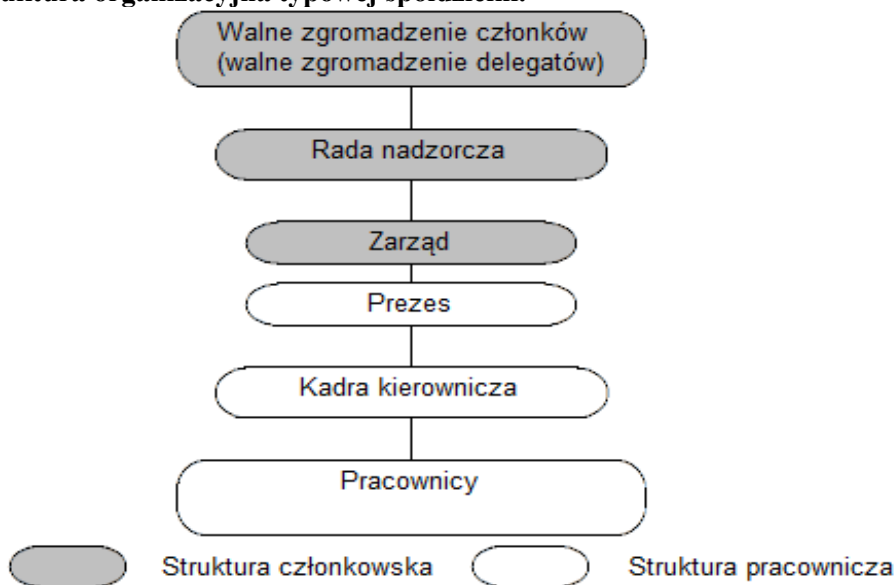
Rys. 2. Rzeczowe i intencjonalne składniki organizacji.

Źródło: R. Rutka, *Organizacja przedsiębiorstw. Część I przedmiot projektowania*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1996 r., s. 16.

Mówiąc o spółdzielni jako o organizacji uznaje się, że zjawiskowość ta odpowiada tzw. „bimodalnej formie,” gdzie z jednej strony działa zrzeszenie (osób fizycznych, osób prawnych), natomiast z drugiej, przedsiębiorstwo (o określonych celach).

Rys. 3. Struktura organizacyjna typowej spółdzielni.

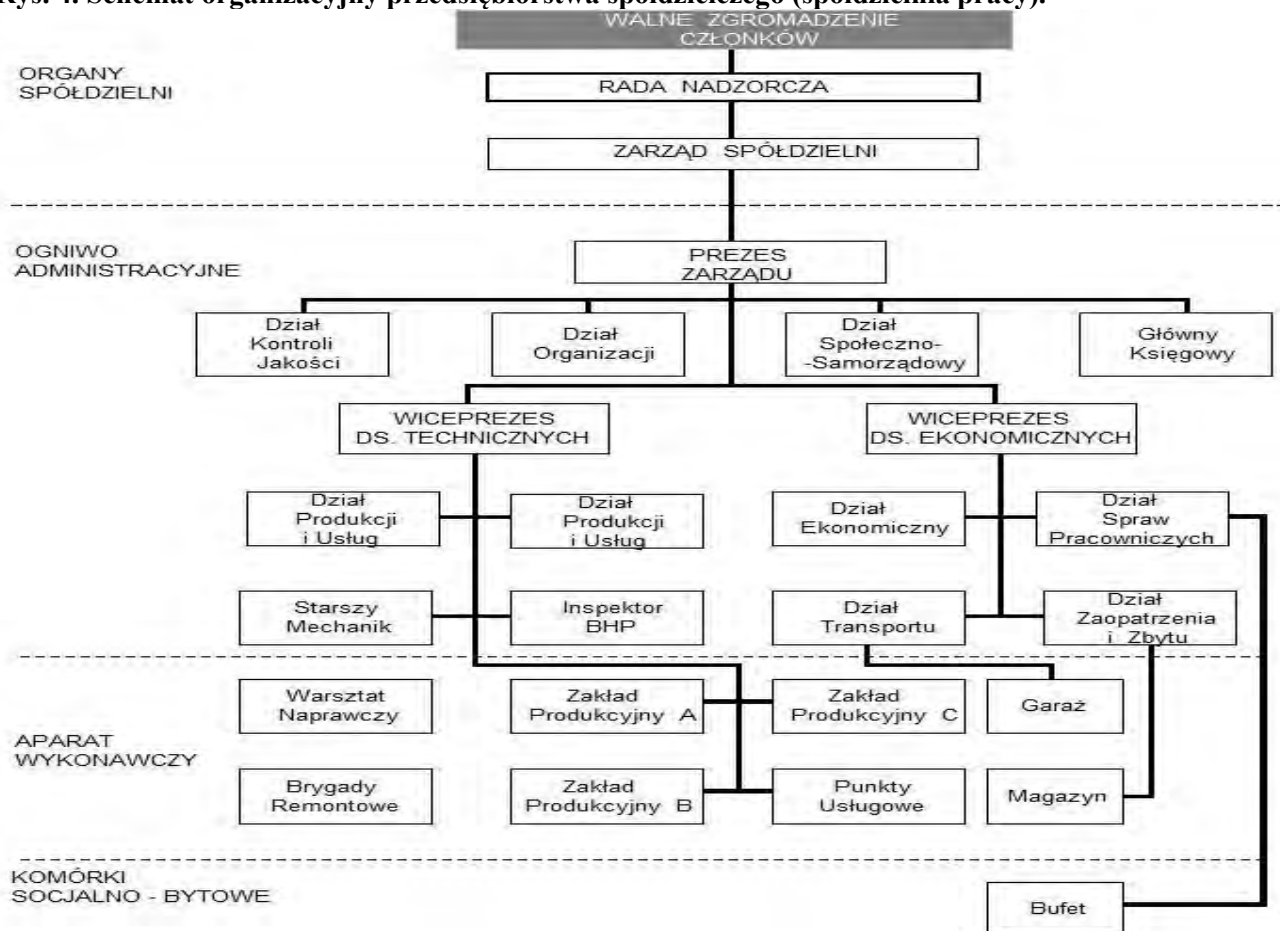

Źródło: W. Boguta (red.), *Spółdzielczość wiejska jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, Wyd. KRS, Warszawa 2011 r., s. 107.

⁶⁴ W. Kieżun, *Sprawne zarządzanie... op. cit.*, s. 26.

Patrząc na spółdzielnię w wymiarze instytucjonalnym „spółdzielnia jako instytucja posiada następujące cechy: zrzeszeniowy charakter, samodzielność i samorządność, zmienność funduszu udziałowego i składu osobowego.”⁶⁵ Spośród ww. za pozostającą w relacji do kontekstu organizacyjnego uznać należy samodzielność która jest „cechą dotyczącą wewnętrznych stosunków w spółdzielni. Obejmuje ona swym zakresem zarówno istnienie lub nieistnienie spółdzielni, jak i jej strukturę organizacyjną oraz obsadę jej organów.”⁶⁶ Z tym przedstawionych uwarunkowań koresponduje także samorządność, gdzie dla przykładu „spółdzielnia jako samorządny podmiot, sama poprzez swe organy, decyduje o przyjęciu w poczet członków.”⁶⁷ Całokształt tych zależności w świetle opinii⁶⁸ wyraża wewnętrzna systematyka organizacji spółdzielni w formie m.in.: organów spółdzielni (samorządowych), administracji oraz komórek wykonawczych.

Rys. 4. Schemat organizacyjny przedsiębiorstwa spółdzielczego (spółdzielnia pracy).

Źródło: D. Dębski, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw. Cz. 1*, Wyd. WSiP, Warszawa 2011 r., s. 287.

⁶⁵ B. Nogalski [w:] B. Nogalski, T. Białas, M. Czapiewski, *Zarządzanie... op. cit.*, s. 13.

⁶⁶ Ibidem, s. 13.

⁶⁷ Ibidem, s. 14.

⁶⁸ A. Kozuch, A. Dyhdalewicz, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*, Wyd. WSE, Białystok 2004 r., s. 53 i nast.; D. Dębski, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw. Cz. 1*, Wyd. WSiP, Warszawa 2011 r., s. 276.

Każda spółdzielnia to dobrowolne zrzeszenie o teoretycznie nieograniczonej liczbie członków. Zrzeszeniowy charakter jest konstytutywny w kwestii wiązki praw podmiotowych indywidualnego członka spółdzielni.

Tabela 3. Prawa i obowiązki majątkowe członka spółdzielni.

PRAWA		OBOWIĄZKI	
ORGANIZACYJNE	MAJĄTKOWE	ORGANIZACYJNE	MAJĄTKOWE
-prawo do udziału w organach spółdzielni	-uczestnictwo w podziale nadwyżki spółdzielni	-przestrzeganie statutu i uchwał spółdzielni	-wpłacenie wpisowego, udziałów i wniesienie wymaganego wkładu
-prawo do decydowania w sprawach spółdzielni	-korzystanie z usług i narzędzi spółdzielni	-udział w pracach organów spółdzielni	-pokrycie strat bilansowych do wymaganego udziału
-bierne i czynne prawo wyborcze	-otrzymywanie lub korzystanie z lokalu (w spółdzielniach mieszkaniowych)		-świadczenie pracy (w spółdzielniach pracy lub RSP)
			-zbyt lub zaopatrzenie za pośrednictwem spółdzielni (spółdzielczość mleczarska)

Źródło: B. Nogalski [w:] B. Nogalski, T. Białas, M. Czapiewski, *Zarządzanie w różnych formach własności*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994 r., s. 14.

Korzystając z ww. katalogu członkowie spółdzielni są umocowani do wpływania na działalność spółdzielni w oparciu o reguły samodzielności i samorządności. Jak wynika z przedstawionego wcześniej schematu, w wewnętrznej systematyce organizacji spółdzielni służą temu organy spółdzielni. W tym miejscu można użyć stosownego podziału ze wskazaniem, że „do organów stanowiących należy: walne zgromadzenie lub zabranie przedstawicieli, rada nadzorcza, zarząd oraz, w spółdzielniach, w których walne zgromadzenie jest zastąpione przez zebranie przedstawicieli, zebrania grup członkowskich. Do organów pomocniczych zalicza się: obwodowe wiejskie zebrania członkowskie, komisje rady, komitety członkowskie, grupy działania oraz sądy koleżeńskie. Statut może ponadto przewidywać inne organy pomocnicze, np. stały zespół kontroli.”⁶⁹ W woli pewnych podsumowań charakter tych ostatnich, w co również wpisuje się potencjalna działalność samorządu pracowniczego⁷⁰, ma wymiar fakultatywny i jest drugorzędny dla prowadzonych w tym miejscu rozważań. W pozostałym zakresie tj. walne zgromadzenie, rada nadzorcza, zarząd jak też zebrania grup członkowskich w przypisanym im zakresie kierują działalnością spółdzielni oraz reprezentują ją w stosunkach z innymi podmiotami gospodarczymi (art. 35 § 1-5 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.). Wymienione organy są wybierane w głosowaniu tajnym, spośród

⁶⁹ K. Boczar, *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, Wyd. PWE, Warszawa 1986 r., s. 314.

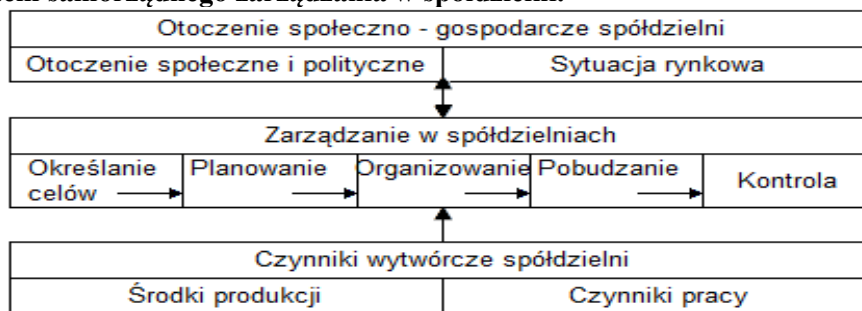
⁷⁰ Por. Z. Niedbała, *Udział organów załogi w zarządzaniu wielkimi organizacjami gospodarczymi w PRL: (problemy struktury prawnej i kompetencji)*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1977 r.

nieograniczonej liczby kandydatów. Odwołanie członka jednego z ww. organów następuje również w głosowaniu tajnym. Walne zgromadzenie jest najwyższym organem spółdzielni (art. 36 § 1), jest to za razem organ uchwałodawczy który decyduje o kluczowych sprawach spółdzielni. W zakresie swych umocowań podejmuje uchwały które zapadają zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy uprawnionych do głosowania. Prawo spółdzielcze stanowi (art. 38 § 1), że do wyłącznej kompetencji walnego zgromadzenia należy między innymi:

- 1) uchwalanie kierunków rozwoju działalności gospodarczej oraz społecznej i kulturalnej,
- 2) rozpatrywanie i zatwierdzanie rocznych sprawozdań, udzielanie absolutorium członkom zarządu, rozpatrywanie sprawozdań rady nadzorczej,
- 3) podejmowanie uchwał w sprawie podziału nadwyżki bilansowej lub pokrycia strat,
- 4) podejmowanie uchwał w sprawie zbycia nieruchomości, zakładu lub innej jednostki organizacyjnej,
- 5) oznaczanie najwyższej sumy zobowiązań (np. kredytu bankowego), jaką spółdzielnia może zaciągnąć,
- 6) podejmowanie uchwał w sprawie połączenia się spółdzielni, podziału oraz likwidacji spółdzielni,
- 7) rozpatrywanie odwołań od uchwał rady nadzorczej,
- 8) uchwalanie zmian statutu.

Spółdzielnia jak zostało już to wcześniej zaakcentowane, jest przedsiębiorstwem. Przedsiębiorstwo to, tak jak każdy inny podmiot gospodarczy działa w określonym otoczeniu społeczno – gospodarczym. Posiadając zasoby własne w postaci: kapitału, środków produkcji i czynników pracy, zarządza nimi. Podczas tego procesu postulowanym jest „stałe komunikowanie się w formie przekazywania informacji o charakterze deskryptywnym (sprawozdawczym) i imperatywnym (dyrektywnym).”⁷¹

Rys. 5. System samorządnego zarządzania w spółdzielni.

Źródło: K. Boczar, *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, Warszawa 1986 r., s. 230.

⁷¹ K. Boczar, *Spółdzielczość. Problematyka... op. cit.*, s. 230.

W wewnętrznej systematyce organizacji spółdzielni prowadzenie ww. czynności skupione zostało w gestii ogólnie rozumianej struktury pracowniczej, która obejmuje w szczególności:

- ogniwo administracyjne;
- komórki operatywne (aparatus wykonawczy).

„Ogniwo administracyjne składa się z prezesa zarządu oraz wiceprezesów i podległych im komórek funkcjonalnych. Komórki operatywne stanowią aparat wykonawczy spółdzielni i mogą dzielić się – podobnie jak ogniwa ruchu w przedsiębiorstwach przemysłowych – na komórki podstawowe i pomocnicze. Rodzaj i liczba tych komórek zależą od typu i charakteru działalności spółdzielni.”⁷² W powyższych strukturach swoje funkcje mogą realizować dyrektorzy, kierownicy, menedżerowie czy eksperci którzy w sposób czynny będą brać udział w zarządzaniu spółdzielnią. To jednak, jak konkretnie wyglądać będzie ich status, zakres upoważnień, rola czy też przypisane funkcje zależy od organów członkowskiej struktury spółdzielni. Dlatego też, w bilansie prowadzonych rozważań, zestawiając „podstawowe kompetencje organów spółdzielni do rodzaju podejmowanych decyzji, można przedstawić następujące przyporządkowanie:

1. Decyzje strategiczne, których skutki odczuwalne są w długim, przeważnie kilkuletnim okresie, jak również ich wdrożenie wymaga przeważnie długiego okresu, podejmowane są przez walne zgromadzenie.
2. Decyzje taktyczne, których skutki są odczuwalne w okresie roku i okres roku obejmują swoją perspektywą, podejmowane są przez radę nadzorczą.
3. Decyzje operacyjne, związane z codziennym prowadzeniem spółdzielni, podejmowane są przez zarząd (...).

W przypadku małej spółdzielni wszystkie te rodzaje decyzji ulegają połączeniu i od członków założycieli zależy zarówno codzienna, operacyjna skuteczność, jak i tworzenie długofalowej wizji przedsiębiorstwa.”⁷³

Podsumowując zatem, spółdzielnia w systematyce swej organizacji to konglomerat zależności w którym wiodącą rolę pełni dobrowolne zrzeszenie osób, samodzielnie i samorządnie realizujące prawa właścicielskie nad posiadanymi czynnikami produkcji.

⁷² D. Dębski, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw. Cz. I*, Wyd. WSiP, Warszawa 2011 r., s. 279.

⁷³ P. Radecki [w:] P. Radecki, E. Brożyna, P. Kryjom, *Podręcznik organizatora i kierownika spółdzielni socjalnej*, Wyd. KIG-R, Warszawa 2007 r., s. 22.

2. Typy i rodzaje spółdzielni.

Funkcjonowanie spółdzielni w przestrzeni gospodarczej bezpośrednio wiąże się z realizacją celu zewnętrznego tej organizacji zorientowanego na społeczeństwo. W świetle panujących opinii,⁷⁴ funkcja ta stanowi podstawę podziałów⁷⁵ jak również klasyfikowania wielu organizacji. Zważyć jednak należy, że istnieją tu pewne przeszkody które nie do końca są następstwem niezależnie występujących czynników. Gros niekorzystnych uwarunkowań, mówiąc kolokwialnie, to uwarunkowania o charakterze wewnętrznym które dotyczą samych spółdzielni. „Rozwój ruchu spółdzielczego powoduje, że staje się on coraz większym i niezwykle złożonym organizmem społeczno – gospodarczym. Pod wpływem różnorodnych warunków ekonomicznych i politycznych powstawały różnego rodzaju spółdzielnie.”⁷⁶ Uwzględniając przy tym specyficzny (w ogólnym zarysie) charakter wewnętrznej struktury organizacyjnej spółdzielni, zgodzić się można z poglądem, że „czynność klasyfikacji i grupowania spółdzielni jest bardzo trudna i kontrowersyjna, ponieważ (...) działalność poszczególnych spółdzielni w niejednakowym stopniu obejmuje różnorakie elementy ekonomiczne i społeczne.”⁷⁷ Z drugiej jednak strony, należy zauważyć, że to co z pozoru dzieli, w pewnym kontekście porządkuje. Spółdzielnia to dobrowolne zrzeszenie nieograniczonej liczby osób, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. W tym sensie klarowną wydaje się być propozycja klasyfikacyjna, jaką zaproponował J. Drozdowicz⁷⁸ zakładająca trójstopniowy podział na:

- grupy spółdzielni
- typy spółdzielni
- rodzaje spółdzielni

W myśl zaproponowanego podziału, najbardziej obszerne kryterium, a mianowicie grupy spółdzielni bazuje na relacji spółdzielnia – członek. W tym kontekście „, rozróżnia się trzy grupy spółdzielni:

- spółdzielnie użytkowników, tj. spółdzielnie zaspokajające potrzeby gospodarcze członków (świadczące usługi na rzecz członków), ich celem jest maksymalizacja korzyści gospodarstwa domowego, np. spółdzielnie spożywców, mieszkaniowe, kredytowe;

⁷⁴ Por. M. Bielski, *Podstawy teorii organizacji i zarządzania*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2004 r.; M. Hożej, L. Martana, *Przedsiębiorstwo*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1999 r.

⁷⁵ Porównaj: Rozdz. II pkt. 1, s. 31 tej pracy.

⁷⁶ F. Kędziorek, S. Cieśla, *Spółdzielczość w zarysie*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 1985 r., s. 53.

⁷⁷ K. Boczar, *Spółdzielczość. Problematyka... op. cit.*, s. 29.

⁷⁸ J. Drozdowicz, *Zagadnienia organizacyjne ruchu spółdzielczego w Polsce*, Warszawa 1960 r., s. 34 i nast.

- spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu, z którymi związane są przedsiębiorstwa rodzinne, gospodarstwa rolne, rzemiosło, drobny handel itp. Ich zadaniem jest tańsze zaopatrzenie i lepszy zbył produkcji ich członków, np. Gminne Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska,” rzemieślnicze spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu;

- spółdzielnie wytwórcze (pracy) – ich zadaniem jest wytwarzanie dóbr i usług; w spółdzielniach tych członkowie występują w podwójnej roli: są producentami (współwłaścicielami) i jednocześnie pracobiorcami, co oznacza, że sami spełniają określone zadania i funkcje. Aktualnie ten rodzaj spółdzielni ma zastosowanie głównie w funkcjonujących rolniczych spółdzielniach produkcyjnych i spółdzielniach pracy.”⁷⁹

W relacji pionowej do każdej z ww. grup spółdzielni zorientowany jest niższy szczebel podziału klasyfikacyjnego tj. podział na typy. W istocie sprowadza się to do rozróżnienia spółdzielni względem prowadzonej sfery działalności gospodarczej. Dla przykładu „w grupie obejmującej spółdzielnie użytkowników wyróżnia się sześć typów, mianowicie: 1. spółdzielnie handlowe, 2. handlu i przetwórstwa, 3. spółdzielnie oszczędnościowo – pożyczkowe, 4. spółdzielnie pomocniczo – wytwórcze i pomocniczo – usługowe, 5. spółdzielnie mieszkaniowe, 6. spółdzielnie usług kulturalnych i społeczno – wychowawczych.”⁸⁰

Kiedy z kolei mowa o klasyfikacji rodzajowej, która stanowi najniższe kryterium podziału, zgodnie z przyjętą logiką w pionowej orientacji należy ją adresować do konkretnie ujętego w grupie typu spółdzielni. Na przykład w ramach „spółdzielni mieszkaniowych wyodrębnia się cztery rodzaje: własnościowe, lokatorskie, budowy domków jednorodzinnych i administracyjne.”⁸¹ Trzeba mieć jednak na uwadze, to, że w zasadniczym kontekście rodzaj prowadzonej działalności względem danego typu spółdzielni nie stanowi jedyne punktu odniesienia. Na przywołany aspekt spółdzielni mieszkaniowej można równie dobrze patrzeć rodzajowo ale w kontekście, terytorialnym czy społecznym. Widać zatem, że granice jak i sam charakter podziałów rodzajowych jest w równym stopniu następstwem charakteru spółdzielni oraz przyjętego umownie sposobu klasyfikacji.

W myśl przepisów ustawy prawo spółdzielcze (t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.) wyróżnia się spółdzielnie: osób fizycznych i osób prawnych (art. 6 § 2a), osób fizycznych (art. 6 § 2) oraz wyłącznie osób prawnych (art. 15 § 5). Dalszym następstwem

⁷⁹ A. Kożuch, A. Dyhdalewicz, *Ekonomika i organizacja... op. cit.*, s. 52.

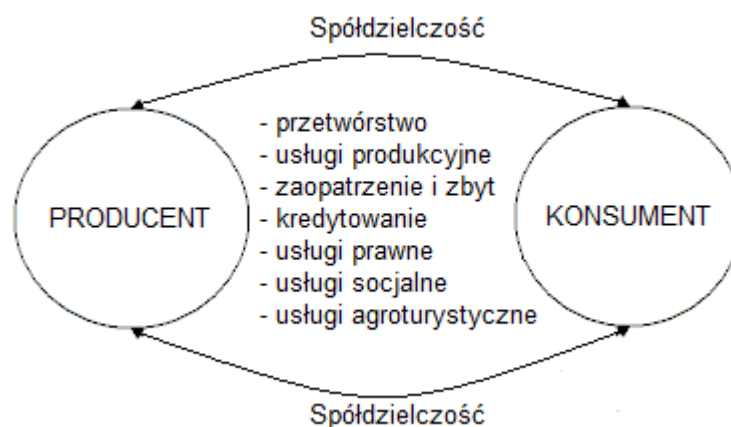
⁸⁰ F. Kędziorek, S. Cieśla, *Spółdzielczość... op. cit.*, s. 54.

⁸¹ *Ibidem*, s. 55.

przyjętego przez ustawodawcę podziału jest wynikająca ze zrzeczeniowego charakteru dwuelementowa typologia w świetle której „można wyodrębnić spółdzielnie szczebla podstawowego (zrzeszające wyłącznie osoby fizyczne) i spółdzielnie drugiego stopnia (spółdzielnie osób prawnych).”⁸²

Jednakże najbardziej racjonalnym kryterium porządkującym zagadnienie spółdzielczości, stanowi obszar sfer działania ruchu spółdzielczego. Zwróciły na niego uwagę m.in. takie instytucje jak: Międzynarodowe Biuro Pracy czy Międzynarodowy Związek Spółdzielczy, które w wykonanych dla własnych potrzeb podziałach oparły się na nim. Można, polemizować, czy rzeczywiście jest słusznym aby na tym polu skupiać głębsze zainteresowania. Patrząc na ten aspekt przez pryzmat poniższego schematu wydaje się, że tło przedstawionych relacji odzwierciedla istotę zagadnienia.

Rys. 6. Główne obszary działania spółdzielni.

Źródło: B. Brzozowski, *Podstawy gospodarki spółdzielczej. Wybrane zagadnienia*, Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, Kraków 2008 r., s. 14.

Rozważając nad kontekstem rodzajowym spółdzielni, za powszechne, tak w sensie potocznym, prawnym czy ekonomicznym uważa się zagadnienie branżowe, które koresponduje ze wszystkimi dotychczas wymienionymi systemami klasyfikacji spółdzielni. „W Polsce istnieje aktualnie piętnaście branż spółdzielczych. Są to:

- spółdzielczość spożywców „Społem”,
- gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”,
- spółdzielnie mleczarskie,
- spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarzskie,
- rolnicze spółdzielnie produkcyjne,
- spółdzielnie kółek rolniczych,

⁸² H. Cioch, *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 2011 r., s. 40.

- banki spółdzielcze,
- spółdzielnie mieszkaniowe,
- spółdzielnie pracy i usług oraz budowlane,
- spółdzielnie inwalidów i niewidomych,
- spółdzielnie rękodziela artystycznego „Cepelia”,
- spółdzielnie rzemiosła,
- spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe,
- spółdzielnie socjalne,
- spółdzielcze grupy producentów rolnych.”⁸³

Zestawienie to oprócz typowej funkcji porządkującej, bądź dla ścisłości systematyzującej, przedstawia rzeczywiste położenie (sytuację) spółdzielni względem innych dziedzin działalności gospodarczej. Nakazuje również uznać, że przy dokonywaniu wydzielenia na typy i rodzaje nie powinno się zawężać pola obserwacji. Przeciwnie, należy zawsze badać szerszy kontekst poddając analizie „następujące kryteria:

- charakter ustroju, w którym spółdzielnie prowadzą swą działalność
- charakter społeczny członków, tj. ich przynależność do określonych klas i grup społecznych (robotnicy i pracownicy umysłowi, chłopci, rzemieślnicy, drobni przedsiębiorcy);
- sferę i przedmiot działalności (produkcja, wymiana, usługi, towary, pieniądze, mieszkania, ochrona zdrowia itd.);
- stosunek członków do spółdzielni (użytkownicy, pracownicy);
- środowisko działalności (miasto, wieś);
- przynależność organizacyjną, polityczną, społeczną.”⁸⁴

W ogólnej konkluzji celowym jest uznać, że typ spółdzielni determinuje przedmiot działalności spółdzielni, z kolei rodzaj, skorelowana z zakresem działalności, branża.

⁸³ Ibidem, s. 39.

⁸⁴ K. Boczar, *Spółdzielczość*, Wyd. PWE, Warszawa 1979 r., s. 35 i nast.

3. Wykorzystanie formy spółdzielczej w działalności MiŚP.

Przedsiębiorczość to zjawisko koherentne względem procesu materializacji idei obejmującego budowę nowej organizacji gospodarczej. Obrazowo rzecz biorąc, przez opisany układ należy rozumieć „ogół działań związanych z zakładaniem i rozwijaniem nowego przedsiębiorstwa. Istotą, (...) podejmowanie inicjatywy w tworzeniu projektów oraz nowych form działalności, zaspokajających potrzeby i dających zyski, pozwalające na reprodukcję i rozwój przedsiębiorstwa.”⁸⁵ Za wykonawców powyższych działań uznaje się przedsiębiorców⁸⁶ (w analizowanym przypadku małych i średnich, zwanych skrótowo MiŚP), funkcjonujących w granicach ustawowo zakreślonej „swobody działalności gospodarczej”⁸⁷. W kontekście tematyki rozważań sens przywołanej terminologii sankcjonuje, że „w warunkach gospodarki rynkowej i pełnej demokracji społecznej formy spółdzielcze mogą powstawać praktycznie we wszystkich gałęziach i branżach życia gospodarczego i przybierać rozmaite formy.”⁸⁸ Powyższy ogólnik, sprowadzony zabiegiem interpretacyjnym z katalogu zasad prawa gospodarczego na grunt spółdzielczości, koresponduje z sugestywnie racjonalnymi tezami dysertacji⁸⁹ W. Gaworeckiego. Mimo, że wspomniany autor w badaniach nad racjonalnością wykorzystania formy spółdzielczej w gospodarce, skupił się na dość wąskim obszarowo regionie kraju (powojennego województwa gdańskiego⁹⁰), naświetlił argumentację którym po bliższej analizie można w mojej ocenie nadać szerszy a za razem abstrakcyjny wymiar. Zauważył mianowicie, że „cykl budowy i uruchomienia zakładu przemysłu spółdzielczego może być wielokrotnie krótszy w stosunku do zakładów dużych. Również koszty budowy i wyposażenia (takiego zakładu) są z reguły niższe w stosunku do zakładu dużego – co ma bardzo istotne znaczenie, zważywszy na możliwości finansowe (...).”⁹¹ Przez to, że spółdzielczość ma w sensie pozytywnym charakter drobnej wytwórczości autor uznał, że ta jest też w stanie w znacznym stopniu uzupełniać działania gospodarcze państwa. Sugerował w związku z tym wydatną rolę spółdzielni jako czynnika inicjującego rozwój gospodarczy, zwłaszcza tam gdzie przemysł nie występuje lub występuje ale w niewielkich

⁸⁵ A. Kożuch, A. Dyhdalewicz, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*, Białystok 2004 r., s. 7.

⁸⁶ Por. B. Nogalski, R. Ronkowski, *Współczesne przedsiębiorstwo – problemy funkcjonowania i zatrudnienia* Wyd. TNOiK, Toruń 2007 r., s. 46-51; T. Gruszecki, *Przedsiębiorca w teorii ekonomii*, Wyd. CEDOR, Warszawa 1994 r., s. 23-25.

⁸⁷ Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej (t.j. Dz.U. 2010 nr 220 poz. 1447).

⁸⁸ B. Brzozowski, *Spółdzielczość wiejska (wybrane zagadnienia)*, Kraków 2003 r., s. 6.

⁸⁹ W. Gaworecki, *Niektóre problemy rozwoju przemysłu spółdzielczego na przykładzie województwa gdańskiego*, (niepubl. rozprawa doktorska, mps w Arch. Bibl. UG), WSE w Sopocie, Sopot 1965 r.

⁹⁰ Dekret z dnia 30 marca 1945 r. o utworzeniu województwa gdańskiego (Dz.U. 1945 r. nr 11 poz. 57).

⁹¹ W. Gaworecki, *Niektóre problemy rozwoju przemysłu... op. cit.*, s. 24.

rozmiarach. W świetle analiz podkreślał nadto, że spółdzielczość jest w stanie determinować rozwój obszarów gospodarczo niedorozwiniętych pełniąc w tym sensie rolę organizatorską. Twierdził, że nadaje się na kooperanta, zwłaszcza kiedy spojrzysz na ten aspekt przez pryzmat właściwości innych organizacji gospodarczych. W sensie obszarowym jak i terytorialnym, oceniał, że forma spółdzielcza jest w stanie realizować się przy zagospodarowywaniu wszelkich miejscowych surowców (bazy surowcowej) zaliczając do tego również eksploatację kopalni i innych lokalnych złóż. Odnosząc się do aspektów tkwiących we wnętrzu organizacyjnym samych spółdzielni przyjął, że te wyzwalają przedsiębiorczość i inicjatywę, przyczyniają się do postępu i rozwoju oraz służą aktywizacji ludzi zaangażowanych tak materialnie jak i emocjonalnie w działaniach spółdzielczych. Charakter rozważań ujętych w dysertacji W. Gawreckiego skłania mnie do przytoczenia następującej konkluzji: „nie ma skuteczności spółdzielczej bez dobrego biznesu. Nie ma dobrego biznesu dla spółdzielni bez skuteczności.”⁹² Decydując się na formę spółdzielczą celowym jest mieć na uwadze powyższy punkt odniesienia. Konkretnie zaś składowe jawią się kiedy przychodzi spojrzeć na „spółdzielnie jako małe, a niekiedy średnie przedsiębiorstwa które w procesie ekspansji i rozwoju muszą przewycięzać wiele barier zarówno wynikających z otoczenia, w jakim funkcjonują, jak i zlokalizowanych wewnątrz nich samych. Bariery rozwojowe (...) można podzielić na następujące grupy:

- bariery o charakterze rynkowym, czyli zawężanie się rynków zbytu, nacisk konkurencji, import, dostęp do dostawców, spadek obrotów z odbiorcami zagranicznymi, powiązania kooperacyjne;
- problemy związane z finansowaniem rozpoczęcia działalności, czyli dostępność kredytów bankowych, koszt kredytów, wydłużone terminy płatności;
- problemy dotyczące barier administracyjnych i prawnych;
- skomplikowany system podatkowy;
- działalność aparatu państwa, czyli częste zmiany przepisów, procedury administracyjne, długi okres oczekiwania na decyzje, biurokracja;
- niedostateczny poziom wiedzy oraz umiejętności reprezentowany przez przedsiębiorców i pracowników;
- bariery wynikające z dostępu do informacji;
- problem z pozyskiwaniem pracowników o specjalistycznym wykształceniu.”⁹³

⁹² D. Mierzwa, *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, Wyd. UPW, Wrocław 2010 r., s. 29.

⁹³ I. Drozd-Jaśniewicz, A. P. Wiatrak, *Spółdzielczość wiejska w gospodarce rynkowej (uwarunkowania działania i zmian)*, Warszawa 2003 r., s. 167.

Prowadzenie działalności gospodarczej w dowolnej formie organizacyjnej, nie tylko spółdzielczej, obejmuje funkcjonowanie w warunkach ryzyka i niepewności. To jak naprawdę sprawdzalna w praktyce jest dana konkretnie forma organizacyjna zależy od potencjału rozwojowego⁹⁴ objętego nią przedsiębiorstwa. Nie przesądza to jednak o okolicznościach dla których istotnymi determinantami rozwoju mogą okazać się inne, swoiste uwarunkowania za którymi stoi konkretna formuła⁹⁵ organizacyjna. Analizując wykorzystanie formy spółdzielczej w działalności MiŚP wypada zauważyć, że „na istotę spółdzielczości należy patrzeć z różnych punktów widzenia: gospodarczego, społecznego, politycznego i etycznie – moralnego. Nie jest więc ona czystą kategorią ekonomiczną.”⁹⁶ Z drugiej jednak strony aby zachować swą podmiotowość, podobnie jak i inne organizacje gospodarcze musi w swoich działaniach kierować się zasadami ekonomii czy też rachunku ekonomicznego. Na powyższą zależność w dysertacji⁹⁷ akademickiej skupił uwagę W. Nowakowski. Przyjął do badań ten sam obszarowo region kraju co wspomniany przeze mnie wcześniej W. Gaworecki. W koncepcji pracy wyznaczył dwa kluczowe punkty odniesienia: wydajność oraz rentowność. Omawiając aspekt wydajności spółdzielczej formy organizacyjnej uznał, że dla jej oceny „niezbędne jest określenie wpływu, jaki wywierają na poziom wydajności dwa najważniejsze czynniki (...) którymi są: postęp techniczny, wyrażający się wzrostem technicznego wyposażenia pracy i postęp organizacyjny, przejawiający się we wzroście produktywności środków trwałych.”⁹⁸ Mówiąc o rentowności, wyeksponował samofinansowanie – naczelną zasadę spółdzielczą. Twierdził: „stosowanie zasady samofinansowania wymaga więc, ażeby wpływy uzyskane ze sprzedaży przewyższały nakłady poniesione na wytworzenie produktów i usług.”⁹⁹ Akumulację finansową¹⁰⁰ przedstawił jako ekonomiczne następstwo zasady samofinansowania zaliczając do niej takie elementy jak: podatek obrotowy i od operacji nietowarowych, dodatnie różnice budżetowe, zyski operacyjne. Wyłączając z przywołanego katalogu zysk/stratę bilansową uznał, że ta samodzielna wartość ostatecznie przesądza o tym czy dane konkretnie przedsiębiorstwo spółdzielcze jest, czy też, nie jest rentowne. Patrząc na treść oraz merytoryczną jakość rozważań W. Nowakowskiego w

⁹⁴ Por. A. Koźuch, A. Dyhdalewicz, *Ekonomika i organizacja... op. cit.*, s. 63.

⁹⁵ Por. B. Nogalski [w:] B. Nogalski, T. Białas, M. Czapiewski, *Zarządzanie w różnych formach własności*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994 r., s. 12.

⁹⁶ B. Brzozowski, *Spółdzielczość wiejska (wybrane zagadnienia)*, Kraków 2003 r., s. 7.

⁹⁷ W. Nowakowski, *Ekonomiczna analiza rozwoju przedsiębiorstw spółdzielczości pracy województwa gdańskiego*, (niepubl. rozprawa doktorska, mps w Arch. Bibl. UG), Uniwersytet Gdański, Sopot 1974 r.

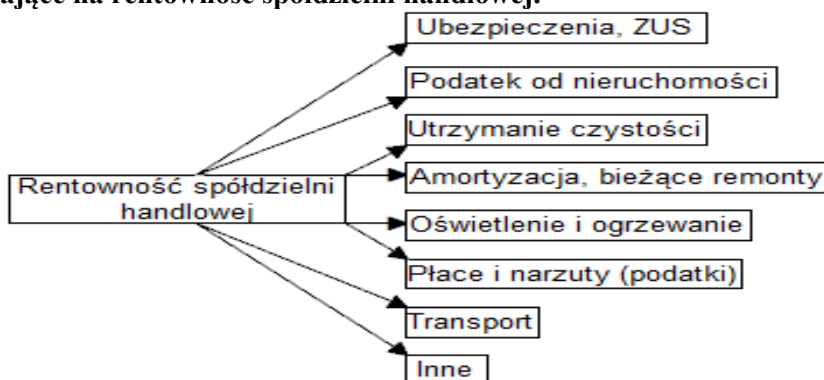
⁹⁸ W. Nowakowski, *Ekonomiczna analiza rozwoju... op. cit.*, s. 255.

⁹⁹ Ibidem, s. 263.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 266-269.

kwestii mierników oceny spółdzielczej formy gospodarowania „uzyskanie sprawności wymaga doprowadzenia do sytuacji, w której gospodarka spółdzielni będzie nie mniej efektywna niż gospodarka przedsiębiorstw, które dążą do uzyskania jak najwyższego wyniku finansowego.”¹⁰¹ Poniższy schemat unaocznia, że realizacja takiego zamierzenia to w gruncie rzeczy dbałość o elementy rachunku kosztów.

Rys. 7. Koszty stałe wpływające na rentowność spółdzielni handlowej.

Źródło: M. G. Brodziński, *Spółdzielczość obsługująca wieś i rolnictwo w okresie przekształceń ustrojowych*, Wyd. WSE, Warszawa 2005 r., s. 158.

Myśląc nad wykorzystaniem formy spółdzielczej w działalności MiŚP należy zdać sobie sprawę, że „podstawą ruchu spółdzielczego są w spółdzielni ich członkowie.”¹⁰² Stąd też by móc skutecznie realizować założenia biznesowe w oparciu o spółdzielcze realia ekonomiczne należy mieć na uwadze członków spółdzielni oraz ich aktywność spółdzielczą. Przedstawiona poniżej tabela przedstawia orientacyjny rozkład preferencji spółdzielców w tym zakresie jak również procentowo wyrażone wartości analizowanego zjawiska.

Tabela 4. Więzy ekonomiczne członków spółdzielni (A) i ich aktywność spółdzielcza (B) (w%).

Najkorzystniejsze formy więzi ekonomicznych (A)					
Bonifikaty od cen towarów i usług	Oprocentowanie udziałów	Zwrot od zakupów towarów	Formy działalności kulturalno-oświatowej	Wkłady (pożyczki) członkowskie	Inne świadczenia indywidualne
25,7%	25,6%	18,7%	15,1%	13,5%	1,4%
Przyczyny niskiej aktywności członków spółdzielni (B)					
Znikome indywidualne korzyści członkowskie	Przekonanie o braku realnego wpływu na sprawy spółdzielni	Brak dostatecznej znajomości praw i obowiązków członkowskich	Sformalizowana struktura samorządowa (brak więzi z członkami)	Brak właściwego systemu informatycznego dla członków	Słabo rozwinięta działalność kulturalno-oświatowa
25,1%	24,3%	15,5%	14,3%	12,1%	8,7%

Źródło: M. G. Brodziński, *Spółdzielnie i ich członkowie i samorzady jako kapitał warunkujący przezwyciężenie kryzysu i odbudowę spółdzielczości wiejskiej w Polsce*, Warszawa 2010 r., s. 113.

¹⁰¹ A. Mirończuk, B. Piechowicz, *Spółdzielcze formy gospodarowania – tradycja i współczesność*, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2007 r., s. 137.

¹⁰² M. G. Brodziński, *Spółdzielnie i ich członkowie i samorzady jako kapitał warunkujący przezwyciężenie kryzysu i odbudowę spółdzielczości wiejskiej w Polsce*, Wyd. ALMAMER, Warszawa 2010 r., s. 115.

Na bazie dotychczas prowadzonych rozważań jak zdążyłem wykazać, zastosowanie formy spółdzielczej w działalności MiŚP ma sensowne i racjonalne przesłanki. W sensie organizacyjnym sprowadza się to do oparcia budowy potencjału przedsiębiorstwa o dobry biznes jak też skuteczną jego realizację względem możliwości ekonomicznych i uwarunkowań wewnętrznych przewidzianych niniejszą formą gospodarowania. Współcześnie szukając miejsca w przestrzeni gospodarczej dla tego typu zjawisk należy odnotować występujące „potrzeby określonych grup społecznych, które to grupy jeszcze nieśmiało tworzą pewne organizacje na wzór spółdzielni alternatywnych, rejestrując je jako zrzeszenia lub stowarzyszenia. (...) Do form tych zaliczyć można w szczególności:

- spółdzielnie usług agroturystycznych (obecnie ruch ten działa w formie stowarzyszeń lokalnych)
- spółdzielnie opieki nad dziećmi
- spółdzielnie pracy wykorzystujące nierolnicze zasoby wsi
- spółdzielnie porad prawnych
- spółdzielnie zdrowia
- spółdzielnie produkcji ekologicznej
- spółdzielnie wspólnej sprzedaży produktów rolnych
- spółdzielnie przechowalnicze lub przetwórcze działające na małą skalę.”¹⁰³

Nadto celowym wydaje się zauważyć, że przedsiębiorczość małych i średnich przedsiębiorstw skupiona na wzorcu spółdzielczym może odwoływać się do dziedzin tradycyjnie¹⁰⁴ związanych z tą formą gospodarowania. Środowiska nauki prowadząc dialog w oparciu o płaszczyznę ekonomii społecznej¹⁰⁵ służą wydatnemu wsparciu tego typu inicjatyw. Stąd też uważam, że tezę przemawiającą za racjonalnością wykorzystania formy spółdzielczej w działalności MiŚP lokować należy w kategoriach potencjału strategicznego tego typu przedsięwzięć.

¹⁰³ B. Brzozowski, *Podstawy gospodarki spółdzielczej. Wybrane zagadnienia*, Wyd. UR w Krakowie, Kraków 2008 r., s. 80 i nast.

¹⁰⁴ Porównaj: Rozdz. II pkt. 2, s. 39 tej pracy.

¹⁰⁵ Por. A. Sobolewski, P. Klimek, J. Piekutowski, *Ekonomia społeczna w kreowaniu polityki lokalnej gmin i powiatów*, Wyd. ZBES, Szczecin 2009 r.; J. Hauser, *Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce. Teoria i praktyka*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2008 r.; A. Karwińska, *Uwarunkowania dobrego funkcjonowania społeczeństwa. Znaczenie gospodarki społecznej*, *Ekonomia Społeczna* 2010 r. Nr.1, s. 7 i nast.; E. Leś, M. Ołdak (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym (T. 2)*, Wyd. Collegium Civitas UW, Warszawa 2007 r.; E. Leś (red.), *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008 r.

Rozdział III. Uwarunkowania prawno – ekonomiczne procesu przekształcania spółdzielni.

1. Podstawy prawne funkcjonowania spółdzielni w Polsce.

Prawo gospodarcze¹⁰⁶ skupiające w swoim zakresie szereg norm należących do różnych gałęzi prawa (np.: cywilnego, administracyjnego, finansowego) pełni rolę regulatora obejmującego sferę gospodarki narodowej. Spółdzielnie to z kolei wyodrębniony dział gospodarki narodowej o określonym układzie stosunków prawno – własnościowych.¹⁰⁷

Tabela 5. Klasyfikacja podmiotów gospodarczych według form własności.

GOSPODARKA NARODOWA			
SEKTOR PUBLICZNY		SEKTOR PRYWATNY	
Własność państwowa	Przedsiębiorstwa państwowe	Własność prywatna krajowa	Spółdzielnie
	Jednoosobowe spółki Skarbu Państwa		Jednostki gospodarcze organizacji społecznych politycznych i związków zawodowych
	Gospodarstwa pomocnicze jednostek budżetowych		Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą
	Zakłady budżetowe		Spółki prawa handlowego z kapitałem prywatnym
	Środki specjalne		Fundacje i zakłady fundacji
	Inne państwowe jednostki gospodarcze		Pozostałe (np. spółki cywilne, zakłady kościołów i związków wyznaniowych)
Własność komunalna	Komunalne zakłady budżetowe	Własność zagraniczna	Przedsiębiorstwa i inne zagraniczne podmioty gospodarcze
	Spółki z udziałem gmin		Filie i przedstawicielstwa zagranicznych osób prawnych
Własność mieszana	Spółki prawa handlowego z przewagą udziału kapitału:	Własność mieszana	Joint ventures z przewagą kapitału zagranicznego
	- Skarbu Państwa		Spółki prawa handlowego z przewagą udziału kapitału sektora prywatnego
	- przedsiębiorstw państwowych		Joint ventures z przewagą polskiego kapitału sektora prywatnego
	- innych państwowych osób prywatnych		
	- jednostek stanowiących własność komunalną		

Źródło: S. Dębski, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw. Cz. I*, Wyd. WSiP, Warszawa 1997 r., s. 26.

Patrząc na poruszony kontekst w kategorii ogólnych wartości ekonomicznych wolno zauważyć, że „wytwarzanie produktów i/lub świadczenie usług dokonuje się w gospodarce

¹⁰⁶ Por. B. Popowska (red.), *Publiczne prawo gospodarcze : zagadnienia ustrojowe, materialnoprawne i proceduralne : struktura wykładu oraz materiały źródłowe*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006 r.; M. Waligórski, *Nowe prawo działalności gospodarczej : podręcznik akademicki*, Wyd. Ars boni et aequi, Poznań 2001 r.; C. Kosikowski, *Publiczne prawo gospodarcze Polski i Unii Europejskiej*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2010 r.; M. Zdyb, *Wspólnotowe i polskie publiczne prawo gospodarcze. T. 1, Wolność i reglamentacja działalności gospodarczej, handel zagraniczny*, Warszawa 2008 r.; Z. Szażyk, A. Szafranski, *Publiczne prawo gospodarcze*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2011 r.; K. Czajkowska-Matosiuk, *Prawo gospodarcze i spółek*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2011 r.

¹⁰⁷ Por. B. Nogalski [w:] B. Nogalski, T. Białas, M. Czapiewski, *Zarządzanie w różnych formach własności*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994 r.

rynkowej przeważnie w przedsiębiorstwach będących jednostkami organizacyjnymi zespalałymi podmioty uczestniczące w procesie gospodarczym (właściciele, zarządzających i pracowników) oraz materialne czynniki produkcji (środki i przedmioty pracy). System prawny każdego państwa kreuje różne formy prowadzenia działalności gospodarczej – w tym głównie prawno – organizacyjne formy przedsiębiorstw, których zadaniem jest umożliwienie owego zespolenia stosownie do potrzeb danej działalności, przy jednoczesnej ochronie interesów państwa, otoczenia społeczno – gospodarczego oraz uczestniczących w przedsięwzięciu podmiotów (...). Stopień ich *różnorodności* – w sensie liczby wzorców dopuszczonych do stosowania w gospodarce, *ogólności* – w sensie możliwości indywidualizacji rozwiązań ekonomicznych i organizacyjnych (stosownie do konkretnych potrzeb) oraz *swobody w wyborze formy* przez podmioty podejmujące działalność gospodarczą – świadczą o dobroci systemu prawnego gospodarki (...). Charakterystyczne przy tym dla gospodarek rynkowych jest przenikanie się form prawno – organizacyjnych przedsiębiorstw i form własności.”¹⁰⁸ Graficznie obraz powyższych zależności konkretyzuje schemat jaki został zamieszczony na wstępie podjętych w tym temacie rozważań. Forma spółdzielcza jako element przedstawionego układu w sensie jurydycznym „rozwijając działalność organizacyjną i gospodarczą – podlega na równi z innymi osobami fizycznymi i prawnymi przepisom prawa powszechnego.”¹⁰⁹ W przestrzeni mogących potencjalnie zaistnieć zdarzeń prawnych wygląda to dla przykładu następująco „spółdzielnia, która nabywa nieruchomości, obowiązana jest przestrzegać odnośnych przepisów prawa rzeczowego, hipotecznego. Spółdzielnia zaciągająca zobowiązania stosować się musi do postanowień prawa obligacyjnego czy też handlowego, bank spółdzielczy zachowuje przepisy prawa bankowego, spółdzielnia wytwórcza związana jest w swej działalności przepisami prawa przemysłowego. W skład prawa spółdzielczego nie wchodzi wymienione powyżej przepisy, a tylko te, które odnoszą się do spółdzielni, nie są wspólne dla spółdzielni i innych zrzeszeń gospodarczych czy też, stowarzyszeń, a znajdują zastosowanie jedynie w odniesieniu do spółdzielni.”¹¹⁰ Analizując w tym miejscu podstawy prawne funkcjonowania spółdzielni widać zatem, że „do prawa spółdzielczego w szerokim znaczeniu tego słowa zaliczyć należy wszystkie przepisy prawne odnoszące się specjalnie do spółdzielni. Mieścić się tu będą nie tylko przepisy dotyczące organizacji i działalności spółdzielni oraz ich związków, ale także

¹⁰⁸ J. Lichtarski, *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, Wyd. AE im. O. Langeo, Wrocław 2007 r., s. 147.

¹⁰⁹ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze w zarysie*, PWN, Warszawa 1976 r., s. 12.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 12.

przepisy ustawodawstwa administracyjnego, finansowego, prawa pracy, prawa rolnego i in. dotyczące spółdzielni. Prawem spółdzielczym w węższym tego słowa znaczeniu są przepisy określające podstawy prawne organizacji i działalności spółdzielni oraz ich związków, (...).¹¹¹ Z punktu widzenia teorii i filozofii prawa – nauki badającej zjawiska tworzenia i funkcjonowania norm prawnych „podział źródeł prawa na akty prawa powszechnie obowiązującego i akty prawa wewnętrznego ma charakter dychotomiczny. Oznacza to, że każdy akt normatywny musi mieć postać albo aktu prawa powszechnie obowiązującego, albo aktu prawa wewnętrznego.”¹¹² Stąd też w przedstawionej sytuacji należy mówić nie o wykluczeniu przedstawionego podziału, lecz o stosownym w tej materii jego uściśleniu. W konsekwencji posiłkując się wspomnianym rozróżnieniem wskazać należy dwie kategorie praw spółdzielczych. Pierwszą stanowią ustawy oraz rozporządzenia wykonawcze regulujące funkcjonowanie spółdzielni sensu stricto jak też akty normatywne z innych dziedzin prawa które przez zakres swych właściwości pozostają w relacji systemowej do spółdzielni. W skład omówionego zespołu wpisują się m.in.:

- Ustawa z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze (t.j. Dz.U. 2003 r. nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (t.j Dz.U. 2003 nr 119 poz. 1116 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz.U. 1996 nr 1 poz. 2 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (Dz.U. 2000 nr 119 poz. 1252 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2006 nr 94 poz. 651 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 22 lipca 2006 r. o spółdzielni europejskiej (Dz.U. 2006 nr 149 poz. 1077 z późn. zm.)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 kwietnia 1995 r. w sprawie sposobu i czasu przechowywania ksiąg i dokumentów zlikwidowanych spółdzielni oraz organizacji spółdzielczych (Dz.U. 1995 nr 47 poz. 248)
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 marca 1999 r. w sprawie określenia górnej granicy składek organizacji spółdzielczych na rzecz związków rewizyjnych i Krajowej Rady Spółdzielczej (Dz.U. 1999 nr 30 poz. 290)

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2009 r., s. 122; Podobnie: H. Izdebski, *Elementy teorii i filozofii prawa*, Wyd. LewisNexis, Warszawa 2011 r., s. 217 i nast.; S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Wyd. Ars Boni et aequi, Poznań 2005 r., s. 44; S. Grzybowski, *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego*, Warszawa 1976 r., s. 9-33.

- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (t.j. Dz.U. 2009 nr 152 poz. 1223)
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. 2005 nr 8 poz. 60)
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (t.j. Dz.U. 2002 nr 72 poz. 665)
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037)
- Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (t.j. Dz.U. 2015 nr 0 poz. 233 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. 2015 nr 0 poz. 978 z późn. zm.)

Drugim z kolei obszarem stanowiącym podstawy funkcjonowania spółdzielni będą normy prawne powstające wewnątrz organizacji spółdzielczej. Wymienić tu należy:

- statut (art. 5, art. 32, art. 35 § 3 prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.) będący „ustawą zasadniczą spółdzielni, ale ponieważ jego postanowienia są normami niższego rzędu w stosunku do ustawy podlega on badaniu przez sąd rejestrowy, którego celem jest stwierdzenie zgodności statutu z postanowieniami ustawy.”¹¹³
- uchwały walnego zgromadzenia członków spółdzielni (art. 38 oraz art. 42 § 1 prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)
- umowy zawierane przez spółdzielnię z jej członkami (art. 18 § 7 prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)

Patrząc w kontekście podsumowań na charakter stosunków prawnych kreowanych przez powyższe zestawienia norm (zewnętrznych i wewnętrznych) determinujących działalność spółdzielni wyodrębnić należy następujące uwagi:

- „na metodzie cywilistycznej opiera się regulacja stosunków prawnych między spółdzielnią a jej członkami.”¹¹⁴
- relacje spółdzielni względem innych podmiotów (gospodarczych, publicznych, państwowych) są szersze i obejmują prócz metody cywilistycznej także administracyjną czy podatkową.

¹¹³ F. Kędziorek, S. Cieśla, *Spółdzielczość w zarysie*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 1985 r., s. 57.

¹¹⁴ T. Misiuk, *Sądowa ochrona praw członków spółdzielni*, Warszawa 1979 r., s. 17.

2. Praktykowane formy przekształceń spółdzielni.

Podjęcie, a dalszym następstwem prowadzenie działalności gospodarczej w formie spółdzielni określa ustawa z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze (t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.). Jak zostało wskazane¹¹⁵ gros stosunków prawnych odnoszących się do spółdzielni (tak w sensie podmiotowym jak i przedmiotowym) oparto na metodzie cywilistycznej. W tym znaczeniu zgodnie z art. 58 (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.) § 1. *Czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy.* § 2. *Nieważna jest czynność prawna sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.* § 3. *Jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana.* Dla postanowień dotyczących kwestii przekształceń organizacyjno - prawnych spółdzielni ma to znaczenie konstytutywne. W argumentacjach Sądu Najwyższego „przedsiębiorstwo spółdzielni ma zdolność aportową i spółdzielcy mogą decydować samorządnie o przeznaczeniu majątku spółdzielni, w tym o jego wniesieniu do spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Jednakże samorządność członków spółdzielni jest ograniczona przepisami prawa.”¹¹⁶ Samo prawo spółdzielcze przed nowelizacją, o czym będzie mowa dalej¹¹⁷, przewidywało różnego rodzaju formy przekształceń organizacyjnych spółdzielni:

- przekazanie zakładu lub innej wyodrębnionej jednostki organizacyjnej spółdzielni na rzecz innego podmiotu gospodarczego (art. 38 § 1 pkt. 5 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)
- przystąpienie spółdzielni jako podmiotu do organizacji gospodarczej (art. 38 § 1 pkt. 6 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)
- połączenie spółdzielni z inną spółdzielnią (art. 38 § 1 pkt. 8, art. 96 – art. 102 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)
- podział spółdzielni (art. 38 § 1 pkt. 8, art. 108 – art. 112 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)
- likwidację spółdzielni (art. 113 – art. 129 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)

¹¹⁵ Porównaj: Rozdz. III pkt. 1 tej pracy.

¹¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2000 r. (Sygn. akt. III CZP43/00).

¹¹⁷ Porównaj: Rozdz. III pkt. 3 tej pracy.

- upadłość spółdzielni (art. 130 – art. 137 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.)

Przekształcenia własnościowe w obrębie prawa spółdzielczego nie dopuszczały jednak prawnej możliwości przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego. Konkretyzując, nie funkcjonowała¹¹⁸ taka norma prawna która przez podjęcie czynności prawnej gwarantowała by pełne przekształcenie z zachowaniem zasad sukcesji prawnej i następstwa prawnego.¹¹⁹ Możliwości takich nie stwarzały również przepisy szczególne, jak choćby kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037) który w zakresie problematyki swą regulacją objął wyłącznie działalność spółek. „Skoro jednak prawo spółdzielcze nie zawierało wprost zakazu przekształcenia spółdzielni w spółkę, (...) w praktyce dochodziło do przekształceń, najczęściej etapami. Polegało to na wnoszeniu do spółki części majątku spółdzielni, w szczególności jej tzw. przedsiębiorstwa (majątku, części produkcyjnej). Przed sądami spotykano się jednak z zarzutem obejścia prawa (prawa spółdzielczego o likwidacji spółdzielni: art. 113 i nast.).”¹²⁰ Pogląd Sądu Najwyższego na tego typu działania nakazywał „wymóg zachowania przez spółdzielnię takiej części majątku, aby mogła ona kontynuować nadal dotychczasową działalność statutową.”¹²¹ Odrębną zaś kwestię stanowiło utworzenie na bazie majątku spółdzielni, spółki prawa handlowego przez jej członków. W tej sprawie uznano, iż jest to „możliwe jedynie w drodze likwidacji spółdzielni (...)”¹²² Stąd też w oparciu o powyższe realia prawne proces przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego następował poprzez wydzielenie konkretnej jednostki organizacyjnej z majątku spółdzielni (art. 38 § 1 pkt. 5 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.). Wydzielona jednostka stawała się przedsiębiorstwem spółdzielni (art. 55¹ Kodeksu cywilnego Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.). Następnie takie przedsiębiorstwo będące własnością spółdzielni rejestrowano najczęściej jako spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 164 – art. 169 Kodeksu spółek handlowych Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037). W drodze

¹¹⁸ Pomijając możliwość przekształcenia spółdzielni inwalidów lub spółdzielni niewidomych w spółdzielnię socjalną na zasadzie art. 29 Ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2006 nr 94 poz. 651) oraz regulacje dotyczące przekształcenia polskiej spółdzielni w spółdzielnię europejską co akcentuje A. Szumański. Zob. także: *Nowe rodzaje przekształceń w spółki handlowe – uwagi systemowe*, Monitor Prawa Handlowego 2011 r. Nr 1, s. 11.

¹¹⁹ Więcej o tym z perspektywy systemu prawa prywatnego: A. Kidyba, *Sukcesja, kontynuacja, a może coś innego?* Monitor Prawa Handlowego 2011 r. Nr 1, s. 34-36.

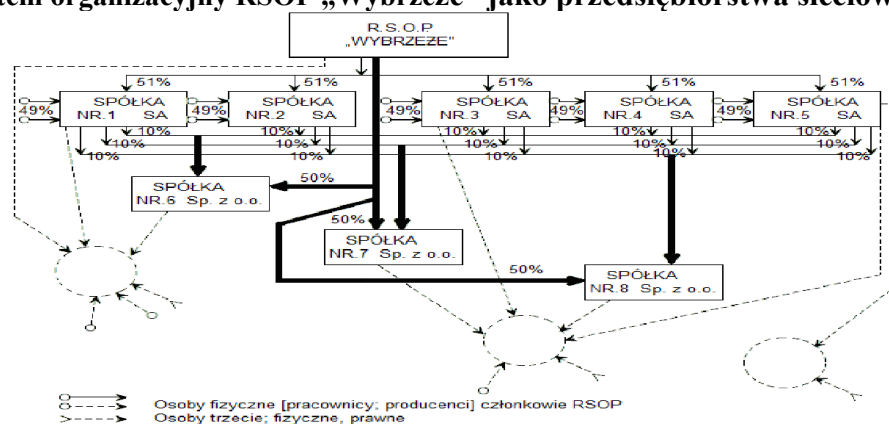
¹²⁰ M. Domagalski, *Przekształcanie spółdzielni w spółki tylko teoretycznie jest niemożliwe*, Rzeczpospolita nr 89 (7686), 16.04.2007 r., s. C3.

¹²¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2001 r. (Sygn. akt III CZP 44/00).

¹²² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2007 r. (Sygn. akt V CSK 196/07) oraz powołane tam orzecznictwo.

dalszych czynności pozostały majątek spółdzielni albo pozostawiano jako funkcjonującą spółdzielnię albo poddawano procesowi likwidacji (art. 113 – art. 129 Prawa spółdzielczego t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.). Jeżeli spółdzielnia podjęła uchwałę o przejściu w stan likwidacji następowało zbycie przedsiębiorstwa spółdzielni w likwidacji w drodze aportu (art. 55² Kodeksu cywilnego Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.; art. 158 Kodeksu spółek handlowych Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037) na rzecz spółki. W konsekwencji spółka podwyższała swój kapitał zakładowy, natomiast spółdzielnia w likwidacji wносиła do spółki całe swoje przedsiębiorstwo, obejmując cały podwyższony kapitał. W następstwie umowy zbycia, spółka która powstała pierwotnie jako wydzielona jednostka organizacyjna z majątku spółdzielni, przejmowała dalsze prowadzenie działalności gospodarczej. Oparty o uwarunkowania prawne powyższy proces przekształcenia spółdzielni w spółkę w rzeczywistości ma wymiar nieformalny i bywa potocznie określany metodą gospodarczego przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego. W dalszym następstwie jego jakościowym oraz ilościowym rozwinięciem może być tryb przekształcenia spółdzielni w organizację typu sieciowego. Działania w przedmiocie rozpoczyna „podział spółdzielni oparty na systemie wzajemnej własności, polegający na pozostawieniu „de jure” spółdzielni jako instytucji prawnej, i „de facto” rozparcelowanie spółdzielni, i utworzenie sieci nowych firm czyli przekazania jej majątku w formie aportu do powołanych i zarejestrowanych wspólnie z członkami (pracownikami i producentami) samodzielnych spółek kapitałowych.”¹²³ Graficznie obraz takich przekształceń dokumentuje schemat autorstwa B. Nogalskiego opracowany o studium przypadku Rejonowej Spółdzielni Ogrodniczo – Pszczelarskiej „Wybrzeże” w Gdańsku.

Rys. 8. System organizacyjny RSOP „Wybrzeże” jako przedsiębiorstwa sieciowego.

Źródło: B. Nogalski [w:] L. Pawłowicz (red.), *Transformacja i zmiana struktury własności przedsiębiorstwa spółdzielczego*, Wyd. IBNGR, Gdańsk 1991 r., s. 43.

¹²³ B. Nogalski [w:] L. Pawłowicz (red.), *Transformacja i zmiana struktury własności przedsiębiorstwa spółdzielczego*, Wyd. IBNGR, Gdańsk 1991 r., s. 37.

W praktyce ta dość nietypowo skonstruowana struktura organizacyjna wydatnie sprawdza się w demokratycznych systemach pracowniczych¹²⁴. Przykład funkcjonującego w przestrzeni globalnej Zrzeszenia Spółdzielni Mondragon¹²⁵ które charakteryzuje ponadprzeciętna efektywność skali winien zainspirować „niektóre środowiska” do szerszego spojrzenia na kontekst funkcjonalny spółdzielczej formy gospodarowania. Powszechna „tendencja przekształcania spółdzielni w spółki prawa handlowego jest zrozumiała i nie powinna budzić zastrzeżeń. Nie powinna tylko obejmować całkowitej eliminacji spółdzielni na rzecz spółek prawa handlowego. W dalszym ciągu obowiązuje bowiem w świecie doktryna, że istnieją trzy rodzaje własności: prywatna, publiczna (państwowa) i społeczna. Podstawą tej społecznej jest własność spółdzielcza, własność fundacji i stowarzyszeń. W Polsce, w której Konstytucja manifestuje ustrój społecznej gospodarki rynkowej, nie powinny być akceptowane tendencje do presji państwa na przekształcanie spółdzielni w spółki prawa handlowego. W Polsce trzeba wyodrębnić własność niepodzielną w spółdzielniach. Bez tego istnieć będą źródła działań kryminogennych.”¹²⁶ Podsumowując rozważania wskazać należy, że dotychczas praktykowane formy przekształceń spółdzielni zachowują ww. tendencje na co zapewne istotnie wpływa kwestia potencjalnych korzyści i następstw do których zaliczyć należy¹²⁷:

- optymalizację i efektywne zarządzanie kapitałem
- powstanie spółki (spółek) w każdym z powołanych przypadków
- przejęcie majątku spółdzielni przez spółkę w przypadku likwidacji spółdzielni.
- wysokie oprocentowanie udziałów członków spółdzielni w przypadku przekształcenia spółdzielni w organizację sieciową
- objęcie przez członków spółdzielni, którzy zdecydowali się na metodę gospodarczego przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego, własności 100% udziałów w spółce, których wartość jest porównywalna z wartością wcześniejszych udziałów w spółdzielni.

¹²⁴ R. Górski, *Spółki pracownicze i spółdzielnie pracy – próba analizy porównawczej*, Polskie Lobby Przemysłowe 2010 r. Nr. 20, s. 103 i nast.

¹²⁵ Por. J. A. Barker [w:] F. Hesselbein, M. Goldsmith, R. Beckhard, *Organizacja przyszłości*, Wyd. BusinessPress, Warszawa 1998 r., s.129 i nast.

¹²⁶ W. Michna, *Organizacje wiejskie i rolnicze oraz ich rola w rozwoju obywatelskiej demokracji i krajowej gospodarki*, Warszawa 2010 r., s. 72.

¹²⁷ Por. R. Gabrysz (red.), *Przekształcenia przedsiębiorstw*, Ekspert Księgowy 2010 r. Nr. 2; B. Nogalski [w:] L. Pawłowicz (red.), *Transformacja i zmiana struktury własności przedsiębiorstwa spółdzielczego*, Wyd. IBNGR, Gdańsk 1991 r.; L. Pawłowicz (red.), *Zasady prywatyzacji przedsiębiorstw spółdzielczych*, Wyd. IBNGR, Gdańsk 1991 r.

3. Proces przekształcenia spółdzielni na tle ustawy z dnia 25 lutego 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców.

Uchwalona przez Sejm RP w dniu 25 lutego 2011 roku¹²⁸ ustawa o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. nr 106 poz. 622 z późn. zm.), kreująca zakresem normowania nowelizację blisko 100 ustaw szczegółowych, doprowadziła m.in. do poszerzenia katalogu prawem dopuszczalnych form przekształceń organizacyjnych spółdzielni. W następstwie podpisania oraz promulgowania przez Prezydenta RP, w dniu 01 lipca 2011 roku w części I tytułu II Prawa spółdzielczego (Dz.U. 2003 r. nr 188 poz. 1848 z późn. zm.) ujawniono nowy dział VI o nazwie: „Przekształcenia spółdzielni pracy.” Powyższy zabieg legislacyjny, mimo otwartej dyskusji¹²⁹ wspartej nadto głosami krytyki¹³⁰ wielu środowisk, wprowadził w normatywny obszar prawa spółdzielczego zbiór przepisów umożliwiających przekształcenie spółdzielni pracy w spółkę prawa handlowego w oparciu o zasady sukcesji uniwersalnej i następstwa

¹²⁸ *Sprawozdanie Stenograficzne z 85 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 25 lutego 2011 r.* (trzeci dzień obrad), Kancelaria Sejmu, Warszawa 2011 r., s. 216-221.

¹²⁹ Debata w ramach cyklu „Czwartki na Brukselskiej” nt.: *Jak uratować spółdzielnie pracy? Przekształcenie w spółkę prawa handlowego – szansa czy zagrożenie?*, Konfederacja Pracodawców Polskich, Warszawa, 25 marca 2010 r.; Sprawozdania z debaty: K. Sobczak, *Spółdzielnie pracy potrzebują zmian*. W: lex.pl [online] Warszawa: Wolters Kluwer SA, 29 marca 2010 [dostęp: 23.06.2015]. Dostępny: <http://www.lex.pl/czytaj/-artykul/spoldzielnie-pracy-potrzebuja-zmian>; *Spółdzielnia czy spółka?* W: *spedycje.pl* [online] Warszawa: Arsped Sp. z o.o., 25 marca 2010 [dostęp: 23.06.2015]. Dostępny: http://spedycje.pl/praca/22585/spoldzielnia_czy_spolka.html.

¹³⁰ A. Piechowski, *Tworzenie nowych spółdzielni pracy na bazie likwidowanych firm prywatnych – przykłady z wybranych krajów europejskich [w:]* K. Lachowski (oprac.), *Spółdzielczość i akcjonariat pracowniczy jako elementy bezpieczeństwa społecznego i trwałego rozwoju. Materiały z konferencji KRS i PLP*, Warszawa 2009 r., s.47-54; A. Domagalski, *Spółdzielnie a spółki kapitałowe*, Gazeta okolicznościowa: Spółdzielczość Polska, KRS, Warszawa 2010 r., s. 1-2; D. Mierzwa, *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, Wyd. UPW, Wrocław 2010 r., s. 11, 211-212; A. Szumański, *Nowe rodzaje przekształceń w spółki handlowe – uwagi systemowe*, Monitor Prawa Handlowego 2011 r. Nr 1, s. 17; G. Wlazło, *Opinia prawna dotycząca uwag Biura Legislacyjnego Sejmu, NSZZ Solidarność oraz Zgromadzenia Ogólnego Naczelnej Rady Spółdzielczej zgłoszonych do projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców w zakresie zmian prawa spółdzielczego* (druk nr 3656/VI kad.), BAS, Warszawa 2011 r., s. 5; Poprawka nr 1 zgłoszona przez Klub Parlamentarny PSL w trakcie drugiego czytania na posiedzeniu Sejmu w dniu 23 lutego 2011 r. do rządowego projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (druki sejmowe nr 3656 i 3855 oraz errata do druku nr 3855/VI kad.) — Wystąpienie posła K. Borkowskiego, *Sprawozdanie Stenograficzne z 85 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 23 lutego 2011 r.* (pierwszy dzień obrad), Kancelaria Sejmu, Warszawa 2011 r., s. 13 a także *Biuletyn z posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej "Przyjazne Państwo" do spraw związanych z ograniczeniem biurokracji (nr 395) z dnia 23 lutego 2011 r.*, Biuletyn nr 4714/VI kad., Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, Warszawa 2011 r., s. 3; Wystąpienie poseł B. Mazurek oraz posła G. Tobiszowskiego, *Sprawozdanie Stenograficzne z 85 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 23 lutego 2011 r.* (pierwszy dzień obrad), Kancelaria Sejmu, Warszawa 2011 r., s. 16; Wniosek grupy posłów na Sejm VII kadencji z dnia 28 maja 2012 roku o stwierdzenie niezgodności z konstytucją niektórych postanowień ustawy prawo spółdzielcze, <http://ipo.trybunal.gov.pl/> w materiałach postępowania w sprawie K 25/12, s. 1-16; P. Sobolewski, *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją nowych regulacji dotyczących przekształcenia spółdzielni zawartych w poprawce do projektu ustawy Prawo Spółdzielcze* (druk sejmowy nr 980/ VII kad.), BAS, Warszawa 2014 r., s. 5-6.

prawnego. Patrząc wnikliwie w zaistniały stan rzeczy, kluczowymi okazują się tu intencje prawodawcy który *de facto* dość wąsko oznaczył sferę prawem dopuszczalnych przekształceń. Wnioskując z analizy kontekstu materialnego przychodzi stwierdzić, że prawodawca we wprowadzonym przez siebie rozwiązaniu aspekt relacji ww. unormowania do pozostałych form spółdzielczych regulacji pozostawił swobodzie interpretacyjnej wspartej o *analogie legis*.¹³¹ Powyższą złożoność tłumaczy treść uzasadnienia projektu ustawy.¹³² Powołując się na ten dokument należy odnotować, że na mocy ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych, jak również ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych w zakresie nieuregulowanym w powyższych ustawach do spółdzielni socjalnej oraz mieszkaniowej stosuje się odpowiednio przepisy ustawy z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze. Powyższe oznacza, iż nawet brak stosownych regulacji prawnych w ustawie z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych oraz w ustawie z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych w przedmiocie „przekształcenia” tych dwóch form spółdzielni w spółkę prawa handlowego będzie możliwy przez odpowiednie zastosowanie przepisów ustawy – Prawo spółdzielcze, które taką możliwość będzie przewidywało na zasadzie uprawnienia, a nie obowiązku.¹³³ Mając na uwadze kontekst podjętych rozważań nad skutkami prawnymi ustawy z dnia 25 lutego 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, uznać należy że nowa forma przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego, oznacza w istocie model który w sensie pozytywnym obejmuje szerszy niż jedynie spółdzielczość pracy katalog form spółdzielczego gospodarowania. W stadium początkowym ów model realizuje się poprzez uchwałę walnego zgromadzenia członków spółdzielni która wszczyna przekształcenie (art. 203 k.). Wspomniana uchwała dla swej ważności wymaga większości 3/4 głosów oddanych w obecności co najmniej połowy uprawnionych do głosowania. W przypadku przekształcenia spółdzielni w spółkę komandytową bądź komandytowo-akcyjną, uchwała w sprawie przekształcenia spółdzielni w spółkę wymaga oprócz, zachowania ww. procedur głosowania, dodatkowo również zgody osób, które w nowopowstałej spółce zająć mają miejsca komplementariuszy względem pozostałości definiowanej jako komandytariusze bądź akcjonariusze spółki

¹³¹ Por. Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Wyd. PWN, Warszawa 1980 r., s. 295; S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005 r., s. 86.

¹³² Projekt ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców – Uzasadnienie (druk sejmowy nr 3656/VI kadencja); Warszawa 2010 r., s. 28-32.

¹³³ Projekt ustawy o ograniczaniu barier... *op. cit.*, s. 29; Podobnie: H. Cioch, [w:] M. Lipińska (oprac.), *100 lat spółdzielczości - wyzwania na przyszłość: materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 22 marca 2012 r.*, Warszawa 2012 r., s. 43.; A. Szumański, *Nowe rodzaje przekształceń w spółki handlowe – uwagi systemowe*, Monitor Prawa Handlowego 2011 r. Nr 1, s. 12.

(art. 203 x.). Czynność zaskarżenia uchwały w przedmiocie wszczęcia przekształcenia przeprowadza się w sposób analogiczny jak w przypadku innych kategorii uchwał (odpowiednie zastosowanie ma tu art. 203 u. oraz art. 42 § 4–9). W sytuacji kiedy nie dochodzi do zaskarżenia uchwały, uchwała o wszczęciu procesu przekształcenia spółdzielni nabiera mocy prawnej. W obliczu prawomocności uchwały kolejną czynność stanowi przygotowanie planu przekształcenia (art. 203 j. pkt. 2). Plan przygotowuje zarząd spółdzielni pisemnie pod rygorem nieważności który w treści winien zawierać co najmniej: ustalenie wartości bilansowej majątku spółdzielni na określony dzień w miesiącu poprzedzającym przedłożenie członkom spółdzielni planu przekształcenia, zwięzłe przedstawienie motywów przekształcenia oraz określenie wartości udziałów przekształcanej spółki i ilości udziałów w przekształcanej spółce przypadającej na jeden udział członkowski w spółdzielni na podstawie sprawozdania finansowego, sporządzonego dla celów przekształcenia (art. 203 l. § 1–2). Do sporządzonego przez zarząd spółdzielni planu należy dołączyć także projekt uchwały w sprawie przekształcenia spółdzielni w spółkę handlową jak również sprawozdanie finansowe sporządzone dla celów przekształcenia na dzień, w miesiącu poprzedzającym przedłożenie członkom spółdzielni planu przekształcenia (przy sporządzaniu pożądanym jest aby było ono tożsame z ostatnim rocznym sprawozdaniem finansowym) a także wycenę składników majątku (aktywów i pasywów) spółdzielni oraz projekt umowy spółki przekształcanej (art. 203 l. § 3). Mówiąc o ostatniej kwestii warto zaznaczyć, że umową spółki można ustanowić prawo dla członków spółdzielni decydujących się przystąpić do spółki, wniesienia innych wkładów niż wpisowe, udziały i udziały członkowskie pochodzących z podziału nadwyżki bilansowej jak również dopuścić do grona założycieli spółki przekształcanej, osoby które wcześniej nie były związane ze spółdzielnią stosunkiem członkostwa (art. 203 s. § 2–3). W dalszym następstwie działań odpowiednio sporządzony plan zostaje niezwłocznie przekazany przez zarząd spółdzielni biegłemu rewidentowi (art. 203 m. § 1). Biegły rewident wydaje opinię nt. planu najpóźniej w terminie 2 miesięcy od dnia jego otrzymania (art. 203 m. § 2). Zarząd spółdzielni w toku dalszych czynności liczonych od momentu uzyskania pozytywnej opinii nt. planu, zawiadamia wszystkich członków spółdzielni o zamiarze podjęcia uchwały o przekształceniu (art. 203 n. § 1). Zawiadomienie przeprowadza się dwukrotnie, w odstępie nie krótszym niż 2 tygodnie i nie późniejszym niż miesiąc przed planowanym dniem podjęcia uchwały. Pożądanym jest aby zawiadomienia jak i wezwania członków spółdzielni dokonywano w sposób odpowiedni, tj. uregulowany w statucie spółdzielni dla zwoływania walnych zgromadzeń (art. 203 t.).

Do treści zawiadomień winien być dołączony m.in. projekt uchwały o przekształceniu oraz projekt umowy albo statutu spółki przekształconej (art. 203 n. § 2), wyjątek w tym względzie, o którym mowa w dalszej części rozważań, obejmuje przypadek, w którym zawiadomienie jest ogłaszane (art. 203 n. § 3). Skutecznie zwołane walne zgromadzenie członków spółdzielni w następstwie uchwały podjętej z zachowaniem większości 3/4 głosów w obecności co najmniej połowy uprawnionych do głosowania przekształca spółdzielnię w spółkę (art. 203 o. § 1). W tym etapie możliwym jest również zaskarżenie uchwały walnego zgromadzenia (art. 203 u. oraz art. 42 § 4–9). W przypadku braku zaskarżenia, czynności w ramach omówionego modelu przekształcenia spółdzielni w spółkę, kończą się wnioskiem o wpis spółki przekształconej do rejestru oraz wnioskiem o ogłoszenie tego przekształcenia, złożonym przez wszystkich współników uprawnionych do reprezentowania nowej spółki (art. 203 r.). W następstwie uwzględnienia obydwu wniosków sąd rejestrowy wykreśla z rejestru spółdzielnię (art. 203 g.). Proces przekształcenia odnosi skutek prawny.

Wprowadzona art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 25 lutego 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. nr 106 poz. 622 z późn. zm.) metoda ustawowego przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego stanowi alternatywę dla dotychczasowej nieformalnej metody przekształcania spółdzielni. W prostym założeniu proponuje przejście od formy spółdzielczej do dowolnej spółki prawa handlowego z zachowaniem sukcesji prawnej i następstwa prawnego (art. 203 h. § 1–2). Jako złożona czynność prawna dla kwestii powstania spółki przekształconej przepisy kodeksu spółek handlowych nakazuje stosować w sposób odpowiedni (art. 203 i.). W ocenie prawno-ekonomicznego charakteru jej efektywności sugerowana jest jednak pewna powściągliwość. Jak bowiem zostało wskazany¹³⁴ większość przepisów działu VI części I tytułu II Prawa spółdzielczego (Dz.U. 2003 r. nr 188 poz. 1848 z późn. zm.) regulujących tę metodę została zaskarżona w skierowanym do Trybunału Konstytucyjnego wniosku o stwierdzenie niezgodności z konstytucją. W dniu 16 czerwca 2015 roku Trybunał orzekł¹³⁵ niekonstytucyjność: art. 203 n. § 3 *in fine* dotyczącego kwestii zawiadamiania członków spółdzielni o zamiarze podjęcia uchwały o przekształceniu spółdzielni poprzez ogłoszenie; art. 203 o. § 2 pkt 2 kreującego element obligatoryjny uchwały walnego zgromadzenia członków spółdzielni o przekształceniu w postaci określenia wysokości kwoty przeznaczonej na wypłaty dla członków spółdzielni

¹³⁴ Patrz przypis Nr 127.

¹³⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 2015 r. (Sygn. akt K 25/12).

nieuczestniczących w spółce przekształconej o pułapie nie większym jak 10% wartości bilansowej spółdzielni określonej w planie przekształcenia; art. 203 u. § 4 przyznającego członkowi spółdzielni prawo żądania ponownej wyceny udziałów członkowskich z podziału nadwyżki bilansowej; art. 203 u. § 5 przyznającego członkowi spółdzielni prawo do ustalenia wartości udziałów członkowskich z podziału nadwyżki bilansowej w drodze powództwa w przypadku gdy spółdzielnia w terminie dwóch miesięcy nie uwzględniła zgłoszonego przezeń żądania ponownej wyceny udziałów z podziału nadwyżki bilansowej; art. 203 w. § 4 przyznającego członków spółdzielni który nie złożył oświadczenia o uczestnictwie w spółce przekształconej prawa do żądania, najpóźniej w dniu podjęcia uchwały o przekształceniu, ponownej wyceny wartości jego udziału członkowskiego z podziału nadwyżki bilansowej ustalonej zgodnie ze sprawozdaniem finansowym sporządzonym dla celów przekształcenia. W momencie opublikowania sentencji wyroku w Dzienniku Ustaw¹³⁶ w dniu 26 czerwca 2015 roku wspomniane przepisy, odpowiednio art. 203 n. § 3 *in fine* oraz art. 203 o. § 2 pkt 2 zostały derogowane z systemu prawnego RP zaś: art. 203 u. § 4, art. 203 u. § 5 i art. 203 w. § 4 utraciły domniemanie konstytucyjności. Bezpośrednim normatywnym skutkiem wyroku, wbrew intencjom skarżących, nie okazała się jednak derogacja całego zbioru przepisów regulujących metodę ustawowego przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego. Trybunał w tym sensie nie podzielił argumentacji skarżących suponujących kontekstem art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 25 lutego 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. nr 106 poz. 622 z późn. zm.) oraz art. 20 Konstytucji RP rzekomą ze strony ustawodawcy wolę likwidacji spółdzielczości. Nie mniej jednak Trybunał powołując się na swoje wcześniejsze orzeczenia¹³⁷ podniósł, że spółdzielczość to forma gospodarowania podlegająca ochronie konstytucyjnej która nie powinna być dezintegrowana i eliminowana przez rozwiązania prawne upodabniające ją do działalności stricte komercyjnej.¹³⁸ Dając czynny wyraz temu stanowisku¹³⁹, Trybunał, powołując się na właściwość swojej kognicji powziął postanowienie¹⁴⁰ o przedstawieniu Sejmowi RP uwag o stwierdzonych uchybieniach i lukach w przepisach o przekształcaniu spółdzielni pracy w spółki prawa handlowego. Oceniając w powołanym kontekście skutek normatywny wyroku zarówno z

¹³⁶ (Dz.U. 2015 nr 0 poz. 891).

¹³⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 maja 2001 r. (Sygn. akt K 5/01, cz. III, pkt 2); Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 lipca 2009 r. (Sygn. akt K 64/07, cz. III, pkt 2); Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 lutego 2012 r. (Sygn. akt P 17/10, cz. III, pkt 3.2).

¹³⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 2015 r. (Sygn. akt K 25/12, cz. III, pkt 2.1).

¹³⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 2015 r. (Sygn. akt K 25/12, cz. III, pkt 5).

¹⁴⁰ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 lipca 2015 r. (Sygn. akt S 5/15).

perspektywy indywidualnego uczestnika obrotu prawnego jak i pozycji systemowej prawa spółdzielczego jako dyscypliny prawa prywatnego wskazać należy, że:

- następstwem derogowania art. 203 n. § 3 *in fine* jest każdorazowy obowiązek załączania do zawiadomienia o zamiarze podjęcia uchwały o przekształceniu spółdzielni jej projektu a także projektu umowy albo statutu spółki przekształconej;
- następstwem derogowania art. 203 o. § 2 pkt 2 jest brak ograniczeń dla określania wysokości kwoty przeznaczanej na wypłaty dla członków spółdzielni nieuczestniczących w spółce przekształcanej jak również samego obowiązku określania ww. kwestii w uchwale walnego zgromadzenia członków spółdzielni o przekształceniu spółdzielni w spółkę prawa handlowego;
- konsekwencją utraty domniemania konstytucyjności art. 203 u. § 4, art. 203 u. § 5 oraz art. 203 w. § 4 jest natomiast obowiązek podjęcia przez ustawodawcę działań zmierzających do uzupełnienia tych przepisów o możliwość żądania przez członków spółdzielni przekształcanej (zarówno uczestniczących jak i nieuczestniczących w spółce przekształcanej) ponownej wyceny kwoty wpisowego oraz wpłaconych udziałów członkowskich wraz z każdorazowym prawem do wniesienia powództwa o ustalenie.

Jak zostało wskazanym, wbrew intencjom skarżących nie doszło jednak do wyeliminowania kwestionowanej metody przekształcenia z przestrzeni normatywnej prawa spółdzielczego. Biorąc jednak pod uwagę treść uzasadnienia postanowienia o przedstawieniu Sejmowi RP uwag o stwierdzonych uchybieniach i lukach w przepisach o przekształcaniu spółdzielni pracy w spółki prawa handlowego oczekiwać należy, że w efekcie kondensacji postulatów w perspektywie najbliższej dekady uchwalone zostanie nowe prawo spółdzielcze. Prawo spełniające oczekiwania tak spółdzielców jaki i pozostałych, kooperujących ze spółdzielniami, uczestników wymiany handlowej.

Rozdział IV. Analiza procesu przekształcenia spółdzielni na przykładzie spółdzielni Rol-Mix i Unia.

1. Ocena przeprowadzonych działań w zakresie uwarunkowań formalnych.

Proces przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego to działanie składające się z różnego rodzaju komponentów których realizacja zajmuje stosunkowo szeroki przedział czasu. Przykład spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA" dotyczy podmiotów które przed momentem przekształcenia organizacyjnego funkcjonowały jako spółdzielnie pracy.

Rys. 9. Logotypy spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA".

Źródło: Opracowanie własne.

W następstwie zmian form organizacyjno – prawnych, odpowiednio, w przypadku spółdzielni "ROL-MIX" z zastosowaniem metody gospodarczego przekształcenia („nieformalnej”), w przypadku spółdzielni "UNIA" w oparciu o ustawę (art. 203 e. – art. 203 x. ustawy z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.), powstały spółki o analogicznie brzmiących nazwach. Kwestie czynników które bezpośrednio zdecydowały o wyborze w/w metod rozpatrywać należy w dwóch aspektach:

- wewnętrznym
- zewnętrznym

Czynniki wewnętrzne obejmowały w głównej mierze właściwości „osobiste” obu organizacji takie jak: branża – handel i usługi, struktura – spółdzielczość pracy czy wielkość zatrudnienia. Czynniki zewnętrzne determinowały z kolei aspekty koniunkturalne dotyczące perspektyw rozwoju i współpracy w ramach makrootoczenia.

Obie spółdzielnie założono w 1990 roku., a więc w dość problemowym dla całości sektora spółdzielczego okresie. Statuty tych spółdzielni skonstruowano w oparciu o ówczesnie obowiązujące uwarunkowania prawne ustawy z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze (część I tytuł II dział III: „Spółdzielnie pracy”). Posiłkując się art. 58 (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.) który wyraża niezmienną tezę, że *jeżeli ustawa lub oparty na niej statut nie stanowi inaczej, siedzibą osoby prawnej jest miejscowość, w której ma siedzibę jej organ zarządzający,*

powiedzieć należy, że w przypadku spółdzielni "ROL-MIX" siedzibę określono jednoznacznie (ul. Szczecińska 65, 75-122 Koszalin). Odnosząc powyższe do zakresu wykonywanej przez tą spółdzielnię działalności gospodarczej stwierdzić należy, że fakt skoncentrowana tej działalności w dwóch lokalizacjach:

- "ROL-MIX" ul. Szczecińska 65, 75-122 Koszalin
- "ROL-MIX" Budzistowo k/Kołobrzegu, ul. Kołobrzaska 7

nadawał zamieszczonemu sformułowaniu wymiar jedynie deklaracyjny. W przypadku spółdzielni "UNIA", która posiadała bogatą ofertę i zróżnicowany profil działalności, nie dokonano już takiego wyróżnienia. Statutowo w strukturze organizacyjnej wydzielono pięć funkcjonalnie odrębnych oddziałów:

- Spółdzielnia "UNIA" Oddział Koszalin, ul. Lechicka 23, 75-837 Koszalin
- Spółdzielnia "UNIA" Oddział Białogard, ul. Przejazdowa 1, 78-200 Białogard
- Spółdzielnia "UNIA" Oddział Człuchów, ul. Wojska Polskiego 30, 77-300 Człuchów
- Spółdzielnia "UNIA" Oddział Kołobrzeg, ul. Piastowskiej 11A, 78-100 Kołobrzeg
- Spółdzielnia "UNIA" Oddział Szczecinek, ul. 1-go Maja 14, 78-400 Szczecinek

Próbując ustalić siedzibę Zarządu Spółdzielni "UNIA", należało wstępnie przeanalizować statut, po to, by następnie móc stwierdzić, że ten zaliczono do obszaru właściwości Oddziału Koszalin, ul. Lechicka 23, 75-837 Koszalin (miasto na prawach powiatu, w województwie zachodniopomorskim¹⁴¹). Powyższa konkluzja w odniesieniu do oceny uwarunkowań formalnych skłania do zaprezentowania w sposób względnie miarodajny ogólnej charakterystyki obu badanych podmiotów spółdzielczych:

Tabela 6. Dane podstawowe w przedmiocie zmiany organizacyjnej spółdzielni "ROL-MIX".

Proces przekształcenia spółdzielni "ROL-MIX"	
Data założenia podmiotu	1990
Typ podmiotu przekształcanego	Spółdzielnia pracy
NIP	6690502342
REGON	3803194
KRS	0000174081
Forma własności	Własność prywatna
Lokalizacja siedziby organu zarządzającego	ul. Szczecińska 65, 75-122 Koszalin
telefon	+48(94)3422047
fax	+48(94)3422047
Adres strony internetowej	www.rolmix.com.pl
Adres poczty e-mail	sekretariat-rolmix@rolmix.com.pl
Przedmiot działalności	Handel i zaopatrzenie rolnictwa
Wielkość zatrudnienia	48
Forma regramentacji	Brak
Jurysdykcja	Przedsiębiorstwo krajowe
Data decyzji o przekształceniu	2009
Forma przekształcenia	Spółdzielnia pracy → Spółka z o.o.
Charakterystyka podmiotu przekształconego	Spółka kapitałowa prawa handlowego

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁴¹ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa. (Dz.U. 1998 nr 96 poz. 603).

Tabela 7. Dane podstawowe w przedmiocie zmiany organizacyjnej spółdzielni "UNIA".

Proces przekształcenia spółdzielni "UNIA"	
Data założenia podmiotu	1990
Typ podmiotu przekształcanego	Spółdzielnia pracy - Zakład Pracy Chronionej
NIP	6690501880
REGON	003801284
KRS	0000058117
Forma własności	Własność prywatna
Lokalizacja siedziby organu zarządzającego	ul. Lechicka 23, 75-837 Koszalin
telefon	+48(94)3424035
fax.	+48(94)3423505
Adres strony internetowej	www.unia.koszalin.pl
Adres poczty e-mail	zarząd@unia.koszalin.pl
Przedmiot działalności	Usługi - Ochrona / Sprzątanie / Szkolenia Strzelnica / Druk cyfrowy / Krawiectwo
Wielkość zatrudnienia	250
Forma reglamentacji	Koncesje i zezwolenia
Jurysdykcja	Przedsiębiorstwo krajowe
Data decyzji o przekształceniu	2011
Forma przekształcenia	Spółdzielnia pracy → Spółka z o.o.
Charakterystyka podmiotu przekształconego	Spółka kapitałowa prawa handlowego

Źródło: Opracowanie własne.

Dla oceny procesów przekształceń spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA" skupionych w treści powyższych opracowań, rekomendowanym okazało się badanie ewaluacyjne będące w opinii ekspertów „obiektywną oceną trwającego lub zakończonego projektu, programu lub polityki.”¹⁴² W wymiarze praktycznym badanie to udało się przeprowadzić w oparciu o następującą grupę zagadnień poddanych rozstrzygnięciom:

Tabela 8. Typy ewaluacji procesu.

Typ ewaluacji procesu	Ogólne pytanie ewaluacyjne
Powiązania pomiędzy problemami klienta a podejściem reprezentowany przez program	Czy podejście reprezentowane przez program może odnieść sukces w rozwiązaniu problemów klienta?
Realizacja programu zgodnie z zamierzeniami	Czy program jest realizowany tak jak to zamierzano i projektowano?
Jakość programu	Czy poziom jakości programu jest akceptowany przez interesariuszy?
Dostępność programu	Czy program jest dostępny dla wszystkich jego zamierzonych klientów?
Zadowolenie klienta	Czy klienci są zadowoleni z bieżącego działania programu?
Badanie personelu	Jakie poglądy, postawy i praktyki ma personel programu w związku z jego realizacją?

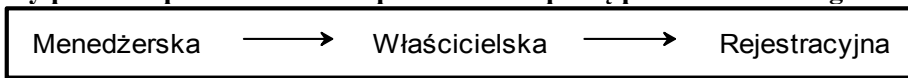
Źródło: J. R. Dudley, *Social Work Evaluation: Enhancing What We Do*, Chicago 2009 r. s. 161 [w:] B. Szatur - Jaworska, *Ewaluacja w służbach społecznych*, Warszawa 2010 r., s. 70.

Procedura przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego obejmuje, jak zdażyłem już wspomnieć na wstępie, stosunkowo szeroki przedział czasu. Dodatkowo

¹⁴² B. Turowski, M. Zawicki [w:] S. Mazur (red.), *Ewaluacja funduszy strukturalnych – perspektywa regionalna*, Wyd. UE w Krakowie MSAP, Kraków 2007 r., s. 29 i nast.

należy do tego dodać, że zarówno przy modelu gospodarczego przekształcenia¹⁴³ jak i drugim – ustawowym,¹⁴⁴ funkcjonują „umownie” trzy fazy:

Rys. 10. Fazy procesu przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego.

Źródło: Opracowanie własne.

Etap menedżerski kojarzyć należy w jak najbardziej ogólnym sensie z całościową oceną sprawności i efektywności dotychczasowej formy organizacyjnej – spółdzielni. Warto również zwrócić uwagę, że miejsce to, to także ewentualny początek przekształceń organizacyjnych. Ewentualny, gdyż konkretyzacja procesu przekształcenia (patrzac rzeczowo) realizuje się dopiero w drodze uchwały członków spółdzielni – faktycznych właścicieli spółdzielni. Powyższa stwierdzenie unaocznia więc, że miejsce to, to także możliwy początek przekształceń gdzie wśród inspiratorów znaleźć się mogą i sami spółdzielcy. Rejestracja z kolei funkcjonuje poza nawiasem w/w działań w tym sensie, że organ rejestracyjny w sposób doniosły prawnie zatwierdza działania podjęte w przedmiocie przekształceń (menedżerskich jak i właścicielskich). W konsekwencji do powyższego organ rejestracyjny jakim jest sąd rejestracyjny działa niezależnie względem dotychczas wymienionych podmiotów procesu. Wartym odnotowania jest również fakt, że każdy z omówionych etapów dzieli od następnego granice swobody zakreślone ustawą z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze (t.j. Dz.U. 2003 r. nr 188 poz. 1848 z późn. zm.) jak i wydany na jej podstawie statut.

Procesy zmian form organizacyjno – prawnych spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA" przeprowadzono skutkiem zgodnej inicjatywy członków obu badanych podmiotów. Bezspornym dla obu przypadków są również okoliczności w których sprawę przekształceń poprzedziły czynności przygotowawcze. W etapie tym obie spółdzielnie tj. "ROL-MIX" i "UNIA" zleciły opracowanie koncepcji przekształcenia firmie konsultingowej FranasCo (FranasCo Sp. z o.o., ul. Wincentego Rzymowskiego 17/19, 02-697 Warszawa). Firma FranasCo oceniając indywidualne uwarunkowania w/w podmiotów, każdorazowo opracowała stosowny raport due diligence¹⁴⁵ obejmujący zakres mającego nastąpić przekształcenia. Sugerując się powyższym raportem w toku dalszych czynności kadra zarządzająca (spółdzielni) sporządzała operat szacunkowy obejmujący koszty procesu

¹⁴³ Porównaj: Rozdz. III pkt. 2 tej pracy.

¹⁴⁴ Porównaj: Rozdz. III pkt. 3 tej pracy.

¹⁴⁵ Por. S. Włodyka, *Strategiczne umowy przedsiębiorców*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2000 r., s. 60 i nast.; W. Fołtyn, *Analiza due diligence w integracji przedsiębiorstw*, Wyd. Poltext, Warszawa 2005 r., s. 40 i nast.; J. Widło, *Rozporządzenie przedsiębiorstwem*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2002 r., s. 297.

przekształcenia. W efekcie oba dokumenty (raport due diligence i operat szacunkowy) jako plany przekształcenia przedstawiano spółdzielcom celem zatwierdzenia w drodze stosownej uchwały, w przypadku metody gospodarczego przekształcenia, uchwał. Wypada w tym miejscu odnotować, że firma konsultingowa FranasCo czynnie współuczestniczyła w tych działaniach jako strona doradcza. Przekształcenia w obu badanych przypadkach zakończyły czynności sądu rejestrowego (Sąd Rejonowy w Koszalinie, IX Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego, ul. gen. Wł. Andersa 34, 75-626 Koszalin) ujęte stosownym wpisem w ewidencji. Harmonogram działań na poszczególnych etapach przekształceń organizacyjno – prawnych spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA" dokumentuje tabela:

Tabela 9. Chronologia procesów przekształceń organizacyjno – prawnych spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA" w spółki kapitałowe prawa handlowego.

Proces przekształceń organizacyjno-prawnych spółdzielni "ROL-MIX"			
	Charakterystyka działań	Czas działań	Podmioty uczestniczące w działaniu
Metoda Przekształcenia	Metoda gospodarczego przekształcenia określana jako "nieformalna"	2,5 roku	"ROL-MIX" FranasCo.
Czynności Przygotowawcze	Due diligence (audyt finansowy i prawny). Ustalenie struktury przydziału udziałów w "nowej" spółce. Wycena przedsiębiorstwa (rzeczoznawca).	ok. 2 - 3 miesiące	"ROL-MIX" FranasCo.
Etap Menedżerski	Przygotowanie projektów uchwał. Opracowanie umowy spółki. Opracowanie operatu szacunkowego. Opracowanie planu przekształcenia. Zwołanie Walnego Zgromadzenia spółdzielni.	ok. 2 - 3 miesiące	"ROL-MIX" FranasCo.
Etap Właścicielski	Uchwała "zatwierdzająca" utworzenie spółki. Uchwała o likwidacji spółdzielni. Uchwała o zbyciu przedsiębiorstwa spółdzielni w likwidacji na rzecz powołanej spółki. Uchwała o umorzeniu udziałów likwidowanej spółdzielni. Uchwała o zatwierdzeniu likwidacji.	ok. 1 roku	"ROL-MIX" FranasCo.
Etap Rejestracji	- 08/07/2009 wpis do rejestru KRS Sp. z o.o. "ROL-MIX" - 10/06/2010 wykreślenie z rejestru KRS spółdzielni (w likwidacji) "ROL-MIX"	ok. 1 roku	Sąd Rejonowy w Koszalinie "ROL-MIX" FranasCo.
Proces przekształceń organizacyjno-prawnych spółdzielni "UNIA"			
	Charakterystyka działań	Czas działań	Podmioty uczestniczące w działaniu
Metoda Przekształcenia	Metoda ustawowego przekształcenia (art.203e.- art.203x.) prawa spółdzielczego	ok. 1 roku	"UNIA" FranasCo.
Czynności Przygotowawcze	Due diligence (audyt finansowy i prawny). Wycena przedsiębiorstwa (rzeczoznawca). Prace reorganizacyjne.	ok. 2 - 3 miesiące	"UNIA" FranasCo.
Etap Menedżerski	Opracowanie planu przekształcenia. Opracowanie umowy spółki. Zbadanie planu przekształcenia przez biegłego rewidenta. Zawiadomienie członków spółdzielni o zamiarze przekształcenia. Wezwanie członków spółdzielni do złożenia oświadczeń o objęciu udziałów w spółce. Zawarcie umowy spółki.	ok. 2 - 3 miesiące	"UNIA" FranasCo.
Etap Właścicielski	Uchwała z 01/07/2011 o wszczęciu procesu przekształcenia. Uchwała z 06/02/2012 o przekształceniu.	8 miesiące	"UNIA" FranasCo.
Etap Rejestracji	- 02/04/2012 wpis do rejestru KRS Sp. z o.o. "UNIA" wraz z jednoczesnym wykreśleniem spółdzielni "UNIA"	2 miesiące	Sąd Rejonowy w Koszalinie "UNIA" & FranasCo.

Źródło: Opracowanie własne.

2. Charakterystyka badanych podmiotów *ex post*.

Badaniu *ex post* poddano spółki powstałe w następstwie zmiany form organizacyjno – prawnych spółdzielni "ROL–MIX" i "UNIA." Charakter badania stanowiła ocena „stopnia osiągnięcia celów interwencji, jej sukcesów i ograniczeń, wpływu czynników zewnętrznych, odpowiedniości użytych instrumentów, skuteczności (*post fatum*) systemu wdrażania, roli poszczególnych aktorów, rzeczywistą użyteczność – efekty oddziaływania pomocy (zarówno te zakładane, jak i te nieprzewidziane), a także trwałość tychże efektów.”¹⁴⁶

Celem przekształceń w obu badanych przypadkach była określona strategia zakładająca rozwój w oparciu o dłuższą perspektywę czasu. Przyjęte w ramach powyższej strategii wytyczne obejmowały takie sfery działalności gospodarczej jak :

- polityka inwestycyjna
- kanały dystrybucji i sieci kooperacji
- baza materiałowa (majątek trwały i ruchomości)
- kwestie podatkowe
- odpowiedzialność za zobowiązania
- reorganizacja procesów zarządczych
- podział wypracowanych zysków
- przetrwanie w otoczeniu konkurencji

Spółki "ROL–MIX" i "UNIA" są spółkami o zbliżonym potencjale oraz profilu prowadzonej działalności (handel i usługi w ramach sektora MiŚP). Każda ze spółek powstała „kosztem” bytu prawnego zlikwidowanej spółdzielni ("ROL–MIX" i "UNIA"). Omawiając przypadek spółki "ROL–MIX" należy zauważyć, że podmiot ten, w sensie jure, nie występuje jako sukcesor marki i tradycji spółdzielni "ROL–MIX." Spółka ta co prawda operuje majątkiem zlikwidowanego podmiotu, jednak nie w oparciu o sukcesję prawną, lecz przez następstwo szeregu czynności mających charakter „nieformalny,” określony jako metoda gospodarczego przekształcenia. Skutkiem powyższego prowadzone sprawy (kontrakty, umowy itp.) w ramach spółdzielni "ROL–MIX" należało *de facto* w celu ich kontynuacji w nowym podmiocie - spółce "ROL–MIX" odtwarzać. Niewystarczającą w tej kwestii, z uwagi na problematykę barier administracyjno – prawnych (zmiana NIP, REGON, KRS) okazało się przeniesienie

¹⁴⁶ K. Olejniczak [w:] A. Haber (red.), *Ewaluacja ex – post. Teoria i praktyka badawcza*, Wyd. PARP, Warszawa 2007 r., s. 35.

całości przedsiębiorstwa spółdzielni w drodze aportu (art. 55² Kodeksu cywilnego Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.). Niekorzystnym okazała się również struktura kosztów założycielskich, a zwłaszcza ta, dotycząca procedur rejestracyjnych (notarialne, sądowe, prawne). Spółce "ROL-MIX" w trakcie trwającego u genezy jej powstania procesu przekształcenia, towarzyszyło ryzyko niekorzystnych rozporządzeń organu rejestracyjnego – Sądu Rejonowego w Koszalinie. W głównej mierze liczyć się należało, że podmiot ten w trakcie oceny strony formalnej wdrażanych sukcesywnie działań w obrębie spółki władny był, czyniąc zarzut obejścia prawa ich wstrzymania na bliżej nieokreślony czas. Przyjmując groźbę powyższego zagrożenia kadra zarządzająca spółki "ROL-MIX" przyjęła ofertę firmy konsultingowej FranasCo, która to ostatecznie sformalizowała proces zmiany organizacyjnej. W następstwie działań rekomendowanych przez firmę FranasCo, firma "ROL-MIX" Sp. z o.o. uzyskała :

- Majątek zlikwidowanej spółdzielni "ROL-MIX"
- Powiększyła swój kapitał zapasowy o nadwyżkę wartości rynkowej przedsiębiorstwa zlikwidowanej spółdzielni "ROL-MIX"
- Nie zapłaciła podatku od wartości aportu którego faktyczny ciężar ponieśli udziałowcy, byli członkowie spółdzielni "ROL-MIX"

Spółka "ROL-MIX" w obecnej chwili kontynuuje działalność prowadzoną niegdyś przez spółdzielnię "ROL-MIX." Reorganizacji uległ jej proces zarządczy, podział wypracowanego zysku oraz struktura zatrudnienia. Niepoślednią rolę w tej kwestii odegrał statut spółki którego zapisy w sposób dość jednoznaczny określiły te kwestie. Spółka w następstwie zawartej umowy sprzedaży (sprzedaż wolnorynkowa) zrezygnowała z prowadzenia oddziału w miejscowości Budzistowo k/Kołobrzegu. W oparciu o zakres swoich właściwości oraz posiadane środki spółka skoncentrowała się na rozbudowie i modernizacji oddziału mieszczącego się w Koszalinie przy ul. Szczecińskiej 65. Poszerzono znacznie jego ofertę opierając się o grupę nowych kooperantów z branży producentów i dystrybutorów maszyn rolniczych, rozbudowano hale magazynowe oraz zaplecze serwisowo – usługowe. W trakcie prowadzonych działań spółka pozyskała także nowych udziałowców którzy dzięki wniesionym kapitałom wydatnie wsparli realizowane przedsięwzięcia. Oceniając przypadek firmy "ROL-MIX" Sp. z o.o. zgodny jestem konkluzji, że procedura przekształcenia wydatnie wsparła przyjętą strategię, przyczyniła się do wzrostu potencjału przekształconego podmiotu a w konsekwencji zapewniła utrzymanie na rynku. Kwestią negatywną pozostają właściwości przyjętej metody przekształcenia (jedynej ówczasie dostępnej) która z uwagi na swój niesformalizowany

charakter dostarczyła licznych trudności i wygenerowała koszty. W pozytywnym świetle jawi się natomiast samo wdrożenie procesu i uzyskany skutek.

Przypadek firmy "UNIA" Sp. z o.o. różni się od omówionego dotychczas przypadku firmy "ROL-MIX" Sp. z o.o. w kilku zasadniczych kwestiach, mimo że, jak zostało już wspomniane, obie spółki charakteryzuje zbliżony potencjał, profil działalności oraz „koszt” bytu prawnego zlikwidowanej spółdzielni. Kluczowym czynnikiem w poruszanej kwestii okazała się metoda „sformalizowana” w oparciu o którą doszło do utworzenia spółki "UNIA," (art. 203 e. – art. 203 x. ustawy z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.). W wyniku jej wdrożenia firma "UNIA" Sp. z o.o. uzyskała z mocy prawa, co jest istotnym:

- Sukcesję składników (materialnych i niematerialnych) spółdzielni "UNIA"
- Podmiotowość prawną z dniem wpisu w rejestrze KRS
- Powiększyła także swój kapitał zapasowy w oparciu o nadwyżkę wartości rynkowej przedsiębiorstwa tj. zlikwidowanej spółdzielni "UNIA"

Względem powyższego wypada zauważyć, że spółka "UNIA" stała się osobą prawną (uzyskała swą podmiotowość) nie w trakcie procesu przekształcenia tylko w jego następstwie. Spółka tym samym nie asystowała w likwidacji spółdzielni "UNIA" jak miało to miejsce w przypadku spółki "ROL-MIX," nie musiała także zabiegać o składniki majątku zlikwidowanej spółdzielni. Uniknięto również ryzyka związanego z potencjalnym zarzutem obejścia prawa. Bilansując aspekty dotyczące utworzenia spółki "UNIA" należy stwierdzić, że omówiony zakres działań nie wygenerował znacznych kosztów jak i problemów natury proceduralnej. W chwili obecnej spółka "UNIA" działa w zachowanych strukturach organizacyjnych, jako sukcesor bytu prawnego zlikwidowanej spółdzielni "UNIA" opierając się przy tym o status Zakładu Pracy Chronionej. Zmianie uległa liczba oddziałów (oddział w Białogardzie przy ul. Przejazdowej sprzedano w drodze umowy innemu podmiotowi gospodarczemu) oraz zasada podziału wypracowanego zysku co odnotowano w stosownych zapisach statutu spółki. Firma "UNIA" Sp. z o.o. sukcesywnie rozwija swoją ofertę, kooperuje z liczną grupą podmiotów zewnętrznych. Na lokalnym rynku jest marką rozpoznawalną cieszącą się zaufaniem klientów. Można przyjąć, że podobnie jak w przypadku firmy "ROL-MIX" Sp. z o.o. wdrożenie procedury przekształcenia wsparło jej strategię tworząc przy tym dodatkowe perspektywy rozwoju. Badany przypadek dostarczył też wniosku, że przy ocenie jego efektów istotnym czynnikiem okazała się zastosowana w tym względzie metoda wdrożonego przekształcenia.

W ogólnej konkluzji kończącej rozważania wypada poruszyć kontekst organizacyjny – cechę wspólną obu badanych podmiotów ("ROL-MIX" Sp. z o.o. i "UNIA" Sp. z o.o.). Patrząc przez ten pryzmat, forma spółki wpłynęła, w sensie ogólnym, na zmianę zakresu odpowiedzialności w kwestiach dotyczących:

- umów cywilnoprawnych
- zaległości podatkowych
- działań na szkodę spółki

W dwóch pierwszych przypadkach członkowie zarządów firm "ROL-MIX" Sp. z o.o. oraz "UNIA" Sp. z o.o. w momencie uzyskania osobowości prawnej (wpis rejestracyjny) przez podmioty przez nich zarządzane zaczęli ponosić odpowiedzialność solidarną (tj. wraz ze spółkami), za powstające w trakcie obrotu gospodarczego zobowiązania. W zakresie umów cywilnoprawnych odpowiedzialność tą nieznacznie ograniczyła bezskuteczna egzekucja na majątku zarządzanych spółek (art. 299 Kodeksu spółek handlowych Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037). Odpowiedzialność za działania na szkodę spółki przyjęła natomiast charakter odpowiedzialności osobistej (indywidualnej) na zasadzie zawinienia. W sensie przedmiotowym objęła ona także czynności założycielskie tj. te mające miejsce przed momentem uzyskania bytu prawnego obu badanych podmiotów (art. 291 – art. 294 oraz art. 300 Kodeksu spółek handlowych Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037).

3. Wnioski i rekomendacje w zakresie problematyki *ex ante*.

Badanie *ex ante* jako „ocena szacunkowa programu lub projektu”¹⁴⁷ w kontekście podjętej problematyki objęło grupę zagadnień kluczowych, funkcjonujących w konkretnych sferach procesu przekształceń organizacyjnych spółdzielni "ROL–MIX" i "UNIA" w spółki prawa handlowego. W sensie przedmiotowym w/w grupę zagadnień tworzą:

- uwarunkowania prawne
- czynniki ekonomiczne (mikro oraz makro)
- kwestie planowania strategicznego
- miary dopasowania w/w składowych, (ich użyteczność i efektywność).

Rozwijając kwestię uwarunkowań prawnych¹⁴⁸, stwierdza się, że do momentu uchwalenia ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. nr 106, poz. 622 z późn. zm.) proces przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego funkcjonował jako odrębne, niesformalizowane działanie generujące w obszarze swych właściwości znaczne koszty. Z uwagi na okoliczność, że wiązka norm prawnych obejmująca zakres tych działań była dość znaczna (normy: cywilne, spółdzielcze, handlowe), proces ten z założenia przyjmował długi a przy tym dość przewlekły charakter. Analiza przypadku zmiany organizacyjnej w obrębie spółdzielni "ROL–MIX" (badanie *ex post*) zasygnalizowała rozpiętość wdrożonych działań w ramach tego procesu, stosowny udział wygenerowanych tym sposobem kosztów do ogólnego bilansu zamknięcia a także liczne problemy natury prawnej. Oceniając przypadek spółdzielni "ROL–MIX" (badanie *ex ante*) zasadnym jest przyjąć, że decyzja przemawiająca za podjęciem w/w działań miała nad wyraz złożony przebieg. Akceptując powyższą metodę liczone się, że w momencie przekształcenia dojdzie do ograniczenia władztwa organizacyjnego o grupę czynników umiejscowionych na zewnątrz tej organizacji. Kalkulowano też, że w następstwie wdrażania zmiany zaburzony zostanie tok prowadzonej dotychczas działalności gospodarczej a swoboda w rozporządzaniu poszczególnymi składnikami majątku ulegnie znaczącemu ograniczeniu. Z drugiej zaś strony wiedzano że ówczesne uwarunkowania prawne nie są w stanie wykreować alternatywnych rozwiązań dla podjęcia podobnego typu działań. W podanym kontekście juretycznym nie funkcjonowała po prostu dogodniejsza a za razem łatwiejsza w zastosowaniu metoda która mogła by dać pełną gwarancję skutecznej formy

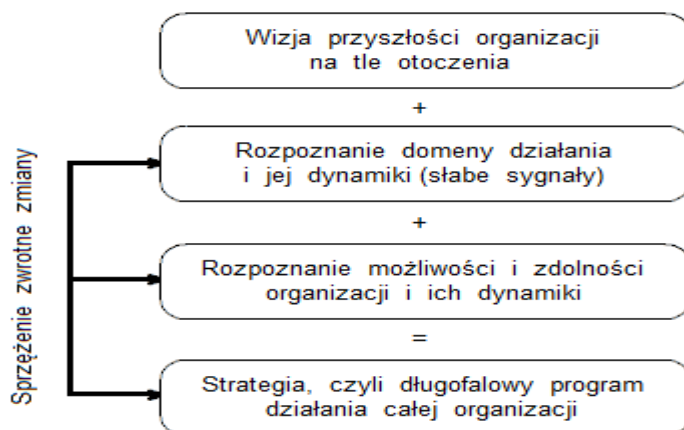
¹⁴⁷ B. Szatur - Jaworska, Ewaluacja w służbach społecznych, Warszawa 2010 r., s. 36.

¹⁴⁸ Porównaj: Rozdz. III pkt. 3 tej pracy.

przekształcenia spółdzielni w spółkę. Zmiana organizacyjna jaką zamierzano przeprowadzić w przypadku spółdzielni "UNIA" pośrednio unaocznia tło poruszanej problematyki. We wspomnianym przekształceniu zdecydowano się wdrożyć metodę ustawową (art. 203 e. – art. 203 x. ustawy z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze t.j. Dz.U. 2003 nr 188 poz. 1848 z późn. zm.). Data w której wszczęto to przykładowe przekształcenie (lipiec 2011) zbiegła się koincydencyjnie w czasie z momentem kiedy ustawa na mocy której usankcjonowano ową metodę (ustawa o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców Dz.U. nr 106, poz. 622 z późn. zm.) nabrała doniosłości prawnej (lipiec 2011). Sama metoda jako, że wychodziła naprzeciw postulatam sformułowanym w obrębie spółdzielni "UNIA" w swym względnie miarodajnym charakterze kreowała jednoznaczną perspektywę zmiany organizacyjnej. Skutek procesu przekształcenia był przez to z góry przewidywalny, sferę czynności formalnych w pełni pokrywały stosowne uwarunkowania w postaci odpowiedniego katalogu norm.

Jak zostało dotychczas przedstawione, w obu badanych przypadkach procesy przekształceń organizacyjnych spółdzielni ("ROL-MIX" i "UNIA") w spółki prawa handlowego zdecydowano się wdrożyć w efekcie zgodnych w tym względzie i w miarę jednorodnych treściowo decyzji. Wykorzystanie do tego celu mniej lub bardziej korzystnych uwarunkowań prawnych nie było czystym uprawianiem „sztuki dla sztuki” w sensie zarządczym. Przekształcenia jako wyraz przyjętej strategii (jej element) w każdym z obu przypadków przyczynić się miały m.in. do poprawy efektów ekonomicznych, wzmocnienia potencjału (środki trwałe, kapitał, kooperanci) czy usprawnienia prowadzonej dotychczas działalności rynkowej. Sens teoretyczny tego typu założeń dokumentuje poniższy schemat:

Rys. 11. Model budowy strategii.

Źródło: A. K. Koźmiński, D. Jemieliński, *Zarządzanie od podstaw*, Warszawa 2008 r., s. 351.

Wnioskując na bazie powyższego schematu wypada stwierdzić, że zmiana organizacyjna w przedstawionym układzie działań pełniła w zamyśle inspiratorów tych procesów rolę pewnego minimum (pułapu) który należało w sensie dosłownym osiąść. W stosownym odstępie czasu formowanie dalszego etapu prac (w zakresie obu organizacji) w oparciu o przyjęte koncepcje jawić się miało jako logiczne następstwo kreatywności i pomysłowości menedżmentu działających już spółek.

Podsumowując, uznać należy, że przeprowadzona w oparciu o badanie *ex ante* analiza grupy zagadnień kluczowych (o jakich mowa była na wstępie tego opracowania) *de facto* zdefiniowała cele i charakter procesów przekształceń organizacyjnych spółdzielni "ROL-MIX" i "UNIA". Konfrontację (w sensie abstrakcyjnym) treści tych analiz z problematyką przekształceń spółdzielni w spółki prawa handlowego wieńczy następujący katalog rekomendacji:

4. Decyzja o przekształceniu organizacyjnym, pomijając w tym miejscu kwestie uwarunkowań prawnych, winna zostać ulokowana w określonym szerszym przedsięwzięciu. Priorytet zmiany powinien stanowić gwarancję że określony cel przedsięwzięcia zostanie skutkiem zmiany organizacyjnej osiągnięty.
5. Jako, że w wyniku przekształcenia organizacyjnego następuje przejście z jednego ustroju prawnego (spółdzielnia) w inny (spółka) istotnym w tej materii staje się dobór odpowiedniego typu spółki do dalszego prowadzenia działalności gospodarczej.
6. Aspektem który wiąże się z przekształceniem organizacyjnym jest „firma”. Na skutek ograniczeń (rejestracja) istnieje ryzyko wymuszenia zmiany „firmy”. Ważnym więc staje się wstępna ocena w/w czynnika w kategoriach rynkowych.
7. Głównym skutkiem wdrożenia zmiany organizacyjnej jest zastąpienie spółdzielczej formy gospodarowania formą spółki. Powyższe działanie ma charakter jednokierunkowy i trwały. Wypada zatem zastanowić się nad racjonalnością tego zabiegu w przypadku gdyby sens praktyczny podjętego działania okazał się dalece chybionym.
8. Planując przekształcenie należy wyjść od praktycznego opracowania które musi określać działania na poszczególnych etapach tego procesu, uwzględniać uwarunkowania formalno – prawne oraz ekonomiczne.
9. Z punktu widzenia polityki inwestycyjnej i rozwoju potencjału przyjąć należy, że wdrożenie przekształcenia winno usprawnić pracę oraz poprawić dotychczasową jakość funkcjonalną organizacji.

Rozdział V. Zakończenie.

W przedstawionym opracowaniu poruszałem się względem przyjętej osi rozważań próbując w sposób względnie miarodajny a za razem rzeczowy naświetlić problematykę procesu przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego.

Kontekst historyczny w założeniach miał po krótkce naświetlić oraz udokumentować główne determinanty rozwoju spółdzielczości jako formy gospodarczego współdziałania. W szerszej perspektywie stworzył być może podstawy ku temu, aby tkwiącą w potocznej świadomości obywateli tezę o rzekomym marksistowskim (komunistycznym) rodowodzie ruchu spółdzielczego odrzucić jako nad wyraz złośliwą fantasmagorię.

Rozważania o spółdzielni jako przedsiębiorstwie przeprowadziłem w zgodzie z teorią organizacji i zarządzania. Starłem się przede wszystkim dowieść, że spółdzielnia to w głównej mierze dobrowolne zrzeszenie osób które w określonej strukturze organizacyjnej, samodzielnie i samorządnie realizuje przypisane jej prawa właścicielskie nad pozostającymi w jej gestii czynnikami produkcji. Mówiąc o zakresie tych właściwości chciałem również unaocznic że organizacja spółdzielcza podobnie jak dowolna spółka prawa handlowego może być w istocie małym bądź średnim przedsiębiorstwem działającym w różnorodnych sferach gospodarki narodowej. Konfrontując powyższe składowe z problematyką tematu wydaje się zasadnym uznać, że właściwość organizacyjna jako czynnik, w konkretnych okolicznościach, przybliży decyzję o wprowadzeniu zmiany organizacyjnej w obrębie konkretnie działającej spółdzielni.

W rozdziale poświęconym uwarunkowaniom prawno – ekonomicznym procesu przekształcenia spółdzielni poruszyłem dwa aspekty (materialnoprawny oraz procesowy). Sensem pierwszego było nakreślenie ogólnych ram prawnych w jakich obecnie funkcjonują spółdzielnie, drugiego, omówienie dopuszczalnych prawem form przekształceń organizacyjnych (gospodarcza oraz ustawowa). Relatywizując, zgodny jestem konkluzji, że w każdym z poruszonych wątków charakter prowadzonych przeze mnie rozważań przyjmował wymiar abstrakcyjny, daleki od kategorii wartościujących.

Przedmiot rozważań w płaszczyźnie podjętego tematu zakończyłem na badaniu ewaluacyjnym (*ex post* i *ex ante*). W sensie merytorycznym skupiłem się na ocenie przykładowych (co do tożsamości) procesów przekształceń spółdzielni ("ROL-MIX" i "UNIA") w spółki kapitałowe prawa handlowego. Opierając się o w/w studium przypadku starałem się w miarę obiektywny sposób zobrazować ich specyficzne tło oraz właściwości

(prawno – ekonomiczne). Autorskie uwagi dedykowane problematyce wdrożonych zmian organizacyjnych w obrębie badanych podmiotów spółdzielczych ująłem w stosownym bilansie wniosków i rekomendacji.

Współczesna gospodarka to obraz ciągłych zmian i przeobrażeń w którym sprawny menedżment afiliujący działalnością przedsiębiorstwa spółdzielczego winien trafnie oszacować aktualną miarę dopasowania kierowanego przez siebie podmiotu do potrzeb bieżącej gry rynkowej. Myśląc w kategoriach ekonomicznych wydaje się oczywistym iż pierwszoplanowymi wartościami w tym względzie są takie kryteria jak efektywność, sprawność organizacyjna, czy też posiadany zasób wartości (kapitał, czynniki produkcji, etc.). Proces przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego omówiony w treści niniejszego opracowania jako „odpowiednia” systemowa konstrukcja prawna pełni w stosunku do poruszonej w tym względzie problematyki rolę służebną.

Bibliografia.

1. Źródła

Akty prawne:

Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 22 lipca 1944 r. (załącznik do Dz. U. 1944 nr 1 poz. 1).

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1952 nr 33 poz. 232).

Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1989 nr 75 poz. 444).

Dekret z dnia 30 marca 1945 r. o utworzeniu województwa gdańskiego (Dz. U. 1945 r. nr 11 poz. 57).

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).

Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa. (Dz. U. 1998 nr 96 poz. 603).

Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach (Dz. U. 1920 nr 111 poz. 733).

Ustawa z dnia 17 lutego 1961 r. o spółdzielniach i ich związkach (Dz. U. 1961 nr 12 poz. 61).

Ustawa z dnia 16 września 1982 Prawo spółdzielcze (t.j. Dz. U. 2003 r. nr 188 poz. 1848 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz. U. 2000 nr 94 poz. 1037 z późn. zm.).

Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej (t.j. Dz. U. 2010 nr 220 poz. 1447).

Ustawa z dnia 25 lutego 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz. U. nr 106 poz. 622 z późn. zm.).

Orzecznictwo:

Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 4 czerwca 1980 r., (Sygn. akt V UZP 3/79).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 lutego 1991 r., (Sygn. akt K 6/90).

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2000 r. (Sygn. akt III CZP 43/00).

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2001 r. (Sygn. akt III CZP 44/00).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 maja 2001 r. (Sygn. akt K 5/01).

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2007 r. (Sygn. akt V CSK 196/07).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 lipca 2009 r. (Sygn. akt K 64/07).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 lutego 2012 r. (Sygn. akt P 17/10).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 2015 r. (Sygn. akt K 25/12).

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 lipca 2015 r. (Sygn. akt S 5/15).

2. Literatura

[1] Barker J. A. [w:] Hesselbein F., Goldsmith M., Beckhard R., *Organizacja przyszłości*, Wyd. BusinessPress, Warszawa 1998 r.;

[2] Bąk M., *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006 r.

- [3] Biela A., *Powszechne uwłaszczenie w spółdzielniach mieszkaniowych*, Niedziela Ogólnopolska 39/2007.
- [4] Bielski M., *Podstawy teorii organizacji i zarządzania*, Wyd.C.H.Beck, Warszawa 2004r.
- [5] Bierzanek R., *Prawo spółdzielcze w zarysie*, PWN, Warszawa 1976 r.
- [6] *Biuletyn z posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej "Przyjazne Państwo" do spraw związanych z ograniczaniem biurokracji (nr 395) z dnia 23 lutego 2011 r.*, Biuletyn nr 4714/VI kad., Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, Warszawa 2011 r.
- [7] Boczar K., *Spółdzielczość*, Wyd. PWE, Warszawa 1969 r.
- [8] Boczar K., *Spółdzielczość*, Wyd. PWE, Warszawa 1979 r.
- [9] Boczar K., *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, Wyd. PWE, Warszawa 1986 r.
- [10] Boguta W. (red.), *Spółdzielczość wiejska, jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, Wyd. KRS, Warszawa 2011 r.
- [11] Bożyk P., *Droga do nikąd? Polska i jej sąsiedzi na rozdrożu*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1991 r.
- [12] Brodziński M. G., *Dylematy rozwoju spółdzielczości w Polsce*, Fundacja Rozwoju SGGW, Warszawa 1999 r.
- [13] Brodziński M. G., *Spółdzielczość obsługująca wieś i rolnictwo w okresie przekształceń ustrojowych*, Wyd. WSE, Warszawa 2005 r.
- [14] Brodziński M. G., *Spółdzielnie i ich członkowie i samorządy jako kapitał warunkujący przezwyciężenie kryzysu i odbudowę spółdzielczości wiejskiej w Polsce*, Wyd. ALMAMER, Warszawa 2010 r.
- [15] Brzozowski B., *Spółdzielczość wiejska*, Wyd. AR w Krakowie, Warszawa 1998 r.
- [16] Brzozowski B., *Spółdzielczość wiejska (wybrane zagadnienia)*, Wyd. AR w Krakowie, Kraków 2003 r.
- [17] Brzozowski B., *Podstawy gospodarki spółdzielczej. Wybrane zagadnienia*, Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, Kraków 2008 r.
- [18] Cioch H., *Wpływ prawa spółdzielczego na rozwój spółdzielczości po 1989 r.*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5.
- [19] Cioch H., *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 2011 r.
- [20] Cioch H., [w:] Lipińska M. (oprac.), *100 lat spółdzielczości - wyzwania na przyszłość: materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 22 marca 2012 r.*, Warszawa 2012 r.
- [21] Czajkowska – Matosiuk K., *Prawo gospodarcze i spółek*, Wyd.C.H.Beck, Warszawa 2011 r.
- [22] Czermiński A., Grzybowski M., *Wybrane zagadnienia z organizacji i zarządzania*, Gdynia 1996 r.
- [23] Dębski S., *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw. Cz. 1*, Wyd. WSiP, Warszawa 1997 r.
- [24] Dębski D., *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw. Cz. 1*, Wyd. WSiP, Warszawa 2011 r.
- [25] Domagalski M., *Przekształcanie spółdzielni w spółki tylko teoretycznie jest niemożliwe*, Rzeczpospolita nr 89 (7686), 16.04.2007 r.
- [26] Domagalski A., *Spółdzielnie a spółki kapitałowe*, Gazeta okolicznościowa: Spółdzielczość Polska, KRS, Warszawa 2010 r.
- [27] Dudley J. R., *Social Work Evaluation: Enhancing What We Do*, [w:] Szatur – Jaworska B., *Ewaluacja w służbach społecznych*, Warszawa 2010 r.
- [28] Drozd – Jaśniewicz I., Wiatrak A., *Spółdzielczość wiejska w gospodarce rynkowej*, Wyd. KRS, Warszawa 2003 r.

- [29] Drozdowicz J., *Zagadnienia organizacyjne ruchu spółdzielczego w Polsce*, Warszawa 1960 r.
- [30] Firich K., Wiatr J., Mueller S., Kutrzeba T., Krzysik S., *Almanach oficerski na rok 1923/24*, Wojskowy Instytut Naukowo - Wydawniczy, Warszawa 1923 r. Dział IV Zeszyt 3.
- [31] Fołtyn W., *Analiza due diligence w integracji przedsiębiorstw*, Wyd. Poltext, Warszawa 2005 r.
- [32] Gabrysz R. (red.), *Przekształcenia przedsiębiorstw*, Ekspert Księgowy 2010 r. Nr.2.
- [33] Galos A., *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego w zaborze pruskim*, [w:] Inglota S. (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r.
- [34] Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2009 r.
- [35] Gaworecki W., *Niektóre problemy rozwoju przemysłu spółdzielczego na przykładzie województwa gdańskiego*, (niepubl. rozprawa doktorska, mps w Arch. Bibl. UG), Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Sopocie, Sopot 1965 r.
- [36] Gowarzewski G., *Z mocą przez stulecie*, Śląski Przegląd Spółdzielczy 2008 r. Nr. 1.
- [37] Górski R., *Spółki pracownicze i spółdzielnie pracy – próba analizy porównawczej*, Polskie Lobby Przemysłowe 2010 r. Nr. 20.
- [38] Gruszecki T., *Przedsiębiorca w teorii ekonomii*, Wyd. CEDOR, Warszawa 1994 r.
- [39] Grzybowski S., *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego*, Warszawa 1976 r.
- [40] Hauser J., *Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce. Teoria i praktyka*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2008 r.
- [41] Hopej M., Martana L., *Przedsiębiorstwo*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1999 r.
- [42] Hurbyk A., *Wspólnota wiejska na Ukrainie w XIV-XVIII w. Ewolucja podstawowych form społeczno-terytorialnych*, Przegląd Historyczny 1999 r. Zeszyt 1.
- [43] Inglota S., *Przedspółdzielcze formy współdziałania w dawnej Polsce*, [w:] Inglota S. (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r.
- [44] Izdebski H., *Elementy teorii i filozofii prawa*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2011 r.
- [45] Janczyk T., *Liście ze spółdzielczego drzewa*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983 r.
- [46] Jazdon A., *Rozwój działalności banków spółdzielczych w latach 1975-1980*, [w:] Ochociński S. (red.), *Wielkopolski system spółdzielczości kredytowej*, PWN, Warszawa-Poznań 1985 r.
- [47] Jedliński A., *Ustawa z 1920 roku na tle ówczesnych regulacji europejskich*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r.
- [48] Karwińska A., *Uwarunkowania dobrego funkcjonowania społeczeństwa. Znaczenie gospodarki społecznej*, Ekonomia Społeczna 2010 r. Nr.1.
- [49] Kędziorek F., Cieśla S., *Spółdzielczość w zarysie*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 1985r.
- [50] Kidyba A., *Sukcesja, kontynuacja, a może coś innego?* Monitor Prawa Handlowego 2011 r. Nr 1.
- [51] Kieżun W., *Sprawne zarządzanie organizacją. Zarys teorii i praktyki*, Wyd. SGH, Warszawa 1997 r.
- [52] Kochanowicz J., *Ekonomia socjalna w Polsce*, tłum. tekstu z: *Revue des Etudes Cooperatives, Mutualistes et Associatives nr 41*, Warszawa 1992 r.
- [53] Kołodko G. W., *Transformacja Polskiej Gospodarki. Sukces czy Porażka*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1992 r.

- [54] Kosikowski C., *Publiczne prawo gospodarcze Polski i Unii Europejskiej*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2010 r.
- [55] Kowalski W., *Wkład PPR i PPS w rozwój spółdzielczości w Polsce w latach 1944-1948*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986 r.
- [56] Koźmiński A. K., Jemieliński D., *Zarządzanie od podstaw*, Warszawa 2008 r.
- [57] Kożuch A., Dyhdalewicz A., *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*, Wyd. WSE, Białystok 2004 r.
- [58] Kożuch A., *Rola sektora spółdzielczego w agrobiznesie*, [w:] *Agrobiznes a rozwój wsi i rolnictwa w warunkach przygotowań do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej*, Prace naukowe AE we Wrocławiu nr 865, Wrocław 2000 r., cyt. za: Tomczak P., *Rolnicza spółdzielczość produkcyjna na Dolnym Śląsku po 1989 roku*, Wrocław 2010 r.
- [59] Kwiecień M., *Rozwój spółdzielczości w II Rzeczypospolitej*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5.
- [60] Lange O., *O socjalizmie i gospodarce socjalistycznej*, Warszawa 1966 r.
- [61] Lato S., Stankiewicz W. (oprac.), *Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1969 r.
- [62] Leś E., Ołdak M. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym (T. 2)*, Wyd. Collegium Civitas UW, Warszawa 2007 r.
- [63] Leś E. (red.), *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008 r.
- [64] Lichtarski J., *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, Wyd. AE im. O. Langego, Wrocław 2007 r.
- [65] Łukawer E., *100. rocznica urodzin Oskara Langego*, [w:] Woźniak M. G. (red.), *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005 r. Zeszyt 6.
- [66] Michna W., *Organizacje wiejskie i rolnicze oraz ich rola w rozwoju obywatelskiej demokracji i krajowej gospodarki*, Warszawa 2010 r.
- [67] Mierzwa D., *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, Wyd. UPW, Wrocław 2010 r.
- [68] Minc H., *Zagadnienia polityki gospodarczej (referat na plenum KC PPR, luty 1945 r.)* [w:] Gomułka W., Minc H., Zambrowski R., *Przemówienia na rozszerzonym plenum KC PPR w lutym 1945 r.*, Katowice 1945 r., cyt. za: Kowalski W., *Wkład PPR i PPS w rozwój spółdzielczości w Polsce w latach 1944-1948*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986 r.
- [69] Mironczuk A., Piechowicz B., *Spółdzielcze formy gospodarowania – tradycja i współczesność*, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2007 r.
- [70] Misiuk T., *Sądowa ochrona praw członków spółdzielni*, Warszawa 1979 r.
- [71] Najdus W., *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego w zaborze austriackim*, [w:] Ingłota S. (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971 r.
- [72] Niedbała Z., *Udział organów załogi w zarządzaniu wielkimi organizacjami gospodarczymi w PRL: (problemy struktury prawnej i kompetencji)*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1977 r.
- [73] Niedbała Z., *Motywy i kierunki nieodzownych zmian ustawodawstwa spółdzielczego*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Poznań 2011 r. Zeszyt 1.
- [74] Nogalski B. [w:] Pawłowicz L. (red.), *Transformacja i zmiana struktury własności przedsiębiorstwa spółdzielczego*, Wyd. IBNGR, Gdańsk 1991 r.
- [75] Nogalski B. [w:] Nogalski B., Białas T., Czapiewski M., *Zarządzanie w różnych formach własności*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994 r.

- [76] Nogalski B., Ronkowski R., *Współczesne przedsiębiorstwo – problemy funkcjonowania i zatrudnienia* Wyd. TNOiK, Toruń 2007 r.
- [77] Nowakowski W., *Ekonomiczna analiza rozwoju przedsiębiorstw spółdzielczości pracy województwa gdańskiego*, (niepubl. rozprawa doktorska, mps w Arch. Bibl. UG), Uniwersytet Gdański, Sopot 1974 r.
- [78] Olejniczak K. [w:] Haber A. (red.), *Ewaluacja ex – post. Teoria i praktyka badawcza*, Wyd. PARP, Warszawa 2007 r.
- [79] Pawłowicz L. (red.), *Zasady prywatyzacji przedsiębiorstw spółdzielczych*, Wyd. IBNGR, Gdańsk 1991 r.
- [80] Piechowski A., *Spółdzielczość w programach szkół wyższych i szkoleń*, Wyd. KRS, Warszawa 2005 r.
- [81] Piechowski A., *Tworzenie nowych spółdzielni pracy na bazie likwidowanych firm prywatnych – przykłady z wybranych krajów europejskich* [w:] Lachowski K. (oprac.), *Spółdzielczość i akcjonariat pracowniczy jako elementy bezpieczeństwa społecznego i trwałego rozwoju*. Materiały z konferencji KRS i PLP, Warszawa 2009 r.
- [82] Piechowski A., *Historyczny kontekst uchwalenia ustawy z 29 października 1920*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5.
- [83] Plechanow G., *Wspólnota rolna i jej przypuszczalna przyszłość*, [w:] Walicki A., *Filozofia społeczna narodnictwa rosyjskiego*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971 r.
- [84] Popowska B. (red.), *Publiczne prawo gospodarcze: zagadnienia ustrojowe, materialnoprawne i proceduralne : struktura wykładu oraz materiały źródłowe*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006 r.
- [85] Poznański K. Z., *Wielki przekręt. Klęska polskich reform*, Towarzystwo Wydawnicze i Literackie, Warszawa 2000 r.
- [86] Puchalski J., *Podstawy nauki o organizacji*, Wyd. WSOWL, Wrocław 2008 r.
- [87] *Projekt ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców: (druk sejmowy nr 3656/VI kadencja)*; Warszawa 2010 r.
- [88] Radecki P. [w:] Radecki P., Brożyna E., Kryjom P., *Podręcznik organizatora i kierownika spółdzielni socjalnej*, Wyd. KIG-R, Warszawa 2007 r.
- [89] Rutka R., *Organizacja przedsiębiorstw. Część I przedmiot projektowania*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1996 r.
- [90] Sadowski Z., *Transformacja i rozwój. Wybór prac*, Wyd. PTE, Warszawa 2005 r.
- [91] Szażyk Z., Szafranski A., *Publiczne prawo gospodarcze*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2011 r.
- [92] Sobczak K., *Spółdzielnie pracy potrzebują zmian*. W: lex.pl [online] Warszawa: Wolters Kluwer SA, 29 marca 2010 [dostęp: 23.06.2015]. Dostępny: <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/spoldzielnie-pracy-potrzebujaja-zmian>.
- [93] Sobolewski A., Klimek P., Piekutowski J., *Ekonomia społeczna w kreowaniu polityki lokalnej gmin i powiatów*, Wyd. ZBES, Szczecin 2009 r.
- [94] Sobolewski P., *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją nowych regulacji dotyczących przekształcenia spółdzielni zawartych w poprawce do projektu ustawy Prawo Spółdzielcze (druk sejmowy nr 980/ VII kad.)*, BAS, Warszawa 2014 r.
- [95] *Spółdzielnia czy spółka?* W: spedycje.pl [online] Warszawa: Arsped Sp. z o.o., 25 marca 2010 [dostęp: 23.06.2015]. Dostępny: http://spedycje.pl/praca/22585/spoldzielnia_czy_spolka.html.
- [96] *Sprawozdanie Stenograficzne z 85 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 23 lutego 2011 r. (pierwszy dzień obrad)*, Kancelaria Sejmu, Warszawa 2011 r.
- [97] *Sprawozdanie Stenograficzne z 85 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 25 lutego 2011 r. (trzeci dzień obrad)*, Kancelaria Sejmu, Warszawa 2011 r.

- [98] Stańko M., *Regulacje prawne i rozwój spółdzielczości w PRL*, Biuletyn Instytutu Stefczyka 2010 r. Nr. 5.
- [99] Szacka B., *Stanisław Staszic*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1966 r.
- [100] Szatur – Jaworska B., *Ewaluacja w służbach społecznych*, Warszawa 2010 r.
- [101] Szumański A., *Nowe rodzaje przekształceń w spółki handlowe – uwagi systemowe*, Monitor Prawa Handlowego 2011 r.
- [102] Tomczak P., *Rolnicza spółdzielczość produkcyjna na Dolnym Śląsku po 1989 roku*, Wrocław 2010 r.
- [103] Turowski B., Zawicki M. [w:] Mazur S. (red.), *Ewaluacja funduszy strukturalnych – perspektywa regionalna*, Wyd. UE w Krakowie MSAP, Kraków 2007 r.
- [104] Waligórski M., *Nowe prawo działalności gospodarczej: podręcznik akademicki*, Wyd. Ars boni et aequi, Poznań 2001 r.
- [105] Waluś J., Waluś K., *Pieniądz wojskowy w Płocku*, Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku 2011 r. Nr. 19.
- [106] Widło J., *Rozporządzenie przedsiębiorstwem*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2002 r.
- [107] Wlazło G., *Opinia prawna dotycząca uwag Biura Legislacyjnego Sejmu, NSZZ Solidarność oraz Zgromadzenia Ogólnego Naczelnej Rady Spółdzielczej zgłoszonych do projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców w zakresie zmian prawa spółdzielczego (druk nr 3656/VI kad.)*, BAS, Warszawa 2011 r.
- [108] Włodyka S., *Strategiczne umowy przedsiębiorców*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2000 r.
- [109] *Wniosek grupy posłów na Sejm VII kadencji z dnia 28 maja 2012 roku o stwierdzenie niezgodności z konstytucją niektórych postanowień ustawy prawo spółdzielcze*, <http://ipo.trybunal.gov.pl/> w materiałach postępowania w sprawie K 25/12.
- [110] Wojciechowski S., *Korporacja w rozwoju historycznym*, Warszawa 1921 r.
- [111] Wojciechowski S., *Historia spółdzielczości polskiej do 1914 r.*, Spółdzielczy Instytut Naukowy, Warszawa 1939 r.
- [112] Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Wyd. Ars Boni et aequi, Poznań 2005 r.
- [113] Zdyb M., *Wspólnotowe i polskie publiczne prawo gospodarcze. T. 1, Wolność i reglamentacja działalności gospodarczej, handel zagraniczny*, Warszawa 2008 r.
- [114] Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Wyd. PWN, Warszawa 1980 r.
- [115] Żółtowski D., *Polskie banki spółdzielcze w stabilnym i niestabilnym otoczeniu*, Pieniądze i Więż 2011 r. Nr. 3.

3. Tabele i rysunki

Tabela 1. Zmiany liczebności spółdzielni w Polsce w latach 1988 - 2000	s. 30
Tabela 2. Analiza SWOT sektora spółdzielczego	s. 31
Tabela 3. Prawa i obowiązki majątkowe członka spółdzielni	s. 35
Tabela 4. Więzi ekonomiczne członków spółdzielni (A) i ich aktywność spółdzielcza (B) (w %)	s. 45
Tabela 5. Klasyfikacja podmiotów gospodarczych według form własności	s. 47
Tabela 6. Dane podstawowe w przedmiocie zmiany organizacyjnej spółdzielni "ROL-MIX"	s. 59
Tabela 7. Dane podstawowe w przedmiocie zmiany organizacyjnej spółdzielni "UNIA"	s. 60

Tabela 8. Typy ewaluacji procesu	s. 60
Tabela 9. Chronologia procesów przekształceń organizacyjno – prawnych spółdzielni "ROL–MIX" i "UNIA" w spółki kapitałowe prawa handlowego	s. 62
Rys. 1. Przykładowe monety spółdzielni wojskowych Okręgu Korpusu Nr III	s. 11
Rys. 2. Rzeczowe i intencjonalne składniki organizacji	s. 33
Rys. 3. Struktura organizacyjna typowej spółdzielni	s. 33
Rys. 4. Schemat organizacyjny przedsiębiorstwa spółdzielczego (spółdzielnia pracy)	s. 34
Rys. 5. System samorządnego zarządzania w spółdzielni	s. 36
Rys. 6. Główne obszary działania spółdzielni	s. 40
Rys. 7. Koszty stałe wpływające na rentowność spółdzielni handlowej	s. 45
Rys. 8. System organizacyjny RSOP „Wybrzeże” jako przedsiębiorstwa sieciowego	s. 53
Rys. 9. Logotypy spółdzielni "ROL–MIX" i "UNIA"	s. 58
Rys. 10. Fazy procesu przekształcenia spółdzielni w spółkę prawa handlowego	s. 61
Rys. 11. Model budowy strategii	s. 68